

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra katedra juhoslovanských a balkanistických štúdií

Bakalárska práca

Mgr. Peter Bučko

Analýza stredovekých valónskych toponým v Rumunsku a Srbsku

Analysis of medieval walloon toponyms in Romania and Serbia

Praha 2016

Vedúci práce: Dr. phil. Dan Ungureanu

Podakovanie

Chcel by som poďakovať vedúcemu svojej práce Dr. phil. Danovi Ungureanovi za neoceniteľnú pomoc a rady pri zhotovovaní práce.

Prehlásenie:

Prehlasujem, že som túto bakalársku prácu vypracoval samostane a výhradne s použitím citovaných prameňov, literatúry a ďalších odborných zdrojov

V Prahe, dňa 4. mája 2016

.....

Klíčové slová: Valóni, toponýmia, stredoveké Uhorsko, Rumunsko, Transylvánia, Srbsko

Key words: Walloons, toponyms, medieval Kingdom of Hungary, Romania, Transylvania, Serbia

Abstrakt

Predložená práca skúma toponymia valónskeho pôvodu v priestore dnešného Rumunska a Srbska, najmä však v regiónoch bývalého Uhorska. Valóni emigrovali do Uhorska najmä z ekonomických dôvodov, dôležitú úlohu tu však zohrávala ľudová zbožnosť v 11. storočí a nárast významu pútnických miest (Jeruzalem či Santiago de Compostela). Počet púti sa zvýšil od roku 1018, kedy došlo k otvoreniu pútnickej trasy smerujúcej cez Uhorsko do Jeruzalema. V tom čase sa v Uhorsku usadilo takisto i veľké množstvo Valónov. Dnešné Valónsko patrilo v stredoveku do Svätej rímskej ríše. V 11. storočí však v tejto oblasti, ako aj inde v západnej Európe, došlo k hladomorom, neúrodám a bol tu nedostatok pôdy. Valóni našli svoj nový domov v Uhorsku, tu sa venovali vinohradníctvu a obchodu. Často krátko dali svojim novým lokalitám názvy podľa domovských valónskych lokalít. V Rumunsku sa valónske lokality nachádzali v okolí Veľkého Varadína (Oradea) a Sibiu. Valóni tu stáli i za vznikom špecifického fenoménu – opevnených kostolov. Mnoho Valónov získalo i šľachtický titul. V priestore Srbska nachádzame valónske osídlenie v Srijeme, ide predovšetkým o mestá Eng a Francavilla. Na základe desiatkov zaplatených pápežskej kúrii z rokov 1332-1337 môžeme rekonštruovať demografické údaje.

Abstract

This paper examines toponyms of Walloon origin in the area of today's Romania and Serbia, especially in the regions of the former Kingdom of Hungary. Walloons emigrated to Hungary mainly because of economic reasons, but here the important role played the popular devotion in the 11th century and the importance of pilgrim sites (Jerusalem or Santiago de Compostela). Number of pilgrimage has increased since 1018, when the route leading through Hungary to Jerusalem was opened. Large number of Walloons settled in Hungary at this time. Present-day Wallonia in the Middle Ages belonged to the Holy Roman Empire. In the 11th century, as elsewhere in Western Europe, there was a famine and lack of land. Walloons have found their new home in Hungary, they were engaged in viticulture and trade. They also often named the new locations by the home sites of Wallonia. In Romania, the Walloon sites were situated near Oradea and Sibiu. Walloons have created a specific phenomenon - the fortified churches. Many Walloons also received a noble title. In the area of Serbia we are located Walloon settlements in Srem, especially speaking about the cities of Francavilla and Eng. Based on the tithes paid for the Papal Curia from 1332-1337 we can reconstruct demographic data.

Obsah

Zoznam používaných skratiek.....	7
Úvod.....	8
1. Vývoj románskeho obyvateľstva v Uhorsku	12
1.1 Multietnicita Uhorského kráľovstva.....	12
1.2 Románské obyvateľstvo v cirkevnej sfére	14
2. Vývoj románskeho obyvateľstva v štruktúrach uhorskej society	22
2.1 Kontakt Uhorska so západnou Európou v kontexte križiackych výprav.....	29
3. Valónske toponýmia.....	32
3.1 Valóni v uhorských prameňoch.....	32
3.2 Kategorizácia valónskych toponým.....	34
3.3 Toponýmia v Rumunsku	35
3.4 Toponýmia v Srieme.....	54
Záver	68
Rezumat în limba română	71
Zoznam použitých archívnych prameňov.....	73
Zoznam použitých edícií prameňov	74
Zoznam použitej literatúry	76
Zoznam internetových zdrojov	82
Príloha č. 1.....	83
Príloha č. 2.....	86

Zoznam používaných skratiek

AMTF = GYÖRFFY, György. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I-IV*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1963-1998.

CDAC = WENZEL, Gusztáv ed. *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus I – XII*. Pest, 1860 – 1874.

CDH = FEJÉR, Georgius ed. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I – XI*. Buda, 1829 – 1844.

CDHA = NAGY, Imre ed. *Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis II*. Budapest 1882.

CDP = NAGY, Imre et al. *Codex diplomaticus patrius IV*. Győr 1865

CDT = JAKÓ, Zsigmond ed. *Codex diplomaticus Transsylvaniae*. Tomus I-III. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1997-2008.

CDZ = NAGY, Imre - NAGY, Iván – VÉGHÉLY, Dezső eds. – *Codex diplomaticus domus senioris Zichy de Zich et de Vasonkeo*, Tomus III. Budapest 1874.

CCFH = GOMBOS A. F. ed. *Catalogus fontium historiae Hungaricae. Tomus I-IV. Budapestini: MCMXXXVII-MCMXXXVIII*.

DHA = GYÖRFFY, Georgius ed. *Diplomata Hungariae Antiquissima accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia. Volumen I*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992.

MOL DL = Magyar Országos Levéltár Budapest, Diplomatikai Levéltár.

MVH = FÉJERPATAKY, László ed. *Monumenta Vaticana Hungariae I/1. Rationes collectorum pontificorum in Hungaria. Pápai tizadszedők számadásai. 1281–1375*. Budapest 1887.

RA = SZENTPÉTERY, Imre ed. *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica I*. Budapest 1923.

Úvod

Jednou z najzložitejších jazykových skupín či rodín v rámci indoeurópskych jazykov tvoria románske jazyky. Názory na delenie tejto skupiny jazykov sa výrazne líšia najmä pre veľký počet a rôznorodosť dialektov, z ktorých možno niektoré považovať za samostatné románske jazyky. Románske jazyky sa v procese svojho vzniku navzájom premiešali a ovplyvňovali. Jazyková heterogenizácia prebiehala po páde Rímskej ríše v priebehu 5. až 9. storočia, kedy už dochádza k vzniku a ustáleniu románskych jazykov. Mimo tzv. veľkých jazykov, medzi ktoré, zaraďujeme francúzštinu, taliančinu či španielčinu vzniká aj rumunčina, paradoxne obkolesená slovanskými jazykmi.

K vzájomnej konfrontácii nielen románskych jazykov dochádza v dobe rozvinutého európskeho feudalizmu. Geopolitické zmeny mali dopad aj na jazykovú stránku súdobej Európy. K takýmto zmenám je možné zaradiť aj rozdelenie impéria Karola Veľkého v roku 843. Možno spomenúť dokument pochádzajúci z roku 842 známy ako Štrasburské prisahy. Práve v tomto dokumente sú prvýkrát doložené jazyky, ktoré možno nazvať starou francúzštinou a starou nemčinou. Faktor, ktorý však dal do pohybu nielen európsky ľud, ale aj európske jazyky (nielen románske) bola migrácia počínajúca 9. storočím a 13. storočím končiac. V skoršej dobe však mala táto migrácia výrazne expanzívny či dobytý charakter, hovoríme najmä o starých Maďaroch a Vikingoch, ktorí sú príležitostne zaraďovaní do epochy sťahovania národov. Motívom migrácie však boli aj iné faktory. Spomeňme preľudnenosť a nepriaznivé hospodárske a sociálne pomery, vrátane hladomorov a neúrod v západnej Európe v 11. storočí, kedy bolo tamojšie obyvateľstvo nútené hľadať nové možnosti živobytia a pôdy.

Významným aspektom, ktorý stál za pohybom a odlivom časti populácie bol aj nárast ľudovej zbožnosti v 10. a 11. storočí, neskôr transformovaný do podoby križiackych výprav. Viera a okolnosti s ňou spojené boli teda výrazným hybným momentom. Križiacke výpravy, jeden z najvýraznejších stredovekých fenoménov, formovali Európu niekoľko storočí a zasiahli aj európsku populáciu. Zbožnosť a aj rozšírenie kultu svätcov viedli k túžbe navštíviť sväté miesta, z ktorých najvýznamnejšie bolo Jeruzalem. Želanie navštíviť miesta Kristovho účinkovania vždy rezonovalo v povedomí európskeho kresťana. Veľké obdobie púti nastalo v 10. storočí, spojenom s obnovením byzantských síl v Stredomorí. Takisto došlo k oživeniu diaľkového obchodu. V tomto období je využívaná námorná cesta cez Benátky, Bari a Konštantínopol. Prevratný zlom nastal v roku 1018. S porážkou Bulharskej ríše a ustálením kresťanstva v Uhorskom kráľovstve bola pre pútnikov otvorená balkánska, resp. uhorsko-balkánska cesta. Túto cestu využívali v 11. storočí najmä pútnici z frankofónnych oblastí a neskôr aj počas I., II. a III. križiackej výpravy. V čase výprav a bezpochyby ešte pred rokom 1095 teda pred I. križiackou výpravou sa v Uhorsku usádzajú aj početné skupiny románskeho obyvateľstva.

Za prílevom tohto obyvateľstva do Uhorska nachádzame oba spomenuté faktory, na jednej strane ľudovú zbožnosť, ale aj neúrodu a nepriaznivú hospodársku situáciu v západnej Európe.

Prílev románskeho obyvateľstva pokračoval aj v 12. storočí. Toto obyvateľstvo sa usádzalo najmä v rodiacich sa mestách, kde sa podieľalo na urbanistickom vývoji. Často stálo za vznikom miest a vytváralo si svoje mestské štvrte. Taktiež sa Románi usadzovali v málo osídlených hoci úrodných oblastiach. Romanofónne obyvateľstvo v Uhorsku pozostávalo z viacerých skupín, prevažne išlo o obyvateľstvo hovoriace franským jazykom a skupiny z územia dnešného Talianska a Španielska. Historický výskum v minulosti preukázal, že frankofónne obyvateľstvo v Uhorsku tvorili z veľkej väčšiny ľudia hovoriaci valónskym dialektom, resp. jazykom. Pôvod tohto obyvateľstva z Valónska teda z územia dnešného Belgicka, zo stredovekého Lotrinska (súčasť Svätej rímskej ríše), doložili viacerí maďarskí aj slovenskí historici. Valóni sa rozšírili aj dôsledkom medzinárodného obchodu v čase križiackych výprav a doosídľovali oblasti strednej a juhovýchodnej Európy. Išlo predovšetkým o Čechy, Poľsko a Uhorsko. Početnosť Románov v Uhorsku sa odrazila aj v kronikárskom narrative, čomu sa ešte budeme venovať. V Uhorsku Valóni a ďalšie románske obyvateľstvo užívali špecifické výsady darované panovníkom. V rámci Uhorského kráľovstva sa rozšírili v Maďarsku, na Slovensku, ale aj v Rumunsku (doložené z prameňov len v Transylvánii) a Srbsku (Vojvodina, resp. Srijem).

Valóni a iné románske obyvateľstvo (italo-, franko- a hispanofónne) zanechali v Uhorsku jazykové stopy vo forme toponým, miestnych názvov. Predovšetkým v spomenutých regiónoch. Na Slovensku sa jedná o regióny Spiš a Liptov, v Maďarsku nachádzame románske resp. valónske toponymia prevažne v Tokaji a v blízkosti Pätkostolia (Pécs) a Jágru (Eger), v Srbsku v Srijeme v okolí Srijemskej Mitrovice a napokon v Transylvánii, kde sú tieto toponymia najrozšírenejšie. Na mieste je však aj stopa Valónov a ďalšieho románskeho obyvateľstva v lexiku krajín bývalého Uhorska. Najmä to je zaujímavá otázka vývoja aj jazykových románskych relikto v Rumunsku a Srbsku. Na rumunskom priestore je to nezvyčajná konfrontácia západorománskeho jazyka v prostredí východorománskeho jazyka, napriek tomu nie sú známe lexikálne stopy starej valónčiny v rumunčine. Tento fakt bol podmienený najmä historickými okolnosťami, predovšetkým Tatárskym (mongolským) vpádom v rokoch 1241-1242, ktorý eliminoval značnú časť románskeho obyvateľstva v Uhorsku. Dodajme, že rolu tu zohrávala aj známa nemecká kolonizácia stredoeurópskeho priestoru (označená ako *Ostsiedlung*, či aj „*Drang nach Osten*“) kulminujúca v 12. a 13. storočí. Predovšetkým v Uhorsku a Sliezske išlo o dobu po Tatárskom vpáde, kedy germanofónne obyvateľstvo doosídľovalo spustošené oblasti Uhorska (mimo iných aj Transylvániu) a podieľalo sa na rozvoji kráľovských miest. Menej zdôrazňovaným historickým faktom je, že početní nemeckí kolonizátori takmer prevrstvili románske obyvateľstvo v Uhorsku. Napriek nepriaznivým historickým faktorom, románske obyvateľstvo v Uhorsku prežilo aj naďalej, na niektorých miestach sa udržalo až do Osmanskej expanzie (Jáger, Ostrihom či Stoličný Belehrad).

Spomínané toponymá už boli predmetom výskumu viacerých vedcov, predovšetkým historikov. Napriek tomu, neboli dosiaľ zhrnuté všetky pramene a fakty. Predovšetkým chýbalo poukázanie na *origo* toponým a ich vývoj. Tieto toponymá však treba diferencovať na názvy všeobecne označujúce románske obyvateľstvo vychádzajúce z maďarčiny a na miestne a vlastné mená prevzaté z Valónska či z valónčiny. Popri tom však treba sledovať aj vývoj príslušnej románskej skupiny a možnú vzájomnú spätosť týchto komunít. V predloženej práci chceme osvetliť toponymá, ktoré po sebe zanechali najmä Valóni v historických regiónoch Uhorska na území súčasného Rumunska a Srbska, teda v Transylvánii a Srieme. Oba tieto regióny juhovýchodnej Európy prešli turbulentným vývojom, ktorý často prekryl poznatky o valónskych komunitách. V mnohých prípadoch hovoríme o mestách či aglomeráciách, kostoloch a kláštoroch, ktoré sa vôbec nedochovali do dnešných čias a jediná stopa po nich sa nachádza v niekoľkých prameňoch. Ani v samotnej historickej spisbe nie sú tieto fakty natoľko známe.

Cieľom práce je analyzovať valónské toponymá v oboch spomenutých regiónoch a lokalizovať pôvod Valónov. Chceme tiež dokázať, že faktory ako nepriaznivé životné podmienky v západnej Európe a nárast ľudovej zbožnosti v 11. storočí stáli za postupnou migráciou románskych skupín do Uhorského kráľovstva. Snažíme sa tiež o napraviť nesprávny názor, podľa ktorého boli prví hostia v Transylvánii Sasi.¹ Zároveň poukazujeme na to, že germanofónne obyvateľstvo netvorilo prvotný mestotvorný element v Uhorsku.

Základným východiskom práce sa stali historické miestopisy Uhorska. Pramennú základňu vytvárajú naračné pramene, prevažne kroniky a listiny uhorskej proveniencie osvetľujúce historický vývoj románskeho etnika, predovšetkým Valónov v oblasti Transylvánie a Sriemu. V mnohých prípadoch pracujeme s edovanými kronikami západoeurópskej proveniencie. V rámci sledovania historického vývoja románskych komunít v predmetných regiónoch sme si všimli aj aspekty, ktoré formovali tieto skupiny. Medzi ne bezpochyby patrila úloha cirkvi a jej štruktúr a spätosť so špecifickými kultmi západoeurópskych svätcov. K práci prikladáme aj mapovú prílohu s vyznačeným osídlením Románov, resp. Valónov v priestore Uhorska a tak tiež podrobnejšie v oblastiach Transylvánie a Sriemu. Taktiež ako prílohu sme k práci pripojili aj tabuľku s demografickým vývojom valónskych lokalít na základe pápežských desiatkov z rokov 1332-1337.

¹ Termínom Sedmohradsko sa však primárne označovala administratívna štruktúra germanofónneho obyvateľstva v dnešnom rumunskom regióne. Preto v našej práci používame termín Transylvánia. Zo stredovekých prameňov je už zrejмый tento rozdiel. Vid' „... **ambassiatoribus fidelium Saxonum nostrorum Septemsedium partium Transylvanarum...**“ („vyslancom našich verných sedmohradských Sasov z Transylvánie“) - doklad z roku 1370, mandát uhorského panovníka Ľudovíta I. mešťanom v Sibiu/Hermanstadt - CDH IX/4, s. 218, č. CXXIV; Ďalšie zmienky o „**Septem Castra**“ sa nachádzajú v prameňoch cudzej proveniencie v súvislosti s Tatárskym vpádom 1241-1242 (Svätá rímska ríša, Poľsko a pod.) *Annales Erphordenses ab a. 1220-1254*. In: CFHH I., s. 127: „**Terra scilicet Septem Castrorum...**“; *Annales Miores Polonenses*. In: CFHH I., s. 159: „**Septemcastrenses**“

1. Vývoj románskeho obyvateľstva v Uhorsku

1.1 Multietnicita Uhorského kráľovstva

Románske obyvateľstvo v Uhorsku ako mimoriadne zaujímavú a rôznorodú etnickú skupinu skúmalo už viacero historikov. Spomedzi maďarských historikov to boli najmä György Székely a Erik Fügedi.² V rámci slovenských historikov románskemu etniku a tiež ďalším cudzím etnikám venoval pozornosť vo svojich prácach medievista Miloš Marek.³ Románske obyvateľstvo v Srieme a ďalších uhorských regiónoch si všímal aj István Petrovic.⁴ Problematikou románskej lokality v Srieme a najmä tamojším kláštorom svätého Kríža sa významne zaoberal chorvátsky historik Stanko Andrić.⁵ K prácam podobného typu treba zaradiť aj publikáciu belgického historika Jean-Paula Van der Elsta o Flámoch a Valónoch v Transylvánii.⁶

Románi výrazne dotvárali etnickú štruktúru Uhorska, ktoré bolo už od svojho počiatku formované ako multietnický, multilingvistický a multikultúrny štát. Tento moment bol pregnantne zdôraznený v prameni zo začiatku 11. storočia známom ako *Knižka mravných ponaučení vojvodovi Imrichovi (Libellus de institutione morum ad Emericum ducem)*: „kráľovstvo jedného jazyka a jediného mravu je slabé a krehké“ a ďalej „preto ti nariaďujem, môj syn, aby si prichádzajúcim v dobrej vôli poskytol zaopatrenie, aby si ich dôstojne prijímal, aby sa zdržiavali radšej u teba ako inde...“⁷ *Mravné ponaučenia* teda reflektujú súdobý stav uhorskej spoločnosti už vtedy charakterizovanej veľkým množstvom cudzincov v cirkevnej a svetskej sfére. Multilingvizmus a multietnicita Uhorska teda svojím pôvodom siaha do konca 10. a na začiatok 11. storočia. Oba prvky definovali stredoveký uhorský štát a boli podstatné nielen pre vývoj mestských sídiel, ale aj mali dôležitú úlohu v zahraničnej politike arpádovskej dynastie. Pri analýze historického vývoja Románov musíme

² FÜGEDI, Erik. Der Stadtplan von Stuhlweissenburg und die Anfänge des Bürgertums in Ungarn. *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1969, 15, s.103-136; SZÉKELY, György. *A Székesfehérvári latinok és a vallonok a középkori Magyarországon*, In: A. KRALOVÁNSZKY, ed. *Székesfehérvári évszázadai 2*. Székesfehérvár: Fejér Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1972, s. 43-72; SZÉKELY, György. Wallons et Italiens en Europe centrale aux XIe – XVIe siècles, *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis. Sectio Historica* 6, 1964, s. 3-71.

³ MAREK, Miloš. Románske obyvateľstvo na Slovensku v stredoveku (Valóni, Francúzi, Taliani, Španieli). *Historický časopis*, 2004, 52, č. 4, s. 601-630; MAREK, Miloš. *Národnosti Uhorska*, Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej Univerzity v Trnave, 2011, s. 324-344; MAREK, Miloš. *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2006.

⁴ PETROVIC, István. Foreign Ethnic Groups in the Towns of Southern Hungary. In: D. KEENE, B. NAGY, K.SZENDE, eds. *Segregation-Integration-Assimilation. Religious and Ethnic Groups in the Medieval Towns of Central and Eastern Europe*. Farnham: Ashgate, 2009, s. 67-88

⁵ ANDRIĆ, Stanko. Samostan Svetog Kríža u Frankavili (Mandelosu). *Istorijski časopis*, 2005, č. 52, s. 33-82.

⁶ VAN DER ELST, Jean-Paul. *The Low Countries in Transylvania. The Dutch, the Flemings and the Walloons in the History of Transylvania (11th - 12th - 13th century)*. Merchtrem: [s.n.], 2013.

⁷ BALOGH, Josephus ed. *Libellus de institutione morum*. In: E. SZENTPÉTERY, ed. *Scriptores rerum Hungaricarum. Volumen II*. Budapestini: Academia Litter. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica, MCMXXXVIII, s. 625; MARSINA, Richard ed. *Legény stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice: Vydavateľstvo RAK, 1997, s. 30.

konštatovať, že sa výrazne podieľali na budovaní a fungovaní Uhorského kráľovstva. *Viedenská obrázková kronika* nás informuje, že už počas panovania kniežaťa Gejzu (približne 972-997) a jeho syna Štefana (997/1000-1038) prišlo do Uhorska veľké množstvo cudzincov medzi ktorými boli Španieli a Latini.⁸ Termín Latini môžeme chápať ako označenie pre obyvateľstvo hovoriace stredovekým variantom francúzštiny a taliančiny. Vplyv tohto obyvateľstva sa výrazne odzrkadlil v cirkevnej oblasti, no badáme ho aj vo funkčných vzťahoch uhorských vládcov so západoeurópskymi panovníkmi.

⁸ SOPKO, Július ed. *Kroniky stredového Slovenska. Stredoveké Slovensko očami kráľovských a mestských kronikárov*. Budmerice: Vydavateľstvo RAK, 1995, s. 33.

1.2 Románské obyvatelstvo v cirkevnej sfére

Ako už bolo povedané, Románi mali svoj výrazný podiel na etablovaní Uhorska. Pre obdobie 11. storočia išlo predovšetkým o cirkevných hodnostárov zo západnej Európy, ktorí sa zúčastňovali na budovaní uhorskej cirkvi. Zároveň však išlo o dobu, kedy sa do Uhorského kráľovstva dostávali prevažne jednotlivci (najmä z cirkevného prostredia) alebo zrejme len menej početné skupiny románskeho obyvatelstvo. Teda nešlo o systematický krok ako v neskoršej dobe. V Uhorsku v tom čase ešte nemusel byť dostatočný počet vzdelancov v cirkevných kruhoch, takisto uhorským biskupstvám chýbali relikvie a cirkevná spisba.⁹

Medzi najvýznamnejšie osobnosti pochádzajúce zo západnej Európy na začiatku 11. storočia patril mních Gerard (977-1046), neskorší biskup a svätec. Pochádzal zrejme z benátskeho rodu Morosini a v mladosti sa stal mníchom v kláštore San Giorgio. Približne v roku 1015 sa vybral na púť do Jeruzalema, pričom cestoval cez Uhorsko. Na naliehanie uhorského kráľa Štefana zostal v krajine a podieľal sa na kristianizácii krajiny. V Uhorsku žil ako mních a v roku 1030 sa stal biskupom v novom uhorskom biskupstve so sídlom v Čanáde (dnes Cenad, Rumunsko).¹⁰ Gerard sa stal aj významným uhorským svätcom, ktorý bol v roku 1083 kanonizovaný spolu s uhorským kráľom Štefanom, vojvodom Imrichom a pustovníkmi Svoradom a Benediktom.

Ďalšou osobnosťou, pravdepodobne s lotrinským alebo talianskym pôvodom, bol prvý päťkostolský biskup Bonipert (v úrade v rokoch 1009-1036).¹¹ V rámci cirkevného prostredia sa ďalej objavuje opát Willerm *Latinus* – predstavený kláštora svätého Spasiteľa v Szekszárde v 60. a 70. rokoch 11. storočia.¹² Konkrétnejšie informácie o biskupoch s pôvodom v románskej oblasti máme z druhej polovice 11. storočia. Predovšetkým ide o prípady biskupov so sídlami v Transylvánii, kde pravdepodobne dochádzalo ku konfrontácii východorománskeho jazykového elementu so západorománskym. Cenné informácie nám podávajú pramene zo západnej Európy, predovšetkým z dnešného Belgicka. Dozvedáme sa, že v Bihari sídlil biskup Leodvin, ktorý pochádzal z Lotrinska, svoj

⁹ NEMERKÉNYI, Előd. *Latin Classics in Medieval Hungary. Eleventh Century*. Debrecen-Budapest: Department of Medieval Studies, Central European University, 2004, s.20-21; BEREND, Nora. *Christianization and the Rise of Christian Monarchy. Scandinavia, Central Europe and Rus' c. 900–1200*. New York: Cambridge University Press, 2007, s. 337.

¹⁰ PRAŽÁK, Richard. *Legenda a kroniky koruny uherské*. Praha: Vyšehrad, 1988, s. 128-129; NEMERKÉNYI, Előd. *Latin Classics in Medieval Hungary. Eleventh Century*. Debrecen-Budapest: Department of Medieval Studies, Central European University, 2004, s. 73-75.

¹¹ NEMERKÉNYI, Előd. *Latin Classics in Medieval Hungary. Eleventh Century*. Debrecen-Budapest: Department of Medieval Studies, Central European University, 2004, s.22; FEDELES, Tamás a László KOSZTA. *Pécs (Fünfkirchen). Das Bistum und die Bischofsstadt im Mittelalter*. Wien: Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien, 2011, s. 44-46.

¹² SOPKO, Július ed. *Kroniky stredového Slovenska. Stredoveké Slovensko očami kráľovských a mestských kronikárov*. Budmerice: Vydavateľstvo RAK, 1995, s. 44.

úrad zastával zrejme v 40. a 50. rokoch 11. storočia.¹³ Z ďalšieho prameňa nachádzame informáciu, že Leodvin sa stal jágerským biskupom, čo bol o niečo dôležitejší biskupský post ako jeho predošlý.¹⁴ Na základe podobnosti resp. zhody mena Leodvin a latinského pomenovania mesta Liège – *Leodium*, možno konštatovať, že spomínaný biskup pochádzal práve z tohto mesta. Ďalším bol Franko, biskup z Alba Iulie, takisto z Liège. Svoj pontifikát vykonával pravdepodobne v 70. a 80. rokoch 11. storočia.¹⁵ Biskup Franko sa objavuje v tom čase aj v Poľsku, podľa kroniky mal podrobné informácie o kláštore St.Gilles v Provensálsku.¹⁶ Okrem exaktne spomenutých cirkevných hodnostárov je nutné zmieniť sa aj o príchode verdunských kanonikov. Kronika Vavrince z Liège uvádza, že v roku 1047 Balduin Flámsky vypálil verdunskú katedrálu.¹⁷ Dvadsaťštyri verdunských kanonikov hľadalo nový domov a pôsobisko. Z týchto príčin preto odcestovali do Uhorska, je možné, že aj na pozvanie niektorého uhorského panovníka aj z dôvodu nízkeho počtu dostatočne vzdelaných uhorských cirkevných hodnostárov. Je viac ako možné, že niektorí z týchto kanonikov neskôr získali biskupské posty, o tom však už pramene mlčia. Niektorí historici sa aj napriek tomu chybné domnievajú, že v tomto sprievode boli Leodvin, Franko a tiež budúci kaločský arcibiskup Juraj.¹⁸

Z neskoršieho obdobia však máme ešte cenné informácie o pôvode biskupa Róberta. *Belgická kronika* udáva, že Róbert pochádzal z mesta Liège a zapojil sa do križiackej výpravy organizovanej proti Kumánom.¹⁹ Z uhorských prameňov vieme, že Róbert zastával v rokoch 1209-1226 úrad vesprímskeho biskupa a v rokoch 1226-1239 bol až do svojej smrti bol ostrihomským arcibiskupom.²⁰ Na základe týchto informácií, môžeme usúdiť, že Róbert sa narodil v druhej polovici 12. storočia a je možné, že sa do Uhorska dostal ešte počas panovania Bela III. (1172-1196), kedy Uhorsko malo intenzívne kontakty so západnou Európou. Z 13. storočia poznáme ešte prípad dvoch biskupov pochádzajúcich zo západnej Európy. Jedným z nich Bartolomej, päťkostolský biskup v rokoch 1219-1250/1251, ktorý pochádzal z Burgundska.²¹ Druhým biskupom bol Rainald (alebo Reynold) z francúzskeho Belleville, ktorý zastával úrad biskupa v Alba Iulii v rokoch 1222-1241. Tento biskup

¹³ *Fundatio ecclesiae s. Albani Namucensis*. In: CFHH II., s. 969-970.

¹⁴ SZÉKELY, György. A Székesfehérvári latinok és a vallonok a középkori Magyarországon, In: A. KRALOVÁNSZKY, ed. *Székesfehérvári évszázadai 2*. Székesfehérvár: Fejér Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1972, s. 59.

¹⁵ *Chronicon Andaginensis monasterii*. In: CFHH I., s. 493.

¹⁶ KNOLL, W. Paul a Frank SCHAER eds. *Gesta principum Polonorum. The Deeds of the Princes of Poles*. Budapest-New York: Central European University Press, s.105.

¹⁷ Laurentius de Leodio, In: CFHH I., s. 1395.

¹⁸ KAKUCS, Lajos. Der mittelalterliche Jakobs kult in Ungarn. In: HERBERS, Klaus a Dieter R. Bauer, eds. *Der Jakobs kult in Ostmitteleuropa*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2003, s. 296; VAN DER ELST, Jean-Paul. *The Low Countries in Transylvania. The Dutch, the Flemings and the Walloons in the History of Transylvania (11th - 12th - 13th century)*. Merchtum: [s.n.], 2013, s. 34.

¹⁹ *Chronicon Blegicum magnum*. In: CFHH I., s. 525.

²⁰ ZSOLDOS, Attila. *Magyarország világi archontológiája 1000-1301*. Budapest: MTA Történettudományi intézete, 2011, s. 80, 100.

²¹ FEDELES, Tamás a László KOSZTA. *Pécs (Fünfkirchen). Das Bistum und die Bischofsstadt im Mittelalter*. Wien: Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien, 2011, s. 65-66; ZSOLDOS, Attila. *Magyarország világi archontológiája 1000-1301*. Budapest: MTA Történettudományi intézete, 2011, s. 94.

zahynul počas tatárskeho vpádu v bitke na rieke Slaná (inak zvanej aj bitka pri Mohi) 11. apríla 1241.²² Tatársky vpád možno považovať za udalosť, ktorá ukončila príchod románskych hostí. Mnohé lokality a mestá, kde žilo aj početné románske obyvateľstvo, boli zničené alebo vydrancované. Patriciát po roku 1242 v uhorských mestách už takmer dominantne tvorilo nemecké obyvateľstvo. Dodajme, že príchod obyvateľstva z Francúzska a južného Talianska v poslednej štvrtine 13. storočia už súvisel s politickými ambíciami Anjouovcov o získanie uhorskej koruny po vytvorení sobášnych zväzkov s Arpádovcami.

Okrem osôb spätých s cirkevným prostredím musíme spomenúť aj uhorské kláštory spojené so západnou Európou, či už ako filiálne kláštory alebo v rámci kultov špecifických svätcov. Medzi najstaršie doložené patrí kláštor Tihany založený v roku 1055, pri Balatone, zasvätenému svätému Aniánovi. Anián (Aignan) bol orleánskym biskupom v 5. storočí, ktorý chránil Orleáns pred Atilovým útokom.²³ Ako presne sa tento kult dostal do Uhorska, nie je jasné. V rámci uhorských patrocínií nachádzame iba tento jeden kláštor zasvätený Aniánovi.²⁴ Ďalšia cirkevná inštitúcia s netradičným patrocíniom bol ženský benediktínsky kláštor svätého Lamperta v Somlóvásárhely (objavuje sa aj pod názvami Tornova a Apácavasarhely).²⁵ Tento kláštor vznikol zrejme v I. polovici 11. storočia. Jeho vznik sa niekedy prikladá prvému uhorskému kráľovi, svätému Štefanovi.²⁶ Na základe nezvyčajného patrocínia, znova ojedinelého, však je možné presnejšie určiť okolnosti a dobu vzniku tohto kláštora. Svätý Lampert žil v 7. storočí, bol biskupom v Maastrichte a neskôr v Liège. Centrom jeho kultu sa stalo práve mesto Liège. V Liège sa až do konca 18. storočia nachádzala katedrála sv. Lamperta aj so svätcovým hrobom.²⁷ Svätcovo meno sa objavuje aj v arpádovskej dynasii. Nositeľ mena Lampert bol biharský a nitriansky vojvoda a synom uhorského kráľa Bela I. a Adelaidy Poľskej, narodený približne v rokoch 1048-54.²⁸ Je nutné podotknúť, že meno Lampert sa objavovalo v priebehu 10. a 11. storočia v piastovskej dynasii.²⁹ Je možné, že sa týmto spôsobom ocitlo meno tohto svätca v Uhorsku

²² ZSOLDOS, Attila. *Magyarország világi archontológiája 1000-1301*. Budapest: MTA Történettudományi intézete, 2011, s. 89; MAREK, Miloš ed. *Rogeriova žalostná pieseň*. In: MAREK, Miloš a Richard, MARSINA, eds. *Tatársky vpád*. Budmerice: Vydavateľstvo RAK, 2008, s. 96

²³ KUTHAN, Jiří. *Benediktínské kláštory střední Evropy a jejich architektura*. Praha: Ústav dějin křesťanského umění, Katolícka teologická fakulta, Univerzita Karlova v Praze, 2014, s. 180-182.

²⁴ MEZŐ, András. *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*. Budapest: Metem, 2003, s. 50-51; Druhou sakrálnou stavbou zasvätenou sv. Aniánovi bol kostol v Marcali doložený k roku 1333.

²⁵ „ecclesie beati Lamperti de Tornua“ (1279) CDP IV., s. 59, č. 39; „abbatisse et conventus sanctimonialium monasterii beati Lamperti martiris de Apache – Somla (1331) CDHA II., s. 549, č. 471; K dejinám kláštora aj BACKMUND, Robert. *Monasticon Praemonstratense. Id est Historia Circariorum atque Canoniarum Candidi et Canonici Ordinis Praemonstratensis. Tomi 1 Pars II*. Berlin: De Gruyter, 1983, s. 556-557.

²⁶ BEREND, Nora. *Christianization and the Rise of Christian Monarchy. Scandinavia, Central Europe and Rus' c. 900-1200*. New York: Cambridge University Press, 2007, s. 352.

²⁷ CROSS, F. L. a E. A. LIVINGSTONE. *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. Oxford: Oxford University Press, 1983, s. 794.

²⁸ STEINHÜBEL, Ján. Zánik Nitrianskeho kniežatstva. *Historický časopis*, 2002, 50, č. 3, s. 385-386.

²⁹ KNOLL, W. Paul a Frank SCHAER eds. *Gesta principum Polonorum. The Deeds of the Princes of Poles*. Budapest-New York: Central European University Press, s. 72.

a tento liežsky svätec sa stal aj patrónom kláštora, zrejme založeného ako kráľovská fundácia. Takisto sa možno domnievať, že kláštor vznikol za pomoci niektorých lotrinských (valónskych) cirkevných predstaviteľov, ktorí pôsobili v Uhorsku – či snád' spomenutý biharský biskup Leodvin a osoby z jeho sprievodu alebo ako pramene prezrádzajú, mohlo sa jednať o emigrantov z Liège, ktorí odišli do Uhorska v roku 1048.³⁰ Z ďalších kláštorov spomeňme kláštor svätého Egídia v Somogyvári, ktorý bol založený v roku 1091 ako filiácia kláštora v provensálskom Saint-Gilles du Gard v grófstve Toulouse.³¹ Stalo sa tak zrejme v dôsledku dobrých kontaktov uhorského kráľa Ladislava a grófov z Toulouse.

Románsky vplyv je badateľný teda pri týchto troch spomenutých benediktínskych kláštoroch, no predovšetkým je viditeľný najmä v II. polovici 12. storočia so šírením premonštrátskej a cistercitskej rehole zo západnej Európy. Uhorské kláštory oboch reholí mali svoje materské kláštory najmä vo Francúzsku. Zo spomenutých reholí sa v Uhorsku najskôr usadili premonštráti. Ich prvý kláštor vznikol okolo roku 1130 vo Veľkom Varadíne (Oradea) a bol zasvätený sv. Štefanovi Prvomučeníkovi ako filia samotného Prémontré. Dôvod pre umiestnenie prvého premonštrátskeho kláštora práve vo Veľkom Varadíne mohol spočívať vo fakte, že tu už vtedy mohla byť usadená skupina valónskych (lotrinských) emigrantov, o čom sa ešte zmienime. Badateľné väzby uhorských premonštrátskych kláštorov nachádzame v prípade kláštorov v Garábe a Mandelose (Francavilla), ktoré vznikli približne okolo roku 1170 ako filiácie lotrinského Riéval.³² Garáb dokonca nesie patrocínium liežskeho svätca, svätého Huberta. Zároveň treba dodať, že kláštor založil rábsky biskup Mikud z rodu Kokenyés-Renold, pôvodom zo západnej Európy.³³ Cistercitské kláštory v Uhorsku nachádzame od poslednej štvrtiny 12. storočia. Tieto kláštory mali svoje materské kláštory vo Francúzsku, napr. Igriš (1179) – Pontigny; Zirc (1182) – Clairvoux; Szentgotthard (1184) – Trois Fontaines; Pilis (1184) – Acey, Belákút (Novi Sad) 1232 – Trois Fontaines.³⁴ Dôležité je podotknúť, že tak ako aj premonštrátske aj cistercitské kláštory sa nachádzali v nami skúmaných oblastiach, teda v Transylvánii (kláštory Igriš a Cârța) a v Srieme (Novi Sad) a mali väzby s tamojším valónskym osídlením. Opátstvo v Igriši získalo aj privilégia na obchod so soľou, čo bolo častým javom pre kláštory vo Francúzsku a Anglicku. Tento kláštor mal zrejme od počiatku francúzskych mníchov zo svojho materského kláštora v Pontigny.

³⁰ *Chronicon Blegicum magnum*. In: CFHH I., s. 524.

³¹ MÚCSKA, Vincent. *Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia*. Bratislava: Stimul, 2004, s. 94;

³² BACKMUND, Robert. *Monasticon Praemonstratense. Id est Historia Circariarum atque Canoniarum Candidi et Canonici Ordinis Praemonstratensis. Tomi 1 Pars II*. Berlin: De Gruyter, 1983, s. 548; ROMHÁNYI, F. Beatrix. *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*. Budapest: Pytheas, 2000, s.33 (Garáb), s.63 (Nagyolaszi-Francavilla)

³³ MAREK, Miloš. Románske obyvateľstvo na Slovensku v stredoveku (Valóni, Francúzi, Taliani, Španieli). *Historický časopis*, 2004, 52, č. 4, s. 603.

³⁴ ROMHÁNYI, Beatrix. The Role of Cistercians in Medieval Hungary: Political Activity of Internal Colonization? *Annual of Medieval Studies at the CEU 1993-1994*, s. 200-204.

Podľa prameňov, ešte v 30. rokoch 13. storočia tvorili mnísi z Francúzska polovicu rehoľného spoločenstva.³⁵

Jedným z hlavných faktorov, ktorý priblížil Uhorsko západu a zároveň dostal európske obyvateľstvo do pohybu bol nárast ľudovej zbožnosti v 10. no najmä v 11. storočí. Záujem o Svätú zem stúpol po ukončení arabských nájzdov v Stredomorí aj spolu s obnovením vplyvu Byzantskej ríše. V západnej Európe sa medzitým ustálil koncept púte v kresťanskom náboženskom myslení aj v zmysle ako aktu pokánia a hlbokého prejavu viery. Okrem Jeruzalema sa poprednými pútnickými miestami v priebehu 10. storočia stalo Santiago de Compostela, Monte Gargano a Rím.³⁶ Popredné miesto však zaujíma Jeruzalem a Palestína, kam sa vydávajú pútnici najmä z frankofónnych oblastí. Významným propagátorom myšlienky púte sa stal kláštor Cluny (založený v roku 910) a s ním rýchlo vzrastajúce clunyjské hnutie.³⁷ Veriaci sa vydávajú na púte do svätých miest, predovšetkým do Jeruzalema a tiež do Santiaga de Compostela. Cez Uhorsko začali prúdiť pútnici od roku 1018 a aj vďaka tomu sa Uhorské kráľovstvo dostalo do širšieho povedomia západného človeka. *Vice versa* obdobne, keď pútnici z Uhorska cestovali k hrobu svätého Jakuba, ako je to známe z prameňov.

Otvorenie uhorskej, resp. uhorsko-balkánskej cesty do Konštantínopolu a ďalej do Jeruzalema nasledovalo po významnej medzinárodnej udalosti. Práve v tomto čase, v roku 1018, došlo k definitívnej porážke Bulharskej ríše. Predovšetkým išlo o Byzantskú ríšu, ktorá bola hlavným aktérom tejto prelomovej udalosti. Na zničení Bulharského cárstva malo však svoj podiel aj Uhorsko, kde vtedy vládnucci kráľ Štefan I. dbajúc o prosperujúce vzťahy s Byzanciou, poslal cisárovi na pomoc vojenský oddiel. Z prameňa známeho ako *O založení kostola svätého Albána v Namure* sa dozvedáme, že Štefan získal z bulharského územia relikvie svätých Mikuláša a Juraja, ktoré neskôr biskup Leodvin venoval namurskému kostolu.³⁸ Niektorí maďarskí historici sa domnievajú, že sa sám Štefan zúčastnil výpravy do Ohridu.³⁹ Iný názor má Lajos Kakucs, a však bez opory v prameňoch, podľa ktorého, Štefan získal predmetné relikvie z Drače (Durrës v Albánsku).⁴⁰

Samotné otvorenie uhorsko-balkánskej pútnickej trasy sa mohlo udiť, až potom ako Byzancia znovu získala kontrolu na Balkánom. To sa stalo až s porážkou Bulharskej ríše.⁴¹ Zrejme na základe

³⁵ ROMHÁNYI, Beatrix. The Role of Cistercians in Medieval Hungary: Political Activity of Internal Colonization? *Annual of Medieval Studies at the CEU 1993-1994*, s. 189.

³⁶ RUNCIMAN, Steven. *A History of the Crusades. Volume I. The First Crusade and the Foundation of the Kingdom of Jerusalem*. London: Penguin Books, 1991, s. 43-44.

³⁷ RUNCIMAN, Steven. *A History of the Crusades. Volume I. The First Crusade and the Foundation of the Kingdom of Jerusalem*. London: Penguin Books, 1991, s. 45.

³⁸ *Fundatio ecclesiae s. Albani Namucensis*. In: CFHH II., s. 969-970

³⁹ BEREND, Nora. *Christianization and the Rise of Christian Monarchy. Scandinavia, Central Europe and Rus' c. 900-1200*. New York: Cambridge University Press, 2007, s. 337.

⁴⁰ KAKUCS, Lajos. Der mittelalterliche Jakobs kult in Ungarn. In: HERBERS, Klaus a Dieter R. Bauer, eds. *Der Jakobs kult in Ostmitteleuropa*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2003, s. 293, 309

⁴¹ RUNCIMAN, Steven. *A History of the Crusades. Volume I. The First Crusade and the Foundation of the Kingdom of Jerusalem*. London: Penguin Books, 1991, s. 48.

dohody medzi uhorským kráľom Štefanom a cisárom Basileom II. došlo k otvoreniu pútnickej cesty. Cez Uhorsko viedlo pravdepodobne viacero trás, nepochybne jedna z nich smerovala aj cez Sirmium (Sremska Mitrovica).⁴² Práve tu sa nachádzal kláštor svätého Demetera, ktorý podľa všetkého Štefan obnovil a obdaroval.⁴³ Na jednej strane sa tak uhorský panovník stal patrónom tejto významnej cirkevnej inštitúcie, čo zapríčinilo, že Sirmium a celý Srieň sa ešte pred poslednou štvrtinou 11. storočia stali najskôr v cirkevno-jurisdikčnom zmysle a neskôr aj politicky pevnou súčasťou Uhorska.⁴⁴ Zákonnite s tým museli pre pútnikov existovať aj lokality, kde si mohli oddýchnuť, v prípade potreby vyliečiť sa a takisto miesta kde sa poskytovali sviatosti a slúžili omše. Za týmto účelom začali v priebehu 11. storočia vznikať vo Svätej zemi špitále (*domus hospitalis, hospitium*), niektoré sa neskôr sformovali to podoby rehole, predovšetkým sa to týka rehole johanitov.⁴⁵ Uhorský kráľ Štefan zriadil v Jeruzaleme, Konštantínopole a v Ríme kláštory popri ktorých, zrejme existovali aj špitále. Podľa nášho názoru obdobná inštitúcia musela existovať aj v Sirmi, keďže ležalo na ceste do Konštantínopola. Významnou zastávkou križiakov v roku 1096 pred Sirmiom bola Francavilla (Mandelos), mesto s románskou (valónskou) populáciou.⁴⁶ Z uvedeného možno pozorovať previazanosť valónskeho obyvateľstva a púte, nakoľko okrem Francavilly ležal na pútnickej trase aj Stoličný Belehrad (Székesfehérvár), kde v 50. rokoch 12. vznikol johanitský konvent so špitálom. Práve tu existovala významná románska populácia a pútnici pri zastavení sa v Stoličnom Belehrade využili aj možnosť navštíviť hrob svätého Štefana.⁴⁷

Z obdobia 11. storočia máme doložené veľké množstvo púti smerujúcich cez Uhorské kráľovstvo. Pútnikov cestujúcich cez Uhorsko v čase Štefanovej vlády dokladá kronika mnícha Ademara z Angoulême. Kronika informuje, že koncom roka 1026 cez Uhorsko putoval Viliam, gróf z Angoulême a verdunský opát Richard so sprievodom a počas ich cesty v Uhorsku ich úctivo prijal kráľ Štefan.⁴⁸ 50. a 60. roky 11. storočia predstavujú obdobie zintenzívnenia púti do Jeruzalema cez

⁴² Cez Sirmium putoval v lete roku 1189 cisár Fridrich Barbarossa počas III. križiackej výpravy. *Ansbertus clericus Austriensis*, In: CFHH I., s. 295.

⁴³ BEREND, Nora. *Christianization and the Rise of Christian Monarchy. Scandinavia, Central Europe and Rus' c. 900–1200*. New York: Cambridge University Press, 2007 s. 354; ANDRIČ, Stanko. Bazilijanski i benediktinski samostan sv. Dimitrija u Srijemskoj Mitrovici. In: *RADOVI - Zbornik za hrvatsku povijest*, 2008, 40, s. 121.

⁴⁴ Časť Vojvodiny už musela pred rokom 1071 prináležať k Uhorsku, pretože z hradu Slankamen (dnes Stari Slankamen) bol podniknutý útok uhorského kráľa Šalamúna a vojvodov Ladislava a Geju na Belehrad. SOPKO, Július ed. *Kroniky stredovekého Slovenska. Stredoveké Slovensko očami kráľovských a mestských kronikárov*. Budmerice: Vydavateľstvo RAK, 1995, s. 40.

⁴⁵ RUNCIMAN, Steven. *A History of the Crusades. Volume I. The First Crusade and the Foundation of the Kingdom of Jerusalem*. London: Penguin Books, 1991, s. 48; HUNYADI, Zsolt. *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary c.1150-1387*. Budapest: Department of Medieval Studies, Central European University, 2010, s. 13.

⁴⁶ EDGINGTON, B. Susan ed. *Albert of Achen. Historia Ierosolimitana. History of the Journey to Jerusalem*. New York: Oxford University Press, 2007, s. 71

⁴⁷ HUNYADI, Zsolt. *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary c.1150-1387*. Budapest: Department of Medieval Studies, Central European University, 2010, s. 104.

⁴⁸ *Ademarus Cabannensis: Chronicon Aquitanicum*, In: CFHH I., s. 15–16.

Uhorsko a Balkán. Prominentnou osobou putujúcou do Jeruzalema cez Uhorsko bol v roku 1054 Liébert, biskup z Cambrai.⁴⁹ Ďalším významným pútnikom bol Aldred, biskup z anglického Worcesteru, ktorý sa vydal na púť v roku 1058. Aldred často plnil diplomatické misie pre anglickú korunu. Na púť do Jeruzalema sa vybral, potom čo vymenoval priora svojho biskupstva a odovzdal úrad winchesterského arcibiskupa, ktorý dočasne zastával.⁵⁰ Medzi významné výpravy pútnikov patrí aj púť z oblasti dnešného Nemecka v rokoch 1064-1065, na ktorej sa zúčastnilo 7000 pútnikov.⁵¹ Na čele púte bol ríšsky klérus – Sigfríd, mohučský arcibiskup, Viliam, utrechtský biskup, Otto, regensburský biskup a Gunter babenberský biskup.⁵² Významným pútnikom prechádzajúcim cez Uhorskom bol v roku 1093 Viliam, gróf z Toulouse, brat Raymonda z Toulouse. Podľa *Legendy svätého Ladislava* sa vtedy sám uhorský panovník nechal inšpirovať dobovou módou púti, jeho zámer mu však prekazila smrť.⁵³ Viedenská kronika poskytuje aj ďalšie informácie. Podľa kroniky sa svätý Ladislav zrejme stretol s Viliamom v Bodrogu na Veľkú Noc.⁵⁴ Ladislav sa však nedožil ani I. križiackej výpravy (zomrel 29. júla 1095). Predstava Ladislava ako „križiackeho kráľa“ mohla vzniknúť pri jeho kanonizácii v roku 1192 ako politická objednávka pre uhorského panovníka Bela III., ktorý udržiaval styky s križiackymi lídrami a počas jeho panovania Uhorskom prechádzala III. križiacka výprava.

Z uvedeného vyplýva, že púte v 11. storočí ešte pred obdobím križiackych výprav poslúžili aj kontaktu Uhorska so západnou Európou. Zároveň tak obyvateľstvo zo vzdialených krajín (Francúzsko, Anglicko) získalo informácie a obraz o Uhorsku, čo sa zrejme neskôr prospešne odrazilo v zahranično-politických vzťahoch Uhorska a spomenutých krajín v 12. storočí.

Opačný prípad sa udial, keď uhorskí pútnici putovali cez západnú Európu k hrobu svätého Jakuba do Santiaga de Compostela. Kult svätého Jakuba patril k popredným v Európe. Jedno z jeho najväčších centier sa nachádzalo vo Valónsku, konkrétne v mestách Liège a Namur.⁵⁵ Uhorskí pútnici putujúci do Compostely začiatkom 12. storočia sa dokonca podieľali na obnovení špitála svätej Kristíny pri pyrenejskom priesmyku Somport.⁵⁶ Jedna z hlavných trás smerujúcich z východu na západu viedla aj cez Namur, práve tu zomrel a bol pochovaný v roku 1212 bližšie nemenovaný uhorský biskup na svojej ceste k hrobu svätého Jakuba. Spojenie Namuru a Compostely zapríčinilo,

⁴⁹ *Vita s. Lietberti*, In: CFHH III., s. 2464.

⁵⁰ *Florentius Wigornensis: Chronicon*, In: CFHH II., s. 930.

⁵¹ RUNCIMAN, Steven. *A History of the Crusades. Volume I. The First Crusade and the Foundation of the Kingdom of Jerusalem*. London: Penguin Books, 1991, s. 49.

⁵² *Annales Altahenses maiores*, In: CFHH I., s. 104.

⁵³ MARSINA, Richard ed. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice: Vydavateľstvo RAK, 1997, s. 133.

⁵⁴ SOPKO, Július ed. *Kroniky stredovekého Slovenska. Stredoveké Slovensko očami kráľovských a mestských kronikárov*. Budmerice: Vydavateľstvo RAK, 1995, s. 53.

⁵⁵ NEUMANN, Jakub. Kostol sv. Jakub Staršieho. Príspevok k prítomnosti Valónov na území mesta v stredoveku. *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 17*. Trnava: Krajský pamiatkový úrad Trnava, 2014, s. 15

⁵⁶ KAKUCS, Lajos. Der mittelalterliche Jakobskult in Ungarn. In: HERBERS, Klaus a Dieter R. Bauer, eds. *Der Jakobskult in Ostmitteleuropa*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2003, s. 343.

že sa kult svätého Jakuba postupne udomácnil v Uhorsku prostredníctvom Valónov. Dôkazom toho môže byť fakt, že takmer vo všetkých valónskych lokalitách v Uhorsku sa vyskytovala sakrálna stavba zasvätená svätému Jakubovi. Okrem iného sa vo valónskych lokalitách nachádzali často aj johanitské konventy či kostoly zasvätené svätému Egídiovi, ktorého centrum kultu Saint-Gilles ležalo na jednej z dôležitých ciest vedúcich do Compostely.⁵⁷

⁵⁷ NEUMANN, Jakub. Kostol sv. Jakub Staršieho. Príspevok k prítomnosti Valónov na území mesta v stredoveku. *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 17*. Trnava: Krajský pamiatkový úrad Trnava, 2014, s. 15-16.

2. Vývoj románskeho obyvateľstva v štruktúrach uhorskej society

Ako vyplýva z uvedeného, románske obyvateľstvo výrazne dotváralo uhorskú cirkev. V tomto prípade išlo však o pomerne úzku skupinu. Oveľa väčší počet románskeho obyvateľstva nachádzame v uhorských mestách a v špecifických regiónoch, kde sa takéto obyvateľstvo usádzalo.

Spomenuli sme, že románske obyvateľstvo prúdilo do Uhorska zrejme už koncom 10. storočia pri postupnom vzniku uhorského štátu. Už na začiatku 11. storočia sa v prameňoch objavujú biskupi z krajín západnej Európy, ktorým sme sa už venovali. Po smrti uhorského kráľa Štefana I. v roku 1038 nastúpil na trón jeho synovec Peter Orseolo z Benátok. Viedenská kronika nás s určitou animozitou informuje, že nový panovník sa obklopil Talianmi a Nemcami, ktorí si ešte na dôvažok uzurpovali uhorské hrady.⁵⁸ Nepriateľský postoj kronikárov voči cudziemu obyvateľstvu nie je až taký výnimočný. Podobný vzťah nachádzame aj na začiatku 13. storočia v Anonymovej kronike. Známý kronikár dodnes neznámeho pôvodu, o ktorom však vieme, že bol notárom Bela III. (1172-1196) tvrdí, že „aj dnes (približne v roku 1200) sa Rimania pasú z bohatstiev Uhorska“.⁵⁹ Podľa nášho názoru, anonymný kronikár myslel Rimanmi („*Romani*“) Románov, teda ľudí hovoriacich románskym jazykom alebo obyvateľov Svätej rímskej ríše vo veľkom počte žijúcich v Uhorsku. Tieto výklady sa navzájom nevyklučujú, keďže biskupstvo Liège bolo kniežatstvom a zároveň cirkevným štátom Svätej rímskej ríše.⁶⁰

Románske obyvateľstvo sa do Uhorska dostávalo v prvotnej fáze v 11. storočí, ako to dokladajú početné pramene. Toto obyvateľstvo už vtedy nadobudlo špecifický štatút hostí, čo znamenalo že boli vyňatí spod uhorského zvykového práva a mali istú osobnú slobodu a niektoré výsady.⁶¹ Tieto výsady boli v staršej dobe panovníkom udelené len ústne, ale boli všeobecne uznávané. Tento faktor zrejme napomohol tomu, že Valóni v mestotvornom procese v Uhorsku predbehli Nemcov.⁶² Viaceré pramene dokladajú existenciu valónskych štvrtí v uhorských mestách. Už v roku 1201 takáto štvrť existovala v Ostrihome, v roku 1215 vo Veľkom Varadíne a dokonca už v roku 1198 v Záhrebe.⁶³ V niektorých uhorských mestách existoval takmer výhradne iba valónsky patriciát a tieto mestá boli buď založené Valónmi alebo Valóni tvorili hlavnú etnickú zložku daného sídliska. Napríklad Stoličný

⁵⁸ SOPKO, Július ed. *Kroniky stredovekého Slovenska. Stredoveké Slovensko očami kráľovských a mestských kronikárov*. Budmerice: Vydavateľstvo RAK, 1995, s. 35.

⁵⁹ „...nam et modo Romani pascuntur de bonis Hungariae. Quid plura?“ MÚCSKA, Vincent ed. *Kronika anonymného notára kráľa Bela. Gesta Hungarorum*. Budmerice: Vydavateľstvo RAK, 2000, s. 48

⁶⁰ VERHULST, Adriaan. *The Rise of the Cities in North-West Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999, s. 70

⁶¹ MAREK, Miloš. Postavenie hostí v stredovekom Uhorskom kráľovstve. *Historický zborník*, 2002, 12, s. 14-15.

⁶² MAREK, Miloš. K procesu zaraďovaniu príslušníkov cudzích etník do stredovekej uhorskej spoločnosti. In: DOBROTKOVÁ, Marta a Vladimír, RÁBIK eds. *Studia Historica Tyrnaviensia VI*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2006, s.127

⁶³ CDH II., s. 384 (Ostrihom); AMTF I., s. 648 (Veľký Varadín); CDAC XI., s. 63, č. 41 (Záhreb)

Belehrad patril k mestám s najväčšou valónskou komunitou, ktorá je doložená v roku 1221.⁶⁴ Iné mestá boli zrejme priamo založené Valónmi – Spišské Vlachy na Slovensku a Francavilla či Eng v Srieme.

V rámci 11. storočia tak pozorujeme veľký prílev obyvateľov z Valónska, konkrétne z mesta Liège. *Veľká belgická kronika* rozpráva, že krátko po smrti liežskeho biskupa Waza v roku 1048, v Liège vypukol hladomor, preto mnohí obyvatelia mesta odišli do Uhorska.⁶⁵ Iný prameň, valónska kronika Adriána z Oudenbosch, mnícha z liežskeho kláštora svätého Vavrince, nás informuje, že v roku 1447 prišli do Aachenu uhorskí pútnici, ktorí hovorili liežskou valónčinou. Títo pútnici, pôvodom z Jágru, počuli od svojich otcov, že kedysi dávno vypukol veľký hlad v Liège a preto odišli do Uhorska, tu im panovník dal pozemok, kde mohli žiť. Podobne sa tak stalo v čase Reginarda, liežskeho biskupa, ktorí emigrantom z Uhorska daroval pozemok v meste, kde si Uhri neskôr vytvorili vlastnú štvrť (*vicus*). V liežskych archívoch sa vtedajší biskup Ján dozvedel, že Liežania odišli do Uhorska v roku 1052 a boli milo prijatí uhorským panovníkom, ktorým im nariadil, aby nezabudli svoju rodnú reč. Podľa Adriánovej kroniky sa títo emigranti usadili na území Jágerského biskupstva.⁶⁶ Veľmi podobná informácia sa nachádza aj v kronike Jána zo Stavelotu o liežskych obyvateľoch, ktorí odišli do Uhorska v roku 1052, hoci sa už nespomína Jáger.⁶⁷ Zrejme to nebolo náhodou, že v 50. alebo v 60. rokoch zastával post jágerskeho biskupa Leodvin z Liège, o ktorom už bola reč. V jurisdikcii jágerskeho biskupa sa nachádzala aj Tokajská vinohradnícka oblasť. Tento aspekt zohrával dôležitú úlohu v kontexte vývoja uhorských Valónov. Samotný Jáger patril k mestám s najvýraznejšou románskou, či ako vidieť, valónskou komunitou. Miestni Valóni tu mali svoj kostol zasvätený svätému Jakubovi a vlastnú štvrť, neskôr už len ulicu („Olaszi utca“). Dôležitým aspektom bol aj fakt, že jágerskí Valóni mali svojho predstaveného – grófa, ktorý sa v prameňoch objavuje s titulom „*Comes vallis Agriensis*“.⁶⁸ Obdobné posty nachádzame aj na Spiši, kde existoval úrad zvaný „*Comes Latinorum*“.⁶⁹ Tunajších Valónov sídliačich v Spišských Vlachoch však početne prevrstvili Sasi.⁷⁰ Podľa nášho názoru musel existovať podobný úrad aj u transylvánskych Valónov. Zrejme však podobne ako na Spiši, bol tento úrad inkorporovaný hlavným predstaviteľom Sasov a Flámov.

Dodajme však, že jágerskí Valóni, ako často krát aj Valóni na iných miestach v Uhorsku, sa venovali vinohradníctvu. História vinohradníctva vo Valónsku siaha do 9. storočia. Známe vinice sa nachádzali

⁶⁴ FÜGEDI, Erik. Der Stadtplan von Stuhlweissenburg und die Anfänge des Bürgertums in Ungarn. *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1969, 15, s. 121, CDH V/1, s. 301

⁶⁵ *Chronicon Blegicum magnum*. In: CFHH I., s. 524.

⁶⁶ *Adrian de Veteribusco, Chronicon Leodiense*, In: CFHH I., s. 17-18.

⁶⁷ BORNET, Ad. ed. *Chronicon de Jean de Stavelot*. Bruxelles: M. Hayez, 1861, s. 597-598.

⁶⁸ KUBINYI, A. Urbanisation in the East-Central Part of Medieval Hungary. In: GEREVICH, László ed. *Towns in Medieval Hungary*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990, s. 107.

⁶⁹ Titul „*Comes Saxonum et Latinorum*“ zastával na Spiši v roku 1280 istý Eliáš, CDH V/3, s. 47

⁷⁰ MAREK, Miloš. Románske obyvateľstvo na Slovensku v stredoveku (Valóni, Francúzi, Taliani, Španieli). *Historický časopis*, 2004, 52, č. 4, s. 606;

pri Liège a Namure a v meste Huy, kde miestne vinice patrili liežskemu biskupovi a tunajším kapitulám svätého Lamperta a svätého Huberta.⁷¹ Liežski Valóni tak zrejme stáli aj za počiatkom dodnes známej a vyhlásenej produkcie vína v Jágri. Ich činnosť v tomto odvetví dokazuje aj „vinohradnícke toponymum“ *Tálya* a takisto románske toponymum *Olaszi*.⁷² Spomenuté toponymum *Tálya*, ktoré sme zachytili len v jágerskom regióne (uhorská župa Heveš) a na Tokaji (župa Zemplín), pochádza zo starofrancúzskeho termínu *taille* označujúceho rez viniča, v dnešnej francúzštine *taille de la vigne*. Medzi historikmi prevláda názor, že tento termín označoval kľovisko či rúbanisko, teda vyklčovanú pôdu vhodnú na sadenie poľnohospodárskych plodín, v tomto prípade viniča.⁷³ V jágerskom regióne sa nachádzajú aj viaceré valónske lokality, napr. Nagytálya, Kistálya a Olaszi. Nagytálya patrila k pomerne väčším sídlam. V prvej tretine 14. storočia mala približne 1800 obyvateľov.⁷⁴ Kistálya mala približne 500 obyvateľov a existoval tu kostol svätého Egídia.⁷⁵ Ako dosvedčuje samotný názov oboch lokalít, tunajší obyvatelia sa venovali najmä vinohradníctvu.

Prestížnejšie vína, však ako je známe, sa produkovali v tokajskej oblasti. Existuje predpoklad, že tokajská odroda Furmint sem bola dovezená Valónmi v 12. storočí.⁷⁶ Aj svetoví odborníci v oblasti vína sa zhodli v tom, že víno v tokajskej oblasti produkovalo románske obyvateľstvo (Valóni

⁷¹ HALKIN, Joseph. Etude historique sur la culture de la vigne en Belgique. *Bulletin de la Société d'Art et d'Histoire du diocèse de Liège*, Tome IX, s. 76-77; CHARLIER, Simon. *Le redéveloppement de la vigne en Wallonie et en Région bruxelloise*. Liège: Université de Liège, Faculté des sciences, Sciences géographiques, 2007, s. 52; K vývoji vinohradníctva a obchodu s vínom v Liège existuje aj špecializované dielo *Culture de la vigne et commerce du vin dans la région de Liège au Moyen Âge* od Marie-Claire Chaineux.

⁷² KUBINYI, A. Urbanisation in the East-Central Part of Medieval Hungary. In: GEREVICH, László ed. *Towns in Medieval Hungary*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990, s. 107

⁷³ MAREK, Miloš. *Národnosti Uhorska*, Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej Univerzity v Tranve, 2011, s. 310; PETROVIC, István. Foreign Ethnic Groups in the Towns of Southern Hungary. In: D. KEENE, B. NAGY, K.SZENDE, eds. *Segregation-Integration-Assimilation. Religious and Ethnic Groups in the Medieval Towns of Central and Eastern Europe*. Farnham: Ashgate, 2009, s. 70; AMTF III., s. 138.

⁷⁴ MVH I/1, s. 204. Tunajší farár zaplatil v roku 1332 desiatok vo výške 90 grošov, čo zodpovedá 1800-1980 obyvateľom.

⁷⁵ MVH I/1, s. 340, 356 (platby za rok 1334, spolu 24 grošov, teda približne 480 až 528 obyvateľov); MEZŐ, András. *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*. Budapest: Metem, 2003, s. 70.

⁷⁶ MAREK, Miloš. *Národnosti Uhorska*, Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej Univerzity v Tranve, 2011, s. 310; K tomu aj POSPÍŠILOVÁ, Dorota - SEKERA, Daniel - RUMAN, Tibor. *Ampelografia Slovenska*. Modra: VŠSVMM, 2005, s. 113-114. O pôvode odrody Furmint existujú viaceré teórie. Jedna z nich tvrdí že odrodu dovezli do Uhorska v roku 1241 Taliani z oblasti Formia. Názov pochádza z latinského *frumentum*, čo znamená „slamové hrozno“. Predpokladá sa aj, že ide o autochtónnu maďarskú odrodu, prípadne dovezenú z rumunskej oblasti Târnava (resp. z okolia rieky Târnava, v stredoveku sa tu nachádzala župa Küküllő). Dodajme, že je skôr pravdepodobné, že talianske obyvateľstvo prúdilo do Uhorska primárne pred rokom 1241, určite sa tak nestalo v spomenutom roku, kedy bolo Uhorsko vystavené tatárskemu vpádu. Talianske obyvateľstvo v maďarčine existuje pod termínom *Olasz, Olaszok*, pričom v staršom období sa tento termín vzťahoval na frankofónne a najmä na valónske obyvateľstvo. Teóriu, ktorá hlási rumunský (transylvánsky) pôvod Furmintu, by takisto bolo možné spojiť s Valónmi. Rieka Târnava tečie neďaleko miest Alba Iulia či Sibiu, kde sa nachádzalo veľmi koncentrované valónske osídlenie. Možno sa teda domnievať, že Furmint ako odroda z frankofónnych oblastí, sa najskôr dostal s Valónmi do Transylvánie a potom sa rozšíril do tokajskej oblasti. K tomu by však bolo potrebné preskúmať aké odrody viniča sa pestovali v stredoveku v Transylvánii a ktoré z nich sú autochtónne a ktoré dovezené.

a Taliani).⁷⁷ Hlavným strediskom tunajších Valónov bolo mesto Blatný Potok (Sárospatak), ktoré získalo mestské výsady už v roku 1201 ako prvé v rámci celého Uhorska.⁷⁸ Výsadná listina, ktorú vydal uhorský panovník Imrich, je veľmi zaujímavá svojím obsahom. Podľa listiny bol hlavným predstaviteľom mešťanov „*praepositus*“ (doslova prepošť), čo indikuje cirkevnú funkciu. Maďarskí historici však dokázali, že v tomto prípade sa jedná o termín zo severovýchodného Francúzska, kde bol používaný vo forme „*prévôt*“ s významom richtár (v uhorskom prostredí *iudex*).⁷⁹ Tento predstavený bol zároveň sudcom mešťanov, ktorých inak mohol súdiť iba panovník alebo palatín. Mešťania boli ďalej oslobodení od daní, mohli svoj majetok zanechať hocikomu. Dôležitým bodom v listine je, že uhorský kráľ Imrich potvrdil práva dané obyvateľom Blatného Potoku jeho predchodcami (tí však nie sú menovaní, nespomína sa ani Imrichov otec a predchodca Belo III.). Teda išlo o ústne odovzdanie výsad ktoré, bolo bežné v staršej dobe, prevažne zrejme počas doby Gejzu II. (1141-1162), kedy do Uhorska prichádza veľké množstvo cudzincov, hoci v prípade Blatného Potoku to mohli byť aj valónski emigranti už v 11. storočí. Dodajme že, v Blatnom Potoku existoval kostol svätého Jána Krstiteľa, pri čom ide o časté patrocínium v románskych lokalitách.⁸⁰ V tokajskom regióne však nachádzame viaceré valónské/románske osídlenia. Ide o lokality Bodrogolaszi, Olaszliszka a Tállya. Okrem toho v Blatnom Potoku ako aj v Bodrogolaszi sú doložené kostoly sv. Mikuláša, typického svätca románskeho obyvateľstva, už na začiatku 13. storočia. V lokalite Olaszliszka mala svoje vinice v 13. storočí aj Spišská kapitula. Valónom na Spiši v Spišských Vlachoch totiž klimatické podmienky nedovoľovali pestovať vinič. Vzájomné väzby medzi valónskymi vinohradníckymi lokalitami a cirkevnými inštitúciami, kde bol istý valónsky (románsky) ráz, neboli ojedinelé.

Takisto Valóni v Srieme a Transylvánii, ktorí sa tu usadili v 11. storočí alebo najneskôr počas panovania Gejzu II., pestovali vinič a produkovali víno. Produkcia vína v Srieme sa stali veľmi známou a tunajšie víno bolo najkvalitnejšie v Uhorsku v stredoveku.⁸¹ „*Vina de Marchia*“ teda vína z Marky, ako sa aj nazýval Sriem, sú doložené v prameňoch už v roku 1198 či 1295.⁸² Pramene však neposkytujú údaje o odrodách či množstve vyprodukovaného vína. Cenná je však listina z roku 1193,

⁷⁷ DOMINÉ, André. *Víno*. Praha: Slovart, 2015, s. 701; JOHNSON, Hugh. *Světový atlas vína*. Praha: Slovart, 2015, s. 258.

⁷⁸ CDH II., s. 387-388. Výnimku tvorili mestá v Dalmácii, ktorým uhorskí panovníci v priebehu 12. storočia potvrdili ich starobylé práva a výsady.

⁷⁹ MAREK, Miloš. Románske obyvateľstvo na Slovensku v stredoveku (Valóni, Francúzi, Taliani, Španieli). *Historický časopis*, 2004, 52, č. 4, s. 605.

⁸⁰ MEZŐ, András. *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*. Budapest: Metem, 2003, s. 137 (Mandelos), s. 137 (Sibiu), s. 137 (Pécs).

⁸¹ KUBINYI, A. Urbanisation in the East-Central Part of Medieval Hungary. In: GEREVICH, László ed. *Towns in Medieval Hungary*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990, s. 103; PETROVIC, István. Foreign Ethnic Groups in the Towns of Southern Hungary. In: D. KEENE, B. NAGY, K.SZENDE, eds. *Segregation-Integration-Assimilation. Religious and Ethnic Groups in the Medieval Towns of Central and Eastern Europe*. Farnham: Ashgate, 2009, s. 75.

⁸² CDH VII/5, s. 143-146; CDH VII/2, s. 188-191.

ktorá nás informuje, že už v tejto dobe boli v konkrétnej sriemskej lokalite Francavilla početné vinice.⁸³ Vinice sa nachádzali v období pred tatárskym vpádom aj v lokalite Eng. Vo Veľkom Varadíne sa vinice spomínajú k roku 1286, ktoré patrili tamojším valónskym hostom.⁸⁴

Masívnejšie prílevy cudzincov do Uhorska či už z románskej alebo germánskej oblasti je možné pozorovať v polovici 12. storočia. Predovšetkým sa tak dialo už počas spomenutého obdobia panovania Gejzu II. (1141-1162). Je pravdepodobné, že istým faktorom, ktorý napomohol prílevu cudzincov do Uhorska boli križiacke výpravy, predovšetkým v období do konca 12. storočia, teda I., II. a III. križiacka výprava. Obyvatelia západnej Európy tak získali informácie o Uhorsku a lákalo ich aj dostatočné množstvo surovín či pôdy. Ako už bolo povedané, v 11. storočí to bol hladomor, ktorý donútil obyvateľov Liège hľadať svoj nový domov v Uhorsku. Viaceré pramene však dokladajú prípady, keď panovník Gejza II. pozval a prijal cudzincov a udelil im aj pozemky. Títo cudzinci zväčša získali právny štatút hostí (*hospites*). Medzi pramene týkajúci sa významnej skupiny hostí patrí listina Ondreja II. z roku 1224 známa ako „Andreaneum“, adresovaná „*hospites Teutonici Ultrasilvani*“ teda nemeckým hostom v Transylvánii. V listine sa píše, že títo hostia boli pozvaní Gejzom II.⁸⁵ Ich pôvod sa väčšinou lokalizuje v strednom Porýní pri sútoku s riekou Mosela, neďaleko od Valónska. V inej listine (bez dátumu) pozval Gejza II. dvoch vojakov Alberta a Gotfrída a udelil im majetok.⁸⁶ Veľký podie tvorili Flámi, ktorým spomínaný panovník udelil majetky v Transylvánii ako to dokladá listina pápežského legáta Gregora (datovaná rokmi 1191-1196).⁸⁷ Je veľmi pravdepodobné, že v tejto skupine sa nachádzali aj Valóni, hoci už vtedy niektorí boli usídlení v Transylvánii. Taktiež existuje predpoklad, že časť flámskych a valónskych emigrantov prúdiacich do Transylvánie, sa usadila na Spiši.⁸⁸

Flámske spoločenstvo v Transylvánii, zrejme tvorené čiastočne aj Valónmi získalo v 90. rokoch 12. storočia (po roku 1192) aj vlastnú cirkevnú organizáciu – prepošstvo svätého Ladislava so sídlom v Sibiu. Toto prepošstvo tvorilo teritoriálnu prelatúru a podliehalo priamo ostrihomskému arcibiskupovi ako hlave uhorskej cirkvi, spočiatku však mohlo podliehať priamo pápežovi.⁸⁹ Už v 90. rokoch 12. storočia viedol transylvánsky biskup so sídlom v Alba Iulii jurisdikčné spory s prepošstvom. Prepošstvo s podobným charakterom, zrejme tiež na základe úsilia tamojších hostí, vzniklo aj na Spiši, pre ktoré sa zaužíval názov Spišská kapitula. Zároveň nachádzame výrazne podobnosti vo vývoji týchto prepošstiev. Cirkevní hodnostári prepošstva v Sibiu a zrejme aj jeho vplyvní obyvatelia, sa

⁸³ MOL DL 27; edované CDH II., s. 283-290.

⁸⁴ AMTF I., s. 648

⁸⁵ CDH III/1, s. 441-445

⁸⁶ CDH VII/5, s. 119-120

⁸⁷ CDH II., s. 250-251, je uvádzaný chybný rok 1189; viď aj CDT I., č. 22, s. 129.

⁸⁸ VARSÍK, Branislav. *Z osídlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku*. Bratislava: Veda, 1984, s. 158.

⁸⁹ SCHUSTER, Hans-Werner. Zur Autonomie der Hermannstädter Propstei. *Ungarn-Jahrbuch. Zeitschrift für die Kunde Ungarns und verwandte Gebiete*. 16, 1988, s. 3, 4. (V pápežskej listine z roku 1211 sa spomína podriadenosť prepošstva priamo pápežovi, čo je najvyšší stupeň exempcie).

prostredníctvom uhorského kráľa Ondreja II. snažili okolo roku 1202 o povýšenie svojej prelatúry na biskupstvo. Pápež Inocent III. však v roku 1212 túto žiadosť zamietol.⁹⁰ Na Spiši sa však spišský prepošť Jakub stal biskupom *ad personam* a snahy panovníka povýšiť tunajšiu kapitolu na biskupstvo v roku 1348 však taktiež nedospeli k úspešnému koncu.⁹¹

Spomenuli sme, že medzi Flámami v Transylvánii boli aj Valóni. V tomto priestore sa usadili vo Veľkom Varadíne, kde si vytvorili vlastnú štvrť a v jeho okolí. Ďalšie valónske osídlenie sa nachádzalo v okolí miest Bistrița, Sibiu a Alba Iulia. Predovšetkým išlo o dediny a len niektoré lokality mali mestský charakter. Podľa všetkého niektoré valónske rody boli veľmi vplyvné, získali veľký majetok aj postavenie. Jedným z nich bol Ján zvaný *Latinus*, ktorý v roku 1204 získal šľachtictvo od kráľa Imricha za verné služby.⁹² Medzi významným šľachticov patrila aj Chyl z Kellingu (dnešný Câlnic v župe Alba), ktorý bol zároveň zakladateľom rodu Pánov z Kellingu. Medzi vplyvné osoby patrí aj Páni zo Salzburgu (latinsky *Salisforium*, rumunský názov Ocna Sibiului). Ako vyplýva z názvu lokality, salzburskí páni vlastnili časť soľných baní v tejto lokalite. V roku 1277 sa týchto baní chcel zmocniť transylvánsky biskup Peter. Pri potýčke bol zabitý Alard, pán zo Salzburgu. Jeho syn Gyan (pravdepodobne Jean) zaútočil spolu so Sasmi na katedrálu v Alba Iulii, ktorá bola takmer úplne zničená a pri požiari zhoreli celý archív aj liturgické predmety. Pri tomto útoku zahynuli aj kanonici kapituly a údajne až 2000 obyvateľov mesta.⁹³ Na oprave katedrály svätého Michala sa potom podieľal magister Ján zo Saint-Dié v Lotrinsku.⁹⁴

Je veľmi pravdepodobné, že spomenuté valónske rody boli spríbuznené. Podobný prípad totiž nachádzame medzi valónskymi mešťanmi z Ostrihomu a Stoličného Belehradu.⁹⁵ Valóni sa však v priebehu 14. storočia výrazne asimilovali, ako to dosvedčujú aj ich neutrálne kresťanské mená namiesto valónskych/románskych.⁹⁶ Výrazná redukcia valónskeho osídlenia v Transylvánii a Srieime nastala počas tatárskeho vpádu v rokoch 1241-1242. V Nasledujúcom období prúdilo do uhorských miest a regiónov veľké množstvo nemecky hovoriaceho obyvateľstva. Toto obyvateľstvo často krát

⁹⁰ BREZOVÁKOVÁ, Blanka. K pokusu o erigovanie biskupstva na Spiši v polovici 14. storočia. *Historický časopis*, 2009, 57, č. 3, s. 422 (V poznámke je nesprávne uvedený pápež Klement III.)

⁹¹ BREZOVÁKOVÁ, Blanka. K pokusu o erigovanie biskupstva na Spiši v polovici 14. storočia. *Historický časopis*, 2009, 57, č. 3, s. 422, 437.

⁹² CDAC I., č. 50, s. 91-92.

⁹³ VAN DER ELST, Jean-Paul. *The Low Countries in Transylvania. The Dutch, the Flemings and the Walloons in the History of Transylvania (11th - 12th - 13th century)*. Merchtrem: [s.n.], 2013, s. 60; ENGEL, Pál. *The Realm of St. Stephen. A History of Medieval Hungary 895-1526*. New York, London: I.B. Tauris & Co Ltd, 2001, s. 108;

⁹⁴ MAREK, Miloš. Románske obyvateľstvo na Slovensku v stredoveku (Valóni, Francúzi, Taliani, Španieli). *Historický časopis*, 2004, 52, č. 4, s. 606.

⁹⁵ ZSOLDOS, Attila. Systém príbuzenských vzťahov latinských kupcov v Ostrihome a Stoličnom Belehrade v 13. - 14. storočí. *Forum Historiae*, 2012, roč. 6, č. 1, s. 14.

⁹⁶ ZSOLDOS, Attila. Systém príbuzenských vzťahov latinských kupcov v Ostrihome a Stoličnom Belehrade v 13. - 14. storočí. *Forum Historiae*, 2012, roč. 6, č. 1, s. 19.

nahradilo aj pôvodný valónsky patriciát v niektorých mestách. Transylvánia a Spiš sa postupne premenili z románskych regiónov na germánske.⁹⁷

⁹⁷ MAREK, Miloš. Románske obyvateľstvo na Slovensku v stredoveku (Valóni, Francúzi, Taliani, Španieli). *Historický časopis*, 2004, 52, č. 4, s. 613.; Podobne sa tak zrejme stalo aj v Trnave kde valónskych hostí prevrstvilo početnejšie germánske obyvateľstvo po roku 1242. K Valónom v Trnave aj RÁBIK, Vladimír ed. *Mestská kniha príjmov trnavskej farnosti sv. Mikuláša z roku 1495*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2006, s. 34.

2.1 Kontakt Uhorska so západnou Európou v kontexte križiackych výprav

Ako už bolo naznačené, faktorom ktorý do istej miery rozhybal európske obyvateľstvo boli križiacke výpravy. Cudzinci získavali informácie o Uhorsku už od otvorenia uhorsko-balkánskej cesty do Konštantínopolu od roku 1018. V rámci I. križiackej výpravy došlo k viacerým potýčkam aj z dôvodu slabej organizácie pútnikov aj križiakov. Zmenou od neprijemných križiakov Petra Pustovníka, Waltera de Boissy-sans-Avoir, Folkmara či Gotšalka bolo putovanie lotrinského vojvodu Godfreya z Bouillonu. Cez Uhorsko prechádzal na jeseň roku 1096. Z kroniky Alberta z Aachenu sa dozvedáme, že vo vojvodovom sprievode sa nachádzal Godfrey z Esch (z Luxemburska), ktorý už mnohokrát navštívil Uhorsko a bol známy uhorskému kráľovi Kolomanovi.⁹⁸ Nie je jasné za akým účelom Godfrey navštívil Uhorsko, zmienka v kronike však svedčí o rozvinutých kontaktoch, o ktorých sa dopočul aj kronikár Albert.

Obyvatelia Uhorska sa začali zaujímať o putovanie do Svätej Zeme. Svedčí o tom aj listina Petra, priora svätého Hrobu z roku 1135. Podľa listiny šľachtičná z Uhorska menom Petronilla kúpila od priora Petra domy v Jeruzaleme za 440 bezantov, ktoré mali slúžiť Uhrom pri návšteve svätých miest.⁹⁹ O pôvode šľachtickej nevieme bližšie informácie.

Významný prelomom bolo putovanie francúzskeho kráľa Ľudovíta VII. v lete roku 1147. Uhorsku sa podarilo prehĺbiť kontakty s Francúzskom a taktiež s normanským kráľovstvom na Sicílii. Francúzsky kráľ bol slávnostne prijatý aj s celým sprievodom, v ktorom sa nachádzala aj jeho manželka Eleanora Akvitánska, gróf z Toulouse a tiež templársky veľmajster.¹⁰⁰ Je možné, že putovanie francúzskeho vojska stálo za etablovaním križovníckych reholí templárov a johanitov v Uhorsku. Obe organizácie vznikli spočiatku z aktivít francúzskych šľachticov. Iniciátormi založenia prvých johanitských konventov v Uhorsku boli uhorský panovník Gejza II., kráľovná Eufrozína a ostrihomský arcibiskup Martýrius.¹⁰¹ Prvé konventy vznikli v 50. rokoch 12. storočia. Z listiny uhorského panovníka Bela III. z roku 1193 sa dozvedáme, že konvent svätého Štefana kráľa v Stoličnom Belehrade začal budovať ostrihomský arcibiskup Martýrius, ktorému zámery však prekazila smrť.¹⁰² O počiatkoch ostrihomského konventu hovorí listina pápeža Urbana III. z roku 1187 adresovaná Mikulášovi, majstrovi johanitov (komtúrovi) svätého Štefana kráľa v Ostrihome. Podľa listiny ostrihomský konvent svätého Štefana kráľa založil Gejza II. spolu so špitálom pre pútnikov (*peregrini*)

⁹⁸ RUNCIMAN, Steven. *A History of the Crusades. Volume I. The First Crusade and the Foundation of the Kingdom of Jerusalem*. London: Penguin Books, 1991, s. 147; EDINGTON, B. Susan ed. *Albert of Achen. Historia Ierosolimitana. History of the Journey to Jerusalem*. New York: Oxford University Press, 2007, s. 63.

⁹⁹ CDAC I., s. 52-53, č. 21

¹⁰⁰ RUNCIMAN, Steven. *A History of the Crusades. Volume II. The Kingdom of Jerusalem and the Frankish east 1100-1187*. London: Penguin Books, 1990, s. 253.

¹⁰¹ HUNYADI, Zsolt. *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary c.1150-1387*. Budapest: Department of Medieval Studies, Central European University, 2010, s. 24.

¹⁰² CDH II., s. 283-291.

a pocestných. Pre dejiny uhorských johanitov je podstatná aj listina Bela IV. z roku 1247, ktorou johanitom daroval oblasť Severínskeho banátu až po riekou Olt.¹⁰³ Jeden johanitský konvent sa nachádzal aj v Transylvánii v meste Turda, fungoval len krátko v druhej polovici 13. storočia.¹⁰⁴

Ďalšou križovníckou rehoľou pôsobiaca aj v Uhorsku boli templári. Sieť templárov sa utvárala postupne od prvej tretiny 12. storočia. Podľa hierarchických štatútoch z čias veľmajstra Bertranda z Blanquefort (1156-1169) mali templári sedem provincií: Francúzsko, Anglicko, Poitou, Aragósko, Portugalsko, Sicíliu a Uhorsko.¹⁰⁵ Tento údaj korešponduje aj s prvými doloženými donáciami pre rehoľu v Uhorsku. Uhorský panovník Ondrej II. v roku 1209 potvrdil listinou spečatenou zlatou bulou uhorským templárom všetky majetky a práva. Medzi iným sa spomína, že v časoch panovania Štefana III. (1162-1172) daroval bosnianský bán Boris templárom prédium Zdela v Slavónsku.¹⁰⁶

Tatársky vpád v rokoch 1241-1242 narušil nielen staré väzby v Uhorsku, ale aj spôsobil aj úpadok templárov v krajine. Podľa kronikára Tomáša Splitského, bojoval uhorský templársky majster po boku Kolomana Haličského a kaločského arcibiskupa Ugrína. Majster, ktorého meno sa nespomína, však zahynul so všetkými svojimi „latinskými spolubojovníkmi“.¹⁰⁷ Uhorský majster, ako väčšina rehoľných predstaviteľov boli zrejme románskeho pôvodu. Môžeme konštatovať, že križovnícke rehole v Uhorsku pôsobili priam ako výsadné cirkevné inštitúcie s osobitým rázom na pomedzí svetskej aj cirkevnej hierarchie.

Rozvinuté styky Uhorska so západnou Európou už teda pozorovať počas panovania Gejzu II. Možno to tvrdiť na základe značného počtu uhorských študentov na Parížskej univerzite. V polovici 12. storočia tu študoval Lukáš, neskorší ostrihomský arcibiskup a v poslednej štvrtine 12. storočia to bol Jób, taktiež ostrihomský arcibiskup, a budúci uhorskí biskupi Jakub a Adrián.¹⁰⁸ Bližšie kontakty s Francúzskom či dokonca Anglickom však fungovali počas panovania Gejzovho syna Bela III. (1172-1196). Jeho prvou manželkou bola Anna zo Châtillonu, dcéra antiochijského kniežaťa. Po jej smrti sa v roku 1186 oženil s Margarétou Kapetovou, dcérou spomínaného križiaka Ľudovíta VII., vdovou po mladšom anglickom kráľovi Henrichovi.¹⁰⁹ V tom čase si v Uhorsku budujú svoje kláštory premonštráti a cisterciiti. Práve kráľovský pár pôsobil ako veľký podporovateľ oboch reholí. Zrejme pod vplyvom

¹⁰³ CDH IV/1, s. 447-455.

¹⁰⁴ HUNYADI, Zsolt. *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary c.1150-1387*. Budapest: Department of Medieval Studies, Central European University, 2010, s. 135-136.

¹⁰⁵ STOSSEK, Balázs. *Maisons et possessions des Templiers en Hongrie*. In: HUNYADI, Zsolt – LASZLOVSZKY, József eds. *The Crusades and Military Orders. Expanding the frontiers of Medieval Latin Christianity*. Budapest: Department of Medieval Studies, Central European University, 2001, s. 246.

¹⁰⁶ CDAC XI., s. 96-102, č. 64

¹⁰⁷ KARBIĆ, Damir – SOKOL, Matijević Mirjana – SWEENEY Ross James eds. *Thomae archidiaconi Spalatensis. Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum. Archdeacon Thomas of Split. History of the Bishops of Salona and Split*. Budapest – New York: Central European University, 2006, s. 266-267.

¹⁰⁸ LASZLOVSZKY, József. *Nicholaus clericus: A Hungarian student at Oxford University in the twelfth century*. *Journal of Medieval History*, vol. 48,3, 1988, s. 219, 222.

¹⁰⁹ LASZLOVSZKY, József. *Nicholaus clericus: A Hungarian student at Oxford University in the twelfth century*. *Journal of Medieval History*, vol. 48,3, 1988, s. 223.

premonštrátov z Pontigny, ako aj kráľovnej Margaréty, vznikla v Ostrihome kolegiátna kapitula zasvätená svätému Tomášovi Beckettovi (kanonizovaný v roku 1173).¹¹⁰ O fungujúcich stykom s Anglickom svedčí aj štúdium Mikuláša z Uhorska, ktorý v rokoch 1193-1196 študoval na Oxfordskej univerzite.¹¹¹ Niekoľko klerikov z Uhorska dokonca zaujalo cirkevné posty v Anglicku, predovšetkým v diecéze Lincoln. Kanonikom tunajšej kapitoly sa približne v roku 1200 sa stal Peter z Uhorska.¹¹²

Na základe uvedených faktov je vidieť báza vzťahov Uhorského kráľovstva so západnou Európou a jej obyvateľmi. Uhorsko sa stalo domov viacerých románskymi jazykmi hovoriacich skupín. Ako aj vyplýva z prameňov, v staršom období sa jednalo takmer výhradne o valónske mesto Liège či región Valónska. I s vzostupom Francúzskeho kráľovstva sa prehĺbili vzťahy s Uhorskom predovšetkým v druhej polovici 12. storočia. V tomto období je badať nárast kláštorov pôvodne francúzskych reholí premonštrátov a cistercitov a taktiež križovníckych reholí johanitov a templárov. Valóni tvorili väčšinu frankofónneho obyvateľstva v Uhorsku, ich početnosť si povšimol v polovici 13. storočia aj autor *Štajerskej veršovanej kroniky*, ktorý tvrdí, že vlašský jazyk „*welshish*“ je najbežnejší jazyk v Uhorsku.¹¹³

¹¹⁰ LASZLOVSZKY, József. Nicholas clericus: A Hungarian student at Oxford University in the twelfth century. *Journal of Medieval History*, vol. 48,3, 1988, s. 225-226.

¹¹¹ LASZLOVSZKY, József. Nicholas clericus: A Hungarian student at Oxford University in the twelfth century. *Journal of Medieval History*, vol. 48,3, 1988, s. 217

¹¹² LASZLOVSZKY, József. Nicholas clericus: A Hungarian student at Oxford University in the twelfth century. *Journal of Medieval History*, vol. 48,3, 1988, s. 226

¹¹³ *Oesterreichische Reimchronik*, In: CFHH III., s. 1865.

3. Valónske toponýmia

3.1 Valóni v uhorských prameňoch

Valónsku prítomnosť v stredovekom Uhorsku indikuje predovšetkým miestny názov *Olaszi*. Na tomto priestore je potrebné predostrieť aj toto maďarské názvoslovie. V dnešnej maďarčine tento názov označuje talianske obyvateľstvo, resp. Taliansko („*Olaszi, Olaszok, Olaszország*“). Podľa všetkého Maďari prevzali toto názvoslovie niekedy v 10. storočí od veľkomoravských Slovanov. Už v *Živote svätého Metoda* sa píše, že na Moravu prichádzali misionári z Vlách („*ИЗ ВЛАХЪ*“), pod čím treba rozumieť Aquilejský patriarchát v severnom Taliansku.¹¹⁴ V češtine a slovenčine zostala táto forma, hoci dnes sa už aktívne nepoužíva. Výnimkou je poľština, kde pre sa Taliansko stále užíva názov „*Wlochy*“. V slovenčine sa pre obyvateľov z talianskeho územia používal termín Vlach (v pluráli Vlasi), v staršej forme už aj čiastočne pre frankofónne obyvateľstvo ako Vlachy v toponýmii, napr. Spišské Vlachy a pod. Jazykovým reliktom sú aj dodnes používané termíny ako *vlašské orechy* či *Rizling vlašský* (v maďarčine *Olaszrizling*, v nemčine/angličtine *Welschriesling*).

V Uhorsku však zrejme ešte v priebehu 11. storočia dochádza k terminologickej zmene kedy termín *Olaszi* začal označovať aj frankofónne obyvateľstvo. V tejto dobe dochádza v Uhorsku k vzniku lokalít s etnickými názvami, vznikajú dediny nazvané *Olaszi* indikujúce románske obyvateľstvo, *Németi* pre nemecké obyvateľstvo, *Tóti* pre slovanské/slovenské obyvateľstvo a pod.¹¹⁵ V uhorských prameňoch sa Románi najčastejšie objavuje pod označením *Latini* (napr. *Vicus Latinorum, Sigillum Latinorum*, tiež spolu s menami *Joannes Latinus, Laurentius Latinus*, či ako miestny názov *Villa Latina*).¹¹⁶ Menej častým bolo pomenovanie *Galici* (v singulári *Galicus*, napr. *Joannes Gallicus de Lyptou*) alebo *Galli* či toponymum *Mons Galorum* (teda doslova „*Galovia, Kopec Galov*“).¹¹⁷ Ojedinele sa objavuje termín *Romani*, v prípade Spišských Vlachov, ktoré v listine z roku 1280 figurujú ako *Villa Romanorum*. Termín *Romani* bol pre románske obyvateľstvo užívané najmä v Čechách,

¹¹⁴ HAVLÍK, Lubomír et al. eds. *Magnae Moraviae fontes historici II. Prameny k dějinám Velké Moravy*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1967, s. 144

¹¹⁵ MAREK, Miloš. Románske obyvateľstvo na Slovensku v stredoveku (Valóni, Francúzi, Taliani, Španieli). *Historický časopis*, 2004, 52, č. 4, s. 601-602.

¹¹⁶ SZÉKELY, György. Wallons et Italiens en Europe centrale aux XIe – XVIe siècles, *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis. Sectio Historica* 6, 1964, s. 7,8.

¹¹⁷ AMTF I., s. 557; MAREK, Miloš. *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2006, s. 418; VARSÍK, Branislav. *Z osídlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku*. Bratislava: Veda, 1984, s. 159.

Sliezsku a Poľsku.¹¹⁸ V uhorskom prostredí snáď môže byť toto označenie takto chápané v už spomenutej Anonymovej kronike. Ojedinelým je aj použitie názvu *Francus*, v Uhorsku vo forme *Francavilla* a *Frankalva*, čo odkazuje na franské obyvateľstvo. Lokality *Francavilla* sa budeme podrobnejšie venovať. Nemecké obyvateľstvo pre uhorské valónske lokality používalo názov *Waldorf* alebo *Wallendorf*, prefix *Wall-/Wallen-* jasne označuje valónsku prítomnosť.¹¹⁹

Problematickým v uhorských prameňoch môže byť názov *Olahi* (teda Valach, Valasi – románske obyvateľstvo Rumunska), ktorí boli od 14. storočia rozšírení aj na Slovensku. *Olahi* (v maďarčine v pluráli *Oláhok*) a *Blachi/Blaci* (s betacizmom z gréčtiny) alebo *Vlachi* teda označovalo rumunské obyvateľstvo.¹²⁰ Niektorí Rumuni boli ešte koncom 13. storočia súčasťou uhorskej šľachty, ako dokazujú listiny z rokov 1288 či 1291 spomínajúce „*nobilibus Ungarorum, Saxonibus, Syculis et Volachis.*“ Od roku 1437 po sedliackom povstaní rumunských poddaných sa utvorilo spoločenstvo zvané *Unio trium nationum*, zahrňujúce Maďarov, Sasov a Sikulov s vylúčením Rumunov.¹²¹ Rumunskú šľachtu v Uhorsku už tvorili len niektoré transylvánske rody a politické elity Moldavska a Valašska, ktoré sa príležitostne stávali vazalmi uhorského panovníka. Dodajme, že pomenovanie *Oláh* sa zrejme v priebehu neskorého stredoveku transformovalo aj do podoby priezviska. Známym nositeľom tohto mena bol humanistický vzdelanec a ostrihomský arcibiskup (v tom čase sídliaci v Trnave) Mikuláš Oláh (1493-1568) pochádzajúci z Transylvánie.

Na Balkáne sa stretávame aj s románskym pastierskym obyvateľstvom. Predovšetkým sa jedná o Meglenorumunov, ktorí svoj jazyk nazývajú *vlășéște* alebo Istororumuni hovoriaci svojmu jazyku *vlășki*.¹²²

¹¹⁸ MAREK, Miloš. Románske obyvateľstvo na Slovensku v stredoveku (Valóni, Francúzi, Taliani, Španieli). *Historický časopis*, 2004, 52, č. 4, s. 607.

¹¹⁹ SZÉKELY, György. Wallons et Italiens en Europe centrale aux XIe – XVIe siècles. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis. Sectio Historica* 6, 1964, s. 12.

¹²⁰ Ako *Blachii* v Anonymovej kronike - MÚCSKA, Vincent ed. *Kronika anonymného notára kráľa Bela. Gesta Hungarorum*. Budmerice: Vydavateľstvo RAK, 2000, s. 48; MAREK, Miloš. *Národnosti Uhorska*, Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej Univerzity v Trnave, 2011, s. 324.

¹²¹ MAREK, Miloš. *Národnosti Uhorska*, Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej Univerzity v Trnave, 2011, s. 331-332.

¹²² MRUŠKOVIČ, Viliam. *Európa jazykov a národov. Europa linguarum nationumque*. Martin: Matica Slovenská, 2008, s. 233, 235.

3.2 Kategorizácia valónskych toponým

V rámci našej práce selektujeme zachytené toponymá podľa typu názvu. Toponymá rozdeľujeme do dvoch kategórií. Prvú skupinu (kategória A) tvoria všeobecné názvy odkazujúce na Valónov, predovšetkým ide o toponymá *Olaszi*, *Villa Latina*, *Walldorf/Wallendorf*, *Tálya* a *Gyán*. *Gyán* je maďarská písaná forma francúzskeho mena Jean. Uhorskí pisári, ktorí si neboli istí výslovnosťou tohto veľmi bežného kresťanského mena, ho zapisovali tak, aby sa im najviac podobal maďarčine. V zápise *Gyán* sa nachádza maďarský digraf -gy- s výslovnosťou „d“ /j/. Toto meno, ako uvidíme, bolo veľmi časté medzi Valónmi.

Druhú kategóriu (kategória B) tvoria ostatné toponymá. Jedná sa o miestne názvy prenesené z Valónska, špecifické osobné mená pochádzajúce z Valónska či názvy prevzaté z valónčiny. Prítomnosť Valónov dokazujú taktiež aj valónské mená v spojení so skúmanými lokalitami. Toponymá oboch kategórií sme zahrnuli aj do mapy v prílohe.

Pri každej lokalite uvádzame súčasnú rumunslú župu. Snažíme sa uviesť pôvod názvu, jeho podoby v prameňoch, historický vývoj ako aj náčrt cirkevných dejín skúmanej lokality. Takisto v prípade dostupnosti prameňov uvádzame i demografické údaje.

Na mape č.2 v prílohe č. 1 uvádzame aj všetky zmienené toponymia, kategória A je vyznačená oranžovou farbou, zatiaľčo kategória B fialovou.

3.3 Toponýmia v Rumunsku

Barbantina – súčasný názov **Bărabanț**, mestská časť Alba Iulia, župa Alba

Dnes sa jedná o mestskú časť mesta Alba Iulia, v minulosti išlo o samostatné mestečko. Názov obce možno vysvetľovať rôzne, vždy však nachádzame valónsky pôvod. Za najpravdepodobnejšiu variantu sa javí odvodenie od starobylého názvu regiónu *Brabant*.¹²³ Vo Valónsku nachádzame ešte obec *Braibant* (súčasť mesta Ciney, neďaleko Namuru).¹²⁴ Samotný termín *Braibant* sa nemusí chápať len ako miestny názov, môže ísť aj pomenovanie z valónčiny či francúzštiny. Prefix *brai-* označuje vo francúzštine rozbahnený terén.¹²⁵ Je však možné, že hostia, ktorí sem prišli do Transylvánie pochádzali z viacerých lokalít z Brabantského vojvodstva. Starí nemecký názov tejto lokality je *Weindorf*.¹²⁶ Tento názov musí iste súvisieť s rozvinutou produkciou vína, zrejme bolo víno dodávané pre transylvánsku kapitolu.

Barbantina je prvý krát doložená v listine z roku 1299 v rôznych tvaroch: *Borbanth*, *Borband*, *Borbanthina*. V roku 1299 je lokalita doložená ako majetok transylvánskej kapituly.¹²⁷

Lokalita v stredoveku predstavovalo bohatú farnosť. Príjem miestneho farára dosahoval výšku 12 hrivien.¹²⁸ Počet obyvateľov na prelome prvej a druhej tretiny 14. storočia tu presiahol 1500.¹²⁹ Stredoveké patrocínia sme nezachytili.

Broos, Warasium – súčasný názov **Orăștie**, župa Hunedoara

Ide o starobylú a veľmi významnú lokalitu s nemeckým osídlením, ktorému však predchádzalo valónske obyvateľstvo. Nemecký názov tejto je *Broos*, maďarský názov *Szászváros*. Názov *Broos* je i podľa historikov odvodený od belgickej lokality *Bra* nazývanej aj *Bras-sur-Lienne*, dnes súčasť mesta Lierneux vo Valónsku.¹³⁰ Z prameňov sa dozvedáme, že v roku 1103 Anselm z Bras (*de Braz*), kastelán hradu Logne, odišiel do Uhorska spolu so svojimi synmi, potom čo opátstvu Stavelot odovzdal všetky

¹²³ AMTF II., s. 135

¹²⁴ Michelin. Belgium South. 534 Regional Benelux. [1:200 000]. [s.l.] Michelin, 2013.

¹²⁵ Dostupné na: <http://micmap.org/dicfro/search/dictionnaire-godefroy/brai> [cit. 2016-05-04].

¹²⁶ AMTF II., s. 135

¹²⁷ AMTF II., s. 135

¹²⁸ MVH I/1, s. 35-36

¹²⁹ V celej práci používame koeficient, ktorý zaviedol Gy. Györffy - na jeden odvedený groš z desiatku zodpovedá 20-22 ľudí. K tomu MAREK, Miloš. Panstvo Tematín v stredoveku. In: DOBROTKOVÁ, Marta ed. *Studia Historica Tyrnaviensia VIII*. Trnava: Trnavská Univerzita, Filozofická Fakulta, 2009, s.46; K Bărabanț lokalite vid' príloha č. 2, tabuľka č.1

¹³⁰ KRISTÓ, Gyula. *Early Transylvania 895-1324*. Budapest: Lucidus Kiadó, 2003, s. 115; VAN DER ELST, Jean-Paul. *The Low Countries in Transylvania. The Dutch, the Flemings and the Walloons in the History of Transylvania (11th - 12th - 13th century)*. Merchtem: [s.n.], 2013, s. 57, 67

lénne majetky vrátane kostolu v Bras a zriekol sa i práv na tieto majetky. Tento akt bol ešte potvrdený v roku 1124.¹³¹ Historici predpokladajú, že Anselm pomenoval svoje nové sídlo v Transylvánii po svojej valónskej domovskej lokalite.

Orăștie sa prvý krát spomína v listine kráľa Ondreja II. z roku 1224 známej ako Andreaneum, tu pod názvom *Waras* ako jedna z hlavných saských lokalít.¹³² Významný maďarský medievista Gyula Kristó sa domnieva, že *Waras* je ekvivalentom názvu *Braz*. Takisto predpokladá, že z tvaru *Waras* sa vyvinul i maďarský názov (*Szász*)*város*.¹³³ Je teda možné názvy *Braz/Waras* pripomínali maďarskému obyvateľstvu slovo *város* („mesto“), z čoho neskôr vzniklo aj maďarského pomenovanie tejto lokality. Je jasné, že maďarský názov sa vyformoval až ako druhý v poradí. Rumunský názov sa utvoril ako tretí a to prevzatím maďarského pomenovania analogicky ako *város-oraș* > *Waras (Varos)-Orăștie*. Predmetná lokalita sa objavuje v latinských prameňoch i v podobe *Varasium* (napr. *de Varasio/Warasio*), v maďarčine sa však uvádza názov *Város*. Prefix *Szász* (saský/-é) sa používal až v 15. a 16. storočí (*Zazwaros*).¹³⁴ Pod názvom *Város* je lokalita zaznačená aj na mape župy Hunyad od Gy. Györffyho.¹³⁵ Významovo teda nemôže ísť o názov zhodný s maďarským substantívom (*a*) *város*, v tomto prípade sa jedná o lexikálny jav homonýmie.

Tunajší kostol postavený v honosnom bazilikálnom štýle, bol postavený ako *biserică fortificată*, teda opevnený kostol a je zasvätený svätému Mikulášovi, patrónovi kupcovi. Patrocínium je prvýkrát doložené v roku 1344. Zrejme tu však existovala aj sakrálna stavba s patrocíniom svätého Ambróza.¹³⁶ Jednalo sa o relatívne bohatú farnosť. Najvyšší zaznamenaný príjem farára činil 6,25 hrivny.¹³⁷ Na základe uvedeného desiatku možno konštatovať že počet obyvateľov v 30. rokoch 14. storočia sa pohyboval okolo 600 až 800.¹³⁸

Eng-Olaszi, Érolaszi – dnešný názov Olosig, župa Bihar

V stredoveku išlo o pomerne malú dedinu. Je doložená v roku 1294 pod názvom *Engolozy*. Súčasný používaný maďarský názov je *Érolaszi*.¹³⁹ Valónsku prítomnosť dokazuje už sufix *Olaszi*. Názov *Eng-Olaszi* či *Engolozy* bol zrejme spätý so významnou sriemskou lokalitou *Eng*. Je možné, že románski hostia sa rozšírili zo Sriemu do tejto oblasti, pravdepodobne kvôli diaľkovému obchodu. Pôvod názvu možno vysvetľovať rôzne. V maďarčine existuje sloveso *engedni* v zmysle udeliť, povoliť ale takisto

¹³¹ DHA I., č. 119, s. 336.

¹³² CDT I., č. 132, s. 161-162

¹³³ KRISTÓ, Gyula. *Early Transylvania 895-1324*. Budapest: Lucidus Kiadó, 2003, s. 115

¹³⁴ CDH X/3, č. XLV, s. 183.

¹³⁵ AMTF III., 280

¹³⁶ GÜNDISCH, Gustav. Die Patrozinien der sächsischen Kirchen Siebenbürgens. In: BENDA, Kálman et alii. *Forschungen über Siebenbürgen und seine Nachbarn*. München: Rudolf Trofenik, 1987, s. 97.

¹³⁷ MVH I/1., s. 110 (desiatok 2,5 ferto)

¹³⁸ Vid' príloha č.2, tabuľka č.2

¹³⁹ AMTF I., s. 648

tento výraz nachádzame v holandčine, o čom sa ešte zmienime pri sriemskej lokalite *Eng*. Sídlo s podobným názvom – *Engis*, nachádzame aj vo Valónsku.¹⁴⁰

Na základe desiatku možno konštatovať, že išlo o pomerne malú farnosť. Tunajší farár zaplatil desiatok 14 grošov (benefícium približne 2,2 hrivny), čo zodpovedá približne 300 obyvateľom.¹⁴¹ Stredoveké patrocínia nie sú doložené.

Gyan – dnešný názov **Toboliu**, župa Bihar

Dnešná obec Toboliu, maďarsky Vizesgyán, niesla v stredoveku názov *Gyán*, v latinských prameňoch *Gyan*. Toto pomenovanie je francúzske krstné meno *Jean*, čiastočne pripodobnené foneticky i graficky maďarčine (použitie digrafu „gy“). Toto meno nachádzame vo valónskych lokalitách. Forma zápisu bola rôzna – Gan, Gaan, Gean, Dyan, Geninus, Janinus a pod. Istý „Gan latinus“ bol obyvateľom valónskej štvrti v Záhrebe v roku 1288.¹⁴²

Predmetná lokalita Gyán je prvý krát doložená vo Varadínskom registri k roku 1213. Podľa zápisu, Quidol z dediny Gyan obvinil svojho spoluobčana Tumpa z krádeže, ktorý bol napokon uznaný ako vinný.¹⁴³ Podľa Varadínskeho registra táto dedina pozostávala z troch častí (všetky menom Gyan), tvorili však jednu farnosť. Patrocínium kostola nie je zachytené. Zo záznamov pápežských desiatkov sa dozvedáme, že v rokoch 1332-1337 tu pôsobil farár Pavol, ktorý za každý rok odovzdal rovnakú sumu 13 grošov. Tento desiatok zodpovedá približne 260-286 obyvateľom.

***Hozyuolazy** – dnes **Socolari**, župa Caraș-Severin

Ide o zaniknutú lokalitu v chotári dnešnej obce Socolari neďaleko rumunsko-srbských hraníc. Názov *Hozyuolazy* (v dnešnej maďarčine *Hosszú-Olaszi*) obsahuje toponymum *Olaszi*, na základe ktorého sa možno konštatovať, že tu žilo západorománske obyvateľstvo. Lokalitu sme našli iba v listine krajinského sudcu Ladislava z Pavloviec z roku 1446.¹⁴⁴ Exponovaná poloha lokality snád môže prezrádzať, že ležala na obchodnej ceste ako spojnica Sriemu a Transylvánie a prípadne ďalších valónskych lokalít v oblasti. Lokalita zrejme zanikla počas osmanskej expanzie.

Insula Cristiani – dnešný názov **Cristian**, župa Sibiu

Jedná sa o obec neďaleko mesta Sibiu. Je známa predovšetkým opevneným kostolom, postaveným v štýle honosnej bazilike zasvätenej svätému Servácovi. O existencii valónskej a zrejme aj flámskej

¹⁴⁰ Michelin. Belgium South. 534 Regional Benelux. [1:200 000]. [s.l.] Michelin, 2013.

¹⁴¹ AMTF I., s. 586. Príloha č.2, tabuľka č.3

¹⁴² MAREK, Miloš. Románske obyvateľstvo na Slovensku v stredoveku (Valóni, Francúzi, Taliani, Španieli). *Historický časopis*, 2004, 52, č. 4, s. 607

¹⁴³ AMTF I., s. 620, ENDLICHER Ladislaus ed. *Rerum Hungaricum Monumenta Arpadiana*. Sangalli 1849, s. 709

¹⁴⁴ IVÁNYI, Béla ed. *A római szent bírodalmi széki gróf Teleki-család gyömrői levéltára*. Szeged: Kiadja a gr. Teleki család gyömrői, 1931, č. 203, s. 128.

komunity svedčí práve toto pomerne netradičné stredoveké patrocínium.¹⁴⁵ Svätý Servác bol patrónom a biskupom mesta Maastricht v Holandsku.¹⁴⁶ Host'ovský element tu zrejme tvorili flámski kupci.

Lokalita je prvý krát doložená v listine Ondreja II. z roku 1223, ktorou panovník potvrdil donáciu klerika Gocellina v prospech kláštora cisterciatskej rehole v Cârțe. Obec Cristian je tu doložená v metácii pod názvom *Insula Christiana*.¹⁴⁷ Doslova ide o názov „Kresťanský ostrov“. Z neskorších prameňov však pochádza názov *Insula Cristiani*, teda „Ostrov Kristiána“, čo mohol byť zakladateľ tejto obce alebo jeden z prvých vlastníkov. Názov lokality vznikol z dôvodu, že sama sa nachádza na ostrove, ktorý vytvára potok Râul Cîbin, ako to je aj dobre vidieť na jozefínskom vojenskom mapovaní.¹⁴⁸

Z listiny z roku 1223 sa takisto dozvedáme že medzi obcou Cristian a mestom Sibiu existovali vinice. Tento fakt by svedčil i o existencii valónskej komunity. Mesto Maastricht sa okrem toho nachádza v tesnej blízkosti Liège.

Obec ako taká patril do jurisdikcie prepoštvá v Sibiu. Je to i samozrejmé z blízkosti oboch miest. Už sme spomenuli, že klérus prepoštvá v Sibiu tvorili Flámi a Valóni. Cristian zrejme patril k najstarším a významným lokalitám s flámsko-valónskym osídlením. Farár z Cristianu, Goblin sa v roku 1376 dokonca stal transylvánskym biskupom.¹⁴⁹

Zo záznamov vyberačov pápežských desiatkov z rokov 1332-1336 vyplýva, že farár v obci Cristian, Henrich zaplatil za štyri roky upravený desiatok 28 starých bánskych denárov.¹⁵⁰

Kelling, Kelnek – dnešný názov Câlnic, župa Alba

Jedná sa o sídlo známe vďaka monumentálnej stavbe opevneného kostola. Pôvod názvu nie je jasný, na základe historických okolností však predpokladáme prítomnosť Valónov. Maďarský názov je *Kelnek*, v nemčine *Kelling*. Lokalita sa prvý krát spomína v listine Štefana, mladšieho uhorského kráľa a transylvánskeho vojvodu z roku 1269. Listina nás informuje o tom, že Štefan daroval komesovi menom Cheel „*de Kelnuk*“ niektoré majetky v župe Alba za jeho zásluhy, ako aj odvahu ktorú nasadil v bojoch ako vojvodov generál. Konkrétne sa spomínajú boje pri Feketehalom a Isaszegu.¹⁵¹ Išlo o bojové strety, ktoré sa odohrali v zime 1264 a na jar roku 1265 medzi uhorským panovníkom Belom

¹⁴⁵ GÜNDISCH, Gustav. Die Patrozinien der sächsischen Kirchen Siebenbürgens. In: BENDA, Kálman et alii. *Forschungen über Siebenbürgen und seine Nachbarn*. München: Rudolf Trofenik, 1987, s. 98.

¹⁴⁶ LOVELUCK, Christopher. *Northwest Europe in the Early Middle Ages, c.AD 600-1150: A Comparative Archaeology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, s. 154.

¹⁴⁷ CDT I., č. 125, s. 158-159.

¹⁴⁸ Dostupné na

<http://mapire.eu/en/map/firstsurvey/?bbox=2668039.246739747%2C5742833.356995002%2C2681090.869319441%2C5748480.14245957> [cit. 2016-05-04]

¹⁴⁹ <http://urts81.uni-trier.de:8083/catalog/1286> [cit. 2016-05-04]

¹⁵⁰ *MVH I/1*, s. 144.

¹⁵¹ *CDH VII/4*, s. 136-137

IV. a spomenutým Štefanom, transylvánskym vojvodom.¹⁵² Išlo o dynastické nepokoje, ktoré vyústili ku konfliktu otca so synom. Belo IV. napokon musel uznať synovu samostatnú vládu nad Transylvániou. Štefan napokon držal uhorskú korunu len v rokoch 1270-1272 a po jeho smrti nastala v Uhorsku anarchia a vláda šľachtickej oligarchie. Ako vyplýva z listiny, Cheel patrila do Štefanovho tábora a už v tej dobe držal Cálnic. Treba sa však pozastaviť aj pri zvláštnom mene tohto šľachtica. Podľa nášho názoru ide podobu mena *Gilles*, teda Egídius, s flámskou resp. holandskou výslovnosťou. V Bruseli existuje starobylá mestská štvrť Sint-Gillis. Tu sa meno svätca Gillis vyslovuje v holandčine/flámčine ako [sint'xɪlɪs] teda [sint-chíllis]. Uhorskí pisári zapísali meno šľachtica s holandskou výslovnosťou ako Cheel či Chyl, hoci jeho meno bolo Gilles/Gillis. Išlo však o svätca populárneho viac vo frankofónnej oblasti. Centrom jeho kultu sa nachádzalo v Provensálsku. V Uhorsku sa však s týmto menom stretávame vo valónskom prostredí. V Stoličnom Belehrade v 90. rokoch 13. storočia pôsobil richtár menom Gylys, ktorý dokázateľne pochádzal z tamojšej valónskej komunity. Maďarský medievista Atilla Zsoldos, ktorý sa venoval Gylysovmu rodu konštatoval, že jeho meno je variáciou mena Gilles.¹⁵³ Rovnako ako sme uviedli, tento svätec bol v Uhorsku populárny vo valónskych lokalitách, napr. v okolí Jágru, ale bol mu zasvätený aj farský kostol vo valónskej štvrti Veľkého Varadína.

Cheel z Cálnicu, ako vidíme, bol vo svojej dobe významným šľachticom. Za jeho valónsky pôvod za vyslovil aj belgický historik Jean-Paul van der Elst.¹⁵⁴ Podľa nášho názoru tomuto napovedá i jeho samotné meno. Z prameňov sa dozvedáme i viac informácií o jeho rode. Listina uhorského kráľa Štefana V. z roku 1271 nás informuje o tom, že Cheelov otec sa volal Erwin, v tejto dobe zrejme už nežil.¹⁵⁵ Meno Erwin možno považovať skôr za germánske, nie je teda vylúčené, že Cheelova rodina, resp. jeho predkovia mohli žiť na pomedí germánskej a románskej jazykovej oblasti. Takýmto regiónom bolo nepochybne i Valónsko, ktoré bolo v stredoveku súčasťou Svätej rímskej ríše. Predpokladáme, že sám Cheel sa zrejme narodil v 20. rokoch 13. storočia. Jeho predkovia (zrejme prastarý otec) sa mohli dostať do Uhorska v 50. rokoch 12. storočia. Sám Cheel bol zrejme najvýznamnejším členom tohto rodu a jeho meno sa spomína i v prameňoch z tretiny 14. storočia,¹⁵⁶ Až s Cheelom sa tento rod objavuje v prameňoch, preto ho vlastne možno považovať za zakladateľa rodu. V prameňoch sa spomína i jeho príbuzný Teel alebo Tyll z Brašova.¹⁵⁷ Tyllova rodina zrejme patrila k nemeckému patriciátu Brašova. Ani v Brašove však nemožno nevyklúčať valónsku

¹⁵² ENGEL, Pál. *The Realm of St. Stephen. A History of Medieval Hungary 895-1526*. New York, London: I.B. Tauris & Co Ltd, 2001, s. 106-107.

¹⁵³ ZSOLDOS, Atilla. Systém príbuzenských vzťahov latinských kupcov v Ostrihome a Stoličnom Belehrade v 13. - 14. storočí. *Forum Historiae*, 2012, roč. 6, č. 1, s. 19.

¹⁵⁴ VAN DER ELST, Jean-Paul. *The Low Countries in Transylvania. The Dutch, the Flemings and the Walloons in the History of Transylvania (11th - 12th - 13th century)*. Merchtlem: [s.n.], 2013, s. 61.

¹⁵⁵ CDH V/1, s. 135-136.

¹⁵⁶ CDH XI., s. 470.

¹⁵⁷ CDH V/1, s. 135-136.

komunitu. Nasvedčujú tomu i niektoré cirkevné inštitúcie či patrocínia – spomeňme premonštrátsky kláštor či kaplnku svätého Leonarda, francúzskeho svätca.¹⁵⁸

Sám Cheel mal štyroch synov – Jakuba, Daniela, Šalamúna a Mikuláša. Jeho synovia teda už neniesli špecifické valónske mená.¹⁵⁹ Daniel sa stal zakladateľom vetvy Pánov z Vingardu. Dodajme, že Tylov syn Detrik bol zase zakladateľom rodu Pánov z Prejmeru. Obe lokality patria k významným sídlu. Prejmer je dokonca známy vďaka tunajšiemu opevnenému kostolu.¹⁶⁰

Rod Pánov z Kellingu sa ešte objavuje v prameňoch z 14. storočia. Sídlom rodu bol nepochybne Kelling/Câlnic. Tunajší komplex tvorila opevnená veža, palác a sakrálna stavba. Išlo o kostolík zasvätený Všetkým svätým. V tomto prípade nešlo o vlastnícky kostol, ale o farský kostol celej lokality. Z pápežských záznamov vyplýva, že išlo veľmi významnú a bohatú farnosť. Tunajší farár, ako jediný z celej Transylvánie platil desiatok v zlatých ríšskych minciach. Je možné, že aj svoje benefícium poberal v zlatých ríšskych minciach. Zo záznamov vyplýva, že ročný desatiok tunajšieho farára Michala bol vo výške šiestich ríšskych zlatých a 18 uhorských grošov. Jeho príjem na základe tohto desiatku presahoval 17,8 hrivien striebra. Okrem úrad farára v Câlnicu držal ešte úrad dekana dekanátu Sebeș, mohol však mať tiež titul kanonika transylvánskej kapituly.¹⁶¹ Počet obyvateľov tejto lokality na základe odvedeného desiatku zrejme presahoval 2280.¹⁶²

Noilgiant – dnešný názov **Ungra**, župa Brașov

Dnešná lokalita Ungra, známa pod nemeckým názvom Galt, je prvý krát doložená v roku 1211 pod názvom *Noilgiant*. Maďarský názov je Ugra či Szászugra. Viacero historikov považuje predmetné toponymum *Noilgiant* za prevzaté z valónčiny či z francúzštiny. Názov interpretujú ako „orechový les“.¹⁶³ Základ toponyma teda tvorí francúzsky termín pre vlašský orech (*noix*) alebo lieskovec/lieskový orech (*noisette*). V čase vzniku tejto lokality v 11. alebo 12. storočí (po príchode frankofónnych hostí) sa tu zrejme nachádzali veľké množstvo orechov. Spomenutú prvú písomnú zmienku tvorí listina uhorského panovníka Ondreja II. z roku 1211, ktorou panovník daroval územie rehole nemeckých rytierov. *Noilgiant* sa spomína v metácii tohto územia ako hrad (*castrum*), ktorého

¹⁵⁸ AMTF I., s. 827; BACKMUND, Robert. *Monasticon Praemonstratense. Id est Historia Circariarum atque Canoniarum Candidi et Canonici Ordinis Praemonstratensis. Tomi 1 Pars II.* Berlin: De Gruyter, 1983, s. 543.

¹⁵⁹ Porovnaj ZSOLDOS, Attila. Systém príbuzenských vzťahov latinských kupcov v Ostrihome a Stoličnom Belehrade v 13. - 14. storočí. *Forum Historiae*, 2012, roč. 6, č. 1, s. 19-20.

¹⁶⁰ TIPLIC, Marian Ioan. *Fortified Churches Of Transylvanian Saxons.* București: Noi Media Print, 2006, s. 24.

¹⁶¹ MVH I/1, s. 123, 125

¹⁶² Spomenutý desiatok farára (6 zlatých a 18 uhorských grošov) je jediný ucelený. Pri ostatných desiatkových záznamoch farnosť chýba, alebo desiatky nie sú zaznamenané za celý rok. 6 zlatých možno prepočítať na 1,5 uhorskej hrivny čo spolu s 18 grošmi činí spolu 114 uhorských grošov. Tento desiatok by zodpovedal počtu 2280 až 2508 obyvateľov.

¹⁶³ VAN DER ELST, Jean-Paul. *The Low Countries in Transylvania. The Dutch, the Flemings and the Walloons in the History of Transylvania (11th - 12th - 13th century).* Merchtrem: [s.n.], 2013, s. 47 ; KRISTÓ, Gyula. *Early Transylvania 895-1324.* Budapest: Lucidus Kiadó, 2003, s. 117.

obranné záseky „indagines“ tvoria jednu z hraníc územia nemeckých rytierov.¹⁶⁴ Táto rytierska rehoľa však bola už v roku 1225 vyhnaná z Uhorska i kvôli pretrvávajúcim konfliktom.¹⁶⁵

Predmetný hrad Noilgiant bol zrejme skôr menším opevnením, za hrady v pravom slova zmysle možno považovať len niektoré významné krajinárske sídla. Pod týmto hradom sa muselo už v priebehu 13. storočia utvoriť sídlisko. Táto lokalita sa objavuje v prameňoch pod menom *Gald* alebo *Galt*, čo je zrejme deriváciou pôvodného mena *Noilgiant*. Samotné sídlo je prvý krát doložené v roku 1280 v listine sikulského grófa Adriána. Listina sa týka dedičského sporu medzi Jakubom, synom Jakuba z Galdu a Gerlaka zo Dealu Frumos (Schönberg), Henricha z Agnity a Theodorika, syna Herborda ohľadom mlynu v Stejărișu (Probstdorf).¹⁶⁶ Dedina bola zrejme v druhej polovici 13. storočia značne germanizovaná, mohol sa tu však ešte vyskytovať románsky element. Domnievame sa, že Jakub, syn Jakuba, mohol ešte patriť k valónskym hostom. Nasvedčovalo by to mu i krstné meno či samotný pôvod z tejto lokality.

Doložené patrocínium opevneného kostola je svätý Ondrej.¹⁶⁷ Farnosť sme však neidentifikovali v pápežských záznamoch z rokov 1332-1337.

Olasztelek, dnešný názov Tălișoara, župa Covasna

Prítomnosť románskeho obyvateľstva možno predpokladať na základe maďarského názvu lokality, resp. jeho prefixu Olasz. Lokalita sa objavuje v záznamoch pápežských vyberačov k rokom 1334 a 1336. Tunajší farár Peter zaplatil v roku 1334 desiatok vo výške troch starých bánskych denárov a ôsmich balých denároch.¹⁶⁸ V prepočte ide asi o dva groše, na počet obyvateľov teda 40-48. Išlo teda o malú lokalitu.

Pri tejto lokalite je ešte zaujímavý maďarský názov, ktorý sa od tretiny 14. storočia prakticky nezmenil. Rumunský názov paradoxne nesie sufix -oara, prevzatý z maďarčiny (-vár), vyskytujúci sa i v názvoch viacerých miest, napr. Timișoara – Temesvár, Sighișoara – Segesvár. Tento sufix v podobe -vár, či maďarské podstatné meno *vár* znamená hrad. Takisto mohol byť chápaný ako opevnené mesto. Zrejme sa aj v predmetnej lokalite nachádzalo isté opevnenie, ktoré mohlo byť chápané ako hrad. Mohlo sa jednať aj o opevnený kostol, ktorí si postavili románski hostia.

***Riuettel (*Rivetel), Helta – dnešný názov Cîsnădie, župa Sibiu**

¹⁶⁴ CDT I., č. 38, s. 134

¹⁶⁵ K tomu aj LASZLOVSZKY, József – Zoltán, SOÓS. Historical Monuments of Teutonic Order in Transylvania. In: HUNYADI, Zsolt – LASZLOVSZKY, József eds. *The Crusades and Military Orders. Expanding the frontiers of Medieval Latin Christianity*. Budapest: Department of Medieval Studies, Central European University, 2001, s. 325.

¹⁶⁶ CDAC IV., s. 230-231

¹⁶⁷ GÜNDISCH, Gustav. Die Patrozinien der sächsischen Kirchen Siebenbürgens. In: BENDA, Kálman et alii. *Forschungen über Siebenbürgen und seine Nachbarn*. München: Rudolf Trofenik, 1987, s. 101

¹⁶⁸ MVH I/1, s. 106

Dnešná lokalita Cisnădie je známa vďaka honosnej stavbe opevneného bazilikálneho kostola svätej Walburgy. V chotári tejto obce sa však ešte do tatárskeho vpádu nachádza lokalita *Riutel*, ktorú obýval istý Ján zvaný „Latinus“. Jána možno zaradiť do skupiny valónskych šľachticov. Titul získal ešte v roku 1204, ako sa to dozvedáme z listiny uhorského panovníka Imricha. V listine sa píše, že Ján „Latinus, medzi transylvánskymi Nemcami, žijúci v Riuetel“ získal šľachtictvo za služby, ktoré preukázal panovníkovi.¹⁶⁹ V roku 1206, tento krát od Ondreja II. dostal Ján prédiu *Czwezfey, kde neskôr založil dedinu zvanú „Villa Latina“, ktorej sa budeme venovať neskôr. Ján musel byť významnou osobou na uhorskom kráľovskom dvore, pretože mal priazeň oboch panovníkov-bratov, Imricha aj Ondreja, ktorí inak medzi sebou mali vážne dynastické rozpory.¹⁷⁰

Samotná lokalita *Riuetel* je okrem listiny z roku 1204 doložená ešte v inej listine z roku 1223 pod názvom *Ruetel*. Jedná sa o listinu Ondreja II., ktorou panovník potvrdil donáciu magistra Gocelina cisterciánskeho kláštora Cârța. Predmetom donácie bola dedina Cisnădioara s kostolom svätého Michala.¹⁷¹ Pri metácii tohto majetku sa spomína blízka lokalita *Ruetel*. Chotár majetku Cisnădioara sa rozprestieral takmer až po Sibiu a dnešnú lokalitu Cristian a hraničil s lokalitou *Ruetel*. Na základe tejto metácie možno konštatovať, že *Ruetel* bol predchodcom dnešnej lokality Cisnădie, ktorá sa neskôr objavuje pod názvom *Helta*. Historik Jean-Paul Van der Elst dospel záveru, že názvu *Riuetel/Ruetel* a *Helta*, sú prevzaté toponymá z dnešného územia Belgicka. Obe toponymá totiž nachádza vo flámskej lokalite Rutten.¹⁷² Treba však podotknúť, že lokalita Rutten sa nachádza v blízkosti miest Liège a Tongeren, teda ide o pomedzie románskej a germánskej jazykovej oblasti. Podľa nášho názoru toponymum *Riuetel* pochádza z valónskeho alebo francúzskeho termínu *ruiotel* prípadne od substantív *riot* či *ruiot*. Tieto termíny označujú potok, resp. v prípade slova *ruiotel* sa jedná o deminutívum „potôčik“. Takéto toponymá sa nachádzajú i v okolí mesta Cambrai, neďaleko Valónska.¹⁷³ Toto substantívum má pôvod v latinčine a je odvodené od slova *rivus* – potok, v dnešnej rumunčine *râul*. V rumunčine okrem toho poznáme tvary *rîuleț* či *rîușor*, obe vo význame „potôčik/riečka“.¹⁷⁴ Dodajme, že cez mesto Cisnădie prúdi potok, ktorý je na vojenskom mapovaní z 19. storočia pomenovaný ako *Heltauer Bach*, ktorý tečie do blízkej Cisnădioary pod názvom *Silber*

¹⁶⁹ CDT I., č. 30, s. 131.

¹⁷⁰ ENGEL, Pál. *The Realm of St. Stephen. A History of Medieval Hungary 895-1526*. New York, London: I.B. Tauris & Co Ltd, 2001, s. 89.

¹⁷¹ VAN DER ELST, Jean-Paul. *The Low Countries in Transylvania. The Dutch, the Flemings and the Walloons in the History of Transylvania (11th - 12th - 13th century)*. Merchtum: [s.n.], 2013, s. 51-52.

¹⁷² VAN DER ELST, Jean-Paul. *The Low Countries in Transylvania. The Dutch, the Flemings and the Walloons in the History of Transylvania (11th - 12th - 13th century)*. Merchtum: [s.n.], 2013, s. 93.

¹⁷³ <http://micmap.org/dicfro/search/dictionnaire-godefroy/ruiot> [cit.2016-05-04]

¹⁷⁴ STACA, Jiří. Rumunsko-český slovník. Praha: SPN, 1961, s. 813.

Bach.¹⁷⁵ Práve tento potok mohol byť tokom, na ktorý sa vzťahuje predmetné toponymum. Názov *Silber Bach* by snád napovedal, že v údolí potok sa ťažilo striebro.

Je teda možné, že Ján „Latinus“, ktorý zrejme prišiel do Uhorska v poslednej štvrtine 12. storočia (prípadne jeho rodina v 50. rokoch 12. storočia) pochádzal z frankofónnej oblasti dnešného severného Francúzska a do Uhorska sa mohol dostať v sprievode druhej manželky uhorského kráľa Bela III., Margaréty Kapetovej. Predpokladáme však, že Ján mal isté väzby na Valónsko a taktiež, že svoje nové sídla v Uhorsku pomenoval po svojich domovských lokalitách vo Valónsku (Rutten doložený v roku 1018 ako *Riuti*, kde sa nachádzala miestna časť *Helta* alebo *Elta*.¹⁷⁶ Je napokon možné, že i názov Rutten pôvodne pochádza z francúzskeho označenia pre potok či riečku.

Samotné toponymum *Riuettel* bolo zrejme názvom pre celé prédium (majetok), ako aj pre konkrétnu lokalitu na mieste dnešného Cisnădie. Pre stotožnenie lokalít *Riuettel* a Cisnădie, hovorí aj starobylosť kostola sv. Walburgy v Cisnădie, ktorý je datovaný na koniec 12. storočia alebo začiatok 13. storočia.¹⁷⁷ Názov *Riuettel* je doložený iba listinami z rokov 1204, 1223, teda v dobe pred tatárskym vpádom. Predpokladáme teda, že tento majetok museli čiastočne zničiť Tatári, kostol však nebol zničený. V 14. storočí sa však daná lokalita objavuje iba pod názvom *Helta*, z čoho pochádza aj starý nemecký názov *Heltau*.¹⁷⁸

Z hľadiska cirkevných dejín sme si povšimli i netradičné patrocinium svätej Walburgy.¹⁷⁹ Spomenuli sme, že tunajší opevnený kostol bol postavený zrejme na konci 12. storočia, vhodné je tiež povšimnúť si, že bol postavený ako trojlodňová bazilika v románskom štýle.¹⁸⁰ Tento kostol bezpochyby patrí k najhonosnejším cirkevným stavbám Transylvánie. Jeho patróni – rod Jána „Latina“ musel patriť k značne bohatým. I patrocinium napovedá valónskemu pôvodu tohto rodu. Walburga patrila k populárnym svätcom v Belgicku i Holandsku. Starobylú štvrť *Saint Walburge* s kostolom nachádzame i v Liège. Z Cisnădie dokonca pochádza i honosný gotický relikviárny kríž nesúci vyobrazenie svätej Walburgy a svätého Serváca, prvého biskupa v Maastrichte.¹⁸¹

Farnosť Cisnădie patrila pod obvod prepoštvstva v Sibiu, tak to je aj zaznamenaná v zápisoch vyberačov pápežských desiatkov z 30. rokov 14. storočia. Na koľko však prepoštvstvo viac ako

¹⁷⁵

<http://mapire.eu/en/map/secondsurvey/?bbox=2683704.063092538%2C5732648.1339029865%2C2690229.874382385%2C5735471.52663527> [cit. 2016-05-04]

¹⁷⁶ VAN DER ELST, Jean-Paul. *The Low Countries in Transylvania. The Dutch, the Flemings and the Walloons in the History of Transylvania (11th - 12th - 13th century)*. Merchtum: [s.n.], 2013, s. 93.

¹⁷⁷ TIPLIC, Marian Ioan. *Fortified Churches Of Transylvanian Saxons*. București: Noi Media Print, 2006, s. 96.

¹⁷⁸ MEZŐ, András. *Patrociniumok a középkori Magyarországon*. Budapest: Metem, 2003, s. 492.

¹⁷⁹ MEZŐ, András. *Patrociniumok a középkori Magyarországon*. Budapest: Metem, 2003, s. 492. Mező udáva patrocinium svätej Walburgy v Uhorsku doložené iba na troch miestach (V Nitrianskej Strede v okolí Vesprému).

¹⁸⁰ TIPLIC, Marian Ioan. *Fortified Churches Of Transylvanian Saxons*. București: Noi Media Print, 2006, s. 96.

¹⁸¹ VAN DER ELST, Jean-Paul. *The Low Countries in Transylvania. The Dutch, the Flemings and the Walloons in the history of Transylvania*. In: *Revista Transilvania*, 2013, č.3, s. 40.

pravdepodobne podliehalo priamo Svätej Stolici, farnosti prepošstva platili upravený desiatok. Farár v Cisnădie zaplatil za štyri roky 88 starých bánskych denárov.¹⁸² Na jeden rok teda desiatok predstavuje 22 banských denárov, čo činí približne päť grošov. Ide teda o malú sumu, ktorá nemôže zodpovedať tejto lokalite. Podobnú sumu (21 banských denárov za rok) platil i farár v Sibiu.¹⁸³ Desiatok teda nebol primeraný týmto významným a akiste bohatým a ľudnatým lokalitám. Preto možno konštatovať, že išlo o upravené sumy, ktoré zrejme farári odovzdali prepoštovi, ktorý bol povinný zaplatiť Svätej Stolici každoročne stanovený desiatok za celé prepošstvo.

Rumes, Rams – dnešný názov Romos, župa Hunedoara

Dnešná obec Romos patrila na začiatku 13. storočia k významným lokalitám s hostóvskou komunitou. Lokalita je prvý krát doložená v listine Ondreja II. z roku 1206. V tejto listine panovník udeľuje slobodu „*primos hospites regni de tribus villis Ultrasiluanis Karako videlicet, Crapundorph et Rams*“, teda prvý hostóm kráľovstva z troch transylvánskych dedín, teda z Cricău (*Karako*), Ighiu (*Krapundorf*) a z Romosu (*Rams*).¹⁸⁴ I z neskorších prameňoch vyplýva, že tieto lokality boli významnými sídlami. Označenie týchto ako „prvých hostí kráľovstva“ skôr možno chápať, že šlo o prvých hostí počas panovania Ondreja II., ktorý nastúpil na trón v roku 1205. Nepochybne išlo o cudzincov, predpokladáme však, že v spomenutých lokalitách už istú dobu žili. Do tejto oblasti mohli prísť koncom 12. storočia. Gy. Győrffy predpokladá, že išlo o hostí z Porýnia (teda zmiešanej jazykovej oblasti).¹⁸⁵ Na základe toponým je však možné bližšie lokalizovať domovské lokality hostí. Transylvánske toponymum *Rumes* je pravdepodobne odvodené od mesta Rumes vo Valónsku, prípadne od lokality Rumst, neďaleko Antverp.¹⁸⁶ Ostatné spomenuté toponymá *Karako* a *Krapundorf* majú svoj pôvod vo Flámsku.¹⁸⁷ Predpokladáme však, že časť hostí tvorili Valóni a zrejme po tatárskom vpáde ich prevrstvilo nemecké obyvateľstvo. Tak to dokladá aj listina transylvánskej kapituly z roku 1291. Kapitula v listine potvrdzovala donáciu na majetok *Bothteluk, ktorý Štefan a Dominik, Sikuli, predali za 20 hrivien čistého striebra Mikulášovi, Danielovi a Šalamúnovi, synom Chyla z Călnicu. Pri metácii majetku *Bothteluk sa spomína „*terre Saxonum de Romoz*“, teda „zem Sasov z Romosu“ a pri nej nachádzajúca sa „*terre Saxonum de Waras*“, pričom ide o Orăștie.¹⁸⁸

¹⁸² MVH I/1, s. 144

¹⁸³ MVH I/1, s. 144

¹⁸⁴ CDT I., č. 32, s. 132; CDH III/1, s. 33-35.

¹⁸⁵ AMTF II., s. 170.

¹⁸⁶ VAN DER ELST, Jean-Paul. *The Low Countries in Transylvania. The Dutch, the Flemings and the Walloons in the History of Transylvania (11th - 12th - 13th century)*. Merchtém: [s.n.], 2013, s. 89.

¹⁸⁷ VAN DER ELST, Jean-Paul. *The Low Countries in Transylvania. The Dutch, the Flemings and the Walloons in the History of Transylvania (11th - 12th - 13th century)*. Merchtém: [s.n.], 2013, s. 92.

¹⁸⁸ CDAC X., s. 61-62.

Farnosť Romos je doložená aj v záznamoch vyberačov pápežských desiatkov. Z predmetných záznamov vyplýva, že išlo o pomerne bohatú farnosť. Najvyšší zaznamenaný príjem tunajšieho farára Sygurmana bol viac ako deväť hrivien a jedna osmina. Na základe desiatku z tohto príjmu (desiatok 58,66 grošov) možno konštatovať, že počet obyvateľov tejto lokality presiahol počet 1100.¹⁸⁹ Farár Sygurmannus (zapísaný aj ako Segurmannus), bol zároveň dekanom v dekanstve Orăștie.¹⁹⁰ Dnešný evanjelický kostol v Romose bol pôvodne postavený ako opevnený kostol zasvätený svätému Jánovi Krstiteľovi.¹⁹¹ Ako uvidíme, toto patrocínium sa často vyskytovalo vo valónskych lokalitách (napr. Blatný Potok, Spišské Vluchy, Mandelos).

***Varád-Olaszi, Oradea**

V stredoveku sa jednalo o mestskú štvrť mesta Veľký Varadín (Oradea), s vlastnou farnosťou a zrejme aj samosprávou. V dôsledku osmanskej expanzie už od poslednej štvrtiny 15. storočia a v priebehu 16. storočia sa výrazne menila stredoveká topografia mesta.¹⁹² Aj z týchto dôvodov je pomerné náročné rekonštruovať vývoj tejto a iných uhorských lokalít.

Na základe časti miestneho názvu *Olaszi* je zrejmé, že túto lokalitu obývalo románske obyvateľstvo, podľa viacerých historikov (i v súlade s historickým okolnosťami) toto obyvateľstvo tvorili Valóni, ktorí sa tu pravdepodobne usídlili v 11. storočí.¹⁹³ Valóni tu mali svoju samosprávu, farnosť a aj vinice, čo ešte spomenieme. Samotné mesto Veľký Varadín bolo zrejme od roku 1091 sídlom biskupom, ktorý predtým sídlil v neďalekom Bihari (biskupstvo tu vzniklo okolo roku 1009).¹⁹⁴ Varadín získal na význame po roku 1095, kedy bol v tamojšej katedrále pochovaný svätý Ladislav, kanonizovaný v roku 1192, čo neskôr mohlo mať istý vplyv aj na Valónov. Jedným z prvých cirkevných inštitúcií zasvätených svätému Ladislavovi bolo zhodou okolností prepošstvo v Sibiu, prelatúra na území, ktorej žilo flámske, valónske a nemecké obyvateľstvo. Je možné, že časť tohto obyvateľstva (i prvých cirkevných predstaviteľov) žila vo Varadíne, odkiaľ sa importoval Ladislavov kult do Sibiu. Je takisto dôležité pripomenúť Ladislavovo spojenie s križiackou ideou, o čom sme už zmienili.

¹⁸⁹ Príloha č.2, tabuľka č. 4

¹⁹⁰ *MVH I/1*, s. 121

¹⁹¹ GÜNDISCH, Gustav. Die Patrozinien der sächsischen Kirchen Siebenbürgens. In: BENDA, Kálman et alii. *Forschungen über Siebenbürgen und seine Nachbarn*. München: Rudolf Trofenik, 1987, s. 97.

¹⁹² Napríklad počas osmanskej expanzie bola zničená tunajšia starobylá katedrála i s hrobmi sv. Ladislava a cisára Žigmunda Luxemburského.

¹⁹³ AMTF I., s. 648, KAKUCS, Lajos. *Santiago de Compostela: Szent Jakab tisztelete Európában és Magyarországon*. Budapest: Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 2006, s. 278-288.

¹⁹⁴ MARSINA, Richard ed. *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*, Budmerice: RAK, 1997, s. 375; MÚCSKA, Vincent. O prvých uhorských biskupstvách. In *Historický časopis*, 2003, 51,č.1, s. 17. Dodajme, že kráľ Koloman (1095-1116) bol podľa niektorých kroník biskupom vo Varadíne alebo v Jágrí (v tejto dobe zrejme išlo o veľmi dôležité biskupstvá), ešte predtým ako získal kráľovskú korunu, t.j. pred rokom 1095 ešte za života jeho strýka, svätého Ladislava. SZENTPETÉRY, Emericus ed. *Chronicon Zagrabense cum textu Chronici Varadiensis collatum*. In SZENTPETÉRY, Emericus ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae Gestarum. Volumen I.* Budapestini: Academia Litt. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica, MCMXXXVII, s. 209.

Ako sme už spomenuli, prílev hostí do Varadína sa zvyčajne datuje do 11. storočia. Je možné uvažovať, že išlo o ľudí zo sprievodu už spomenutého biharského biskupa Leodvina z Liège, ktorý bol biskupom v 40. a 50. rokoch 11. storočia.¹⁹⁵ Neskôr zastával úrad jágerského biskupa, kde takisto boli usídlení Valóni. Maďarský historik Lajos Kakucs sa domnieva, že do Varadína prišli aj niektorí z dvadsiatich štyroch verdunských kanonikov, ktorí emigrovali do Uhorska v roku 1047 (medzi nimi aj Leodvin).¹⁹⁶ K tomuto tvrdeniu však neexistujú žiadne pramene. Valónské osídlenie Varadína a blízkeho okolia preto v staršom období možno dávať do súvisu jedine s biskupom Leodvinom. Druhou významnou stopou valónskej prítomnosti je veľmi pravdepodobne premonštrátsky kláštor svätého Štefana Prvomučeníka, ktorý založil Štefan II. (1116-1131), pričom tento varadínsky kláštor bol prvým premonštrátskym kláštorom v Uhorsku.¹⁹⁷ Už na inom mieste sme poukázali, že premonštrátske a tiež cisterciácké kláštory v Uhorsku existovali v korelácii s románskym obyvateľstvom. Veľmi zaujímavé je, že v okolí varadínskeho kláštora boli vinice. Aj samotný kláštor sa objavoval pod menom „*conventus Sancti Stephani Prothomartyris de promontorio Waradiensis*“.¹⁹⁸ V listinách to bol najčastejšie vo forme „*de promontorio*“. Tento samotný termín je spätý s pestovaním viniča a produkciou vína, výklad tohto označenia možno chápať ako svahy alebo vršky, na ktorých sa pestuje vinič.¹⁹⁹ Aj vína bola často v Uhorsku spätá s románskymi hosťami, spomenuli sme už vinice existujúce v 12. storočí v Srieme. V tokajskej oblasti v jágerskom regióne je doložené pestovanie viniča v 13. storočí späté s románskymi hosťami. Vyplýva to predovšetkým z tamojších toponým.²⁰⁰ V Transylvánii však nenachádzame „vinohradnícke“ toponymum „Tálya“ (z francúzskeho *taille* – rez viniča).

Iným nepriamym dôkazom prítomnosti románskych hostí vo Varadíne môže byť kostol svätého Jakuba. Dokonca aj v okolí Veľkého Varadína sa toto patrocínom vyskytuje pomerne často.²⁰¹ Ako sme už spomenuli, kult svätého Jakuba bol previazaný s valónskym priestorom a s týmto patrocínom sa stretávame aj vo valónskej štvrti v Jágri, kde sú priamo doložení Valóni z Liège.

Samotná štvrť Varád-Olaszi sa prvý krát objavuje v prameňoch, vo Varadínskom registri, k roku 1215 ako „*Villa Latinorum*“. V predmetnom zápise Varadínskeho registra (č. 286) vystupuje istý Vavrinec „*de villa Latinorum Varadinensium*“ v spore s Egídiom a Smaragdom, pričom Vavrinec mal

¹⁹⁵ *Fundatio ecclesiae s. Albani Namucensis*. In: CFHH II., s. 969-970.

¹⁹⁶ KAKUCS, Lajos. *Santiago de Compostela: Szent Jakab tisztelete Európában és Magyarországon*. Budapest: Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 2006, s. 279.

¹⁹⁷ BACKMUND, Robert. *Monasticon Praemonstratense. Id est Historia Circariarum atque Canoniarum Candidi et Canonici Ordinis Praemonstratensis. Tomi 1 Pars II*. Berlin: De Gruyter, 1983, s. 562, autori však vylučujú takýto skorý vznik kláštora.

¹⁹⁸ CDH V/3, s. 194 (1283)

¹⁹⁹ Napr. v tvare *promontorium vinearum* (1367) CDH IX/4, s. 78.

²⁰⁰²⁰⁰ V jágerskom regióne sú to najmä toponýmia typu „Tálya“ doložené v roku 1261. AMTF III., s.138.

²⁰¹ k tomu aj KAKUCS, Lajos. *Der mittelalterliche Jakobskult in Ungarn*. In: HERBERS, Klaus a Dieter R. Bauer, eds. *Der Jakobskult in Ostmitteleuropa*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2003, s. 308-310.

podstúpiť súd so žeravým železom.²⁰² V 13. a 14. storočí sa varadínska valónska štvrť objavuje už výhradne pod maďarským názvom Olaszi. Z listiny z roku 1285 sa dozvedáme, že varadínsky biskup Bartolomej riešil spor medzi varadínskou kapitulou na jednej strane a na strane druhej richtárom a svojimi poddanými v „Olazy“.²⁰³ Pričom z listiny je zrejme, že obyvatelia Olaszi boli poddaní varadínskeho biskupa, z toho vyplýva, že Olaszy boli majetkom biskupa a je viac ako pravdepodobné, že farár v Olaszy bol priamo podradený varadínskemu biskupovi. Varadínsky biskup dokonca Olaszy nazýva ako „*civitas nostra*“ teda „naše mesto“. Iný prameň – z roku 1286 už dokladá priamo vinice. Podobne tak aj listina z roku 1321, v ktorej magister Dominik odkazuje svoje vinicu „*in promontorio varadinensi*“ komesovi Ainardovi z Olaszy. Pri vytyčovaní hraníc vinice sa spomína iná vinica, ktorú vlastnil „*Johannes Gallicus*“.²⁰⁴ Na základe Ainardovho pôvodu možno konštatovať, že patrili k románskym hostom lokality Olaszi. Okrem toho však držal hodnosť komesa. Až do vzniku grófskeho titulu v Uhorsku, tento titul nosili iba župani (*comes comitatus* X.) a šľachtici. Ainard bol teda šľachticom, titul však mohol získať aj niektorý z jeho predkov. Pri analýze ďalších valónskych lokalít uvidíme, že valónski hostia pomerne často získali aj šľachtický titul, zväčša za zásluhy a služby poukázané panovníkovi.

Zaujímavé sú nepochybne aj cirkevné dejiny tejto lokality. Smerodajné sú tomto prípade najmä záznamy vyberačov pápežských desiatkov z rokov 1332-1337. Z prameňa sa dozvedáme patrocínium tunajšieho kostola, ale najmä však je možné skúmať demografický vývoj lokality. Farský kostol v Olaszi niesol patrocínium svätého Egídia. Tento svätec, ako sme už spomenuli, bol populárny najmä vo Francúzsku (tu pod menom *Saint Gilles*). Centrom jeho kultu bolo provensálské St.Gilles. Neskôr sa stal aj súčasťou sväteckej skupiny známej ako Štrnásti svätí pomocníci.²⁰⁵ V Uhorsku ležal významný kláštor svätého Egídia v Somogyvári, kde mníšsku komunitu tvorili aj mníši z frankofónneho územia. Toto patrocínium je teda v Uhorsku späté s románskym etnickým žvlom. Nachádzame ho i v jágerskej vinohradníckej lokalite Kistálya.²⁰⁶ Na inom mieste sme už dospeli k tomu, že kult svätého Egídia je v blízkom vzťahu s kultom svätého Jakuba (iný kostol vo Varadíne) a tiež s valónskym prostredím. I preto, toto patrocínium v Olaszi nie je natoľko prekvapujúce v tejto valónskej lokalite. Jágerskí Valóni mali taktiež kostol zasvätený svätému Jakubovi. Zvláštnosťou Varád-Olaszi je, že tu pôsobili dvaja farári, išlo však o jednu farnosť s jedným kostolom. Farármi tu boli istí Mikuláš a Ján. Z toho minimálne Ján pochádzal z tunajšej valónskej komunity. Vyberači pápežských desiatkov (pôvodom z Itálie) zapísali jeho meno vo forme *Jean*.²⁰⁷ Na rozdiel od

²⁰² ENDLICHER Ladislaus ed. *Rerum Hungaricum Monumenta Arpadiana*. Sangalli 1849, s. 712.

²⁰³ AMTF I., s. 648; CDH V/3, s. 307-308.

²⁰⁴ AMTF I., 648, CDH VIII/7, s. 134.

²⁰⁵ CROSS, F. L. a E. A. LIVINGSTONE. *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. Oxford: Oxford University Press, 1983, s. 567.

²⁰⁶ MEZŐ, András. *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*. Budapest: Metem, 2003, s. 71.

²⁰⁷ MVH I/1, s. 60

uhorských pisárov, vyberači rozpoznali, že Ján je francúzskeho či valónskeho pôvodu. I v prípade Varád-Olaszi vidíme, že hoci hostia sem prišli už v 11. storočí, ich jazyk sa nevytratil. V rámci platieb desiatku, ktorý zaplatili farári Mikuláš a Ján vidíme, že Varád-Olaszi boli pomerne bohatou farnosťou. V roku 1332 ešte zrejme celú farnosť spravoval iba jeden farár, menom Štefan, ktorý zaplatil desiatok tri hrivny.²⁰⁸ Z ďalších platieb vidíme, že v tomto prípade išlo zrejme o platbu za dlhšie obdobie (približne dva roky a niekoľko mesiacov). V nasledujúcom období sa desiatok pohyboval v rozmedzí 86 – 89 grošov, čo predstavuje príjem 13,43 až 13,9 hrivny.²⁰⁹ Tento príjem si farári Mikuláš a Ján delili takmer rovnakým dielom (teda zhruba 6,8 hrivny pre každého). Na základe uvedených desiatkov možno konštatovať, že farnosť Olaszi mala viac ako 1800 obyvateľov.

Z uvedeného vyplýva, že Varád-Olaszi, mestská štvrť Veľkého Varadína, bola významným sídlom Valónov. Je viac ako pravdepodobné, že išlo o ľudí spätých s biharským biskupom Leodvinom. Región Biharu či Veľkého Varadína tvoril vojvodstvo v druhej polovici 11. storočia.²¹⁰ Išlo teda o významnú lokalitu, dokonca i z cirkevného hľadiska. Pôvodné biskupstvo v Bihari bolo okolo roku 1091 prenesené do Veľkého Varadína, ktorý sa neskôr stal aj strediskom kultu svätého Ladislava.

V rámci historického vývoja lokality Olaszi sme si všimli i ďalšie aspekty často spojené s románskym obyvateľstvom v Uhorsku – najmä kultu významných západoeurópskych svätcov Jakuba a Egídia, ďalej to bola blízkosť premonštrátskeho kláštora a taktiež pestovanie viniča, podobne ako v Tokaji, Srieme či pri Jágri, späté s valónskymi hosťami.

Villa Herborti, - súčasný názov **Blaj**, župa Alba

Dnešné mesto nieslo nemecký názov Blasendorf, prvé písomné zmienky ju však označujú ako Villa Herbordi, teda podľa svojho zakladateľa. Predpokladáme, že spomenutý Herbord patril k hosťom flámskeho alebo valónskeho pôvodu. Jeho meno je deriváciou krstného mena Herbert. Sám bol nepochybne šľachticom a zrejme istý čas zastával úrad transylvánskeho vojvodu, ako to dosvedčuje i listina z roku 1271: „*terram seu villam Herbordi vaivodae*“.²¹¹ Z tohto prameňa takisto vyplýva, že Herbord a jeho brat Vavrinec kúpili tento majetok najskôr pozostávajúci z troch dedín, kde existoval kostol svätého Martina za sumu päť (alebo päťdesiat) hrivien striebra.²¹² Z predmetnej listiny Štefana V. z roku 1271 sa dozvedáme, že lokalitu *Villa Herbordi* daroval panovník Tyllovi z Brašova, ktorý bol príbuzný so šľachticom Chylom z Cálnicu. Na začiatku 14. storočia však Blaj objavuje už pod menom *Villa Blasii*, figuruje ako majetok Herbordovho syna Blasia (Blažeja). Je preto pravdepodobné, že

²⁰⁸ MVH I/1, s. 41.

²⁰⁹ k tomu aj príloha č. 2, tabuľka č. 5

²¹⁰ STEINHÜBEL, Ján. Zánik Nitrianskeho kniežatstva. *Historický časopis*, 2002, 50, č. 3, s. 385-386

²¹¹ CDH V/1, s. 135-136.

²¹² AMTF III., s. 548.

Herbord bol takisto príbuzný s Chylom z Cálnicu. Panovník zrejme odovzdal predmetný majetok (prédium s centrom v Blaji) dočasne príbuznému, v tomto prípade Tyllovi z Brašova, v čase nedospelosti Blažaja. Meno Herbord sa však objavuje i v rodokmene valónskeho rodu Pánov zo Salzburgu (Ocna Sibiului).²¹³ Preto je aj možné domnievať sa, že Herbord, pôvodný vlastník Blaju, bol valónskym hosťom. Historik Van der Elst sa dokonca domnieva, že toponymum *Villa Herbordi* pochádza nesie meno podľa lotrinskej lokality Herbeville.²¹⁴ Samotné mesto Blaj vzniklo na sútoku riek Târnava Mică a Târnava Mare (maďarsky Nagy-Küküllő a Kis-Küküllő, nemecky Große Kokel a Kleine Kokel). Toto toponymum nesie aj neďaleký hrad *Kockelburg* (maďarský názov Küküllővár, dnes Cetatea de Baltă), ktorý bol sídlom župy Küküllő.²¹⁵ *Kockelburg* je zrejme ďalšie toponymum z Flámska alebo Valónska (napríklad aj Koekelberg vo Flámsku).

Desiatok farnosti Blaj bol v roku 1332 53 denárov, čo predstavuje približne deväť grošov.²¹⁶ Išlo však o významnú lokalitu, predpokladáme, že desiatok farnosti bol upravený.

Villa Humberti – dnešný názov **Gușterița**, mestská časť Sibiu, župa Sibiu

Obec Gușterița je prvý krát doložená v roku 1309 v protokole auditora Filipa o jurisdikčnom spore transylvánskej kapituly a saských farností. Z protokolu sa dozvedáme, že vo „*villa Vmberti*“ bol farárom istý Ján.²¹⁷ V listine Kristiána, sibiňského dekana z roku 1349 je už lokalita uvedená pod názvom „*Villa Humperti*“.²¹⁸ Podobne ako v prípade Blaju, predpokladáme, že aj tu bol prvý vlastníkom istý Humbert či Hubert. Takisto vzhľadom na valónske osídlenie, predpokladáme, že aj v tejto lokalite žili ešte v 13. storočí valónski hostia. Svedčí o tom najmä meno Humbert. Existovalo viacero svätcov s týmto menom. Vzhľadom na historické okolnosti predpokladáme, že skôr ide o meno Hubert. Práve svätý Hubert bol významný svätcom vo frankofónnej oblasti, predovšetkým však bol biskupom v meste Liège, ktoré sa stalo aj centrom jeho kultu.²¹⁹

V Gușteriți zrejme existovala aj sakrálna stavba zasvätené svätému Hubertovi. Maďarský historik Lajos Kakucs predpokladá, že z Valónska a Flámska si hostia preniesli kultu svätého Lamperta a svätého Serváca.²²⁰ Je možné, že takýmto spôsobom sa importoval i kult sv. Huberta.

²¹³ AMTF II., s. 194

²¹⁴ VAN DER ELST, Jean-Paul. *The Low Countries in Transylvania. The Dutch, the Flemings and the Walloons in the History of Transylvania (11th - 12th - 13th century)*. Merchtom: [s.n.], 2013, s. 91.

²¹⁵ AMTF I., s. 556

²¹⁶ MVH I/1 s. 96, 102

²¹⁷ CDH VIII/5, s. 47

²¹⁸ CDT III., č. 507, s. 199.

²¹⁹ CROSS, F. L. a E. A. LIVINGSTONE. *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. Oxford: Oxford University Press, 1997, s. 797.

²²⁰ KAKUCS, Lajos. Der mittelalterliche Jakobs kult in Ungarn. In: HERBERS, Klaus a Dieter R. Bauer, eds. *Der Jakobs kult in Ostmitteleuropa*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2003, s. 286.

V stredoveku táto farnosť podliehala prepoštovi v Sibiu a preto platila znížený desiatok (za jeden rok 11 starých bánskych denárov).²²¹ Stredoveké patrocínium tunajšieho románskeho opevneného kostola bolo svätý Ondrej.²²²

Villa Latina – Voldrof – Wallendorf – dnešný názov Văleni, župa Braşov

Văleni patria k priamym unikátnym dokladom valónskeho osídlenia. Predovšetkým o tom svedčí názov obce Văleni, poukazujúci priamo na Valónov. Hoci existuje v Rumunsku viacero lokalít s týmto názvom, na základe prameňov ako aj historických okolností vieme, že v predmetnej lokalite žili Valóni.

Lokalita je prvýkrát nepriamo doložená už v roku 1206. Vtedy panovník Ondrej II. daroval Jánovi „Latinovi“ prédium *Cwezfey (Kezdfő), ktoré pôvodne patrilo „nevernému pristaldovi“ Ondrejovi.²²³ V centre tohto doménia vznikla lokalita zvaná *Villa Latina*. Sám Ján pôvodne žil v Cisňadie, vtedy ešte známe pod menom *Riuétel*. Vo *Ville Latina* však neskôr žili Jánovi synovia aj vnuci, teda bola centrom tohto rodu. Samotná lokalita je podrobne ohraničená už v zmienenej listine z roku 1206, chotár tejto lokality sa rozprestieral až po dnešné obce Lovnic, Cobor, Felmer, Şoarş, Seliştat a Bărcuţ. Podľa našich výpočtov išlo o plochu približne 37 kilometrov štvorcových. Samotná *Villa Latina* sa objavuje v listine Bela, mladšieho kráľa z roku 1231, ktorou panovník oslobodil štyri majetky Jánových synov, Konráda a Daniela od daní. Medzi nimi sa uvádza i *Villa Latina*. Ostatné majetky sa nachádzali v blízkosti mesta Sighişoara.²²⁴ Listina je zároveň zaujímavá označením Jánových synov ako „*fideles et dilectos milites nostros Saxones Vltrasiluanos*“, teda ako „našich verných transylvánskych saských vojakov“. Už Jean-Paul Van der Elst poukázal, že je nepravdepodobné, aby synovia valónskeho hostia boli Sasi.²²⁵ Toto označenie nereflektuje ich pôvod či etnickú príslušnosť, ale išlo zrejme o sociálny status. K posledným doloženým potomkom tohto rodu patrí Gyaninus, Konrádov syn. Jeho meno sa objavuje v listine mladšieho kráľa Štefana z roku 1257. Mladší kráľ Štefan na žiadosť spomenutého Gyanina a jeho strýka Daniela potvrdil všetky staršie rodové listiny (1204, 1206, 1231).²²⁶ Krstné meno Gyaninus je však jasným dôkazom valónskej prítomnosti. Toto meno sa objavuje aj v iných valónskych lokalitách, často vo forme Gyan, pričom ide o podobu mena Jean.²²⁷

²²¹ MVH I/1, s. 144.

²²² GÜNDISCH, Gustav. Die Patrozinien der sächsischen Kirchen Siebenbürgens. In: BENDA, Kálman et alii. *Forschungen über Siebenbürgen und seine Nachbarn*. München: Rudolf Trofenik, 1987, s. 98

²²³ CDT I., č. 33, s. 132; CDAC XI., s. 83-85.

²²⁴ VAN DER ELST, Jean-Paul. *The Low Countries in Transylvania. The Dutch, the Flemings and the Walloons in the History of Transylvania (11th - 12th - 13th century)*. Merchtém: [s.n.], 2013, s. 48.

²²⁵ VAN DER ELST, Jean-Paul. *The Low Countries in Transylvania. The Dutch, the Flemings and the Walloons in the History of Transylvania (11th - 12th - 13th century)*. Merchtém: [s.n.], 2013, s. 49.

²²⁶ CDT I., č. 1257, s. 199.

²²⁷ MAREK, Miloš. Románske obyvateľstvo na Slovensku v stredoveku (Valóni, Francúzi, Taliani, Španieli). *Historický časopis*, 2004, 52, č. 4, s. 607.

Lokalita je v roku 1396 pod názvom *Waldorph*.²²⁸ Ako sme už poukázali, ide o nemecký názov užívaný pre valónske obce. Na vojenskom mapovaní z konca 18. storočia je lokalita zaznamenaná pod názvom *Voldorf*.²²⁹

Stredoveké patrocínia sme nezaznamenali. *Villa Latina* sa neobjavuje ani v záznamoch vyberačov pápežských desiatkov.

Vingard – dnešný názov **Vingard**, župa Alba

Názov obce Vingard, nachádzajúcej sa neďaleko Alba Iulie, svedčí o pestovaní viniča už v stredovekej dobe. Spomenuli sme, že toto toponymum sa vyskytovalo vo Valónsku (v okolí miest Liège, Namur a pod), hoci pôvodom ide o termín z flámčiny čo holandčiny označujúci vinohrad, V dnešnej holandčine existuje pre označenie vinohrad či vinice termín *winjgaard*.²³⁰

Obec je prvý krát doložená v roku 1309 v protokole auditora Filipa, ktorý z povolenia pápežského legára, kardinála Gentilisa, riešil spor medzi transylvánskou kapitulou a saskými farnosťami. Z protokolu vyplýva, že Vingard, zapísaný ako *Wyngartkyrchen*, patril k saským farnostiam. V roku 1309 tu slúžil farár menom Bartolomej. Ďalšia významná zmienka pochádza z roku 1329. Vtedy transylvánska kapitula rozhodla o spore medzi Ondrejom, synom Eliáša z Băcăinți (*Bakay*) a Mikulášom a Michalom, synami nebohého Daniela, ktorý bol synom Chyla z Călnicu ohľadom držby majetku *Wyngarthkeerh*. Z listiny takisto vyplýva, že Eliáš predal predmetný majetok Danielovi z Călnicu za 50 hrivien čistého striebra. Išlo o pomerne veľkú sumu. Vingard bol napokon aj sídlom jednej vetvy rodu Pánov z Călnicu.²³¹ Existovalo tu aj opevnenie, ktoré je v roku 1506 doložené ako *castrum*.²³²

Názov Vingard v podobe *Wyngarthkeerh* ešte zdôrazňuje dôležitosť tunajšieho kostola. Pôvodne išlo o opevnený kostol. Stredoveké patrocínia sme v prameňoch nezachytili. Išlo o však bohatú farnosť. Príjem vingardského farára Jána sa pohyboval od 8,45 (1334) po 10,15 hrivien (1332). Desiatok zodpovedal približne 1100-1300 obyvateľom.²³³

²²⁸ AMTF II., s. 203.

²²⁹

<http://mapire.eu/en/map/firstsurvey/?bbox=2776609.6771065737%2C5772497.752334278%2C2783135.4883964206%2C5775321.145066561> [cit .2016-05-03]

²³⁰ ČERMÁK, František a Zdenka, HRNČÍŘOVÁ. *Nizozemsko-český slovník*. Praha: Statní Pedagogické Nakladatelství, 1989, s, 742.

²³¹ AMTF II., s. 193.

²³² STRĂUȚIU, Eugen – Marius, HALMAGHI. *Țara Secaşelor. Istorie – Cultură – Personalități*. Sibiu: Editura Etape Sibiu, 2007, s. 15.

²³³ vid príloha č.2, tabuľka č. 6.

Walldorf, Aldorf, Villa Latina – súčasný názov Unirea, mestská časť Bistrița, župa Bistrița-Năsăud

Dnešná štvrť mesta Bistrița až do roku 1959 niesla nemecký názov Walldorf. Dešný maďarský názov je Aldorf. Pôvodne v stredoveku išlo o dve lokality – *Walldorf Superior* a *Walldorf Inferior*. Splynuli zrejme až v novoveku. Obe lokality sa spomínajú pod rôznymi názvami dokazujúcim valónsku prítomnosť. Samotný názov Walldorf hoci je nemecký, nesie prefix Wall- (niekedy v podobe Wallen-), ktorým nemecké obyvateľstvo označovalo Valónov.²³⁴ Podobný názov, Wallendorf, nesú aj Spišské Vlchy, inak doložené aj ako *Villa Latina*, *Villa Romanorum* a maďarsky Szepesolaszi.²³⁵ Lokalitu s názvom Waldorf nachádzame aj v blízkosti Brašova.

Dolný Walldorf sa prvý krát spomína v listine transylvánskeho biskupa Petra z roku 1295. Lokalita teda existovala i po tatárskom vpáde.²³⁶ Ďalšie zmienky nachádzame v záznamoch vyberačov pápežských desiatkov z rokov 1332-1337. Horný aj Dolný Walldorf však boli malé farnosti. Farár v Dolnom Walldorfe zaplatil desiatok 4 groše, zatiaľ čo farár v Hornom Walldorfe 8 grošov (platba za roku 1334).²³⁷ V prepočte ide približne o 80 obyvateľov (Dolný Walldorf) a 160 (Horný Waldorf). Stredoveké patrocínium v Dolnom Walldorfe bol svätý Juraj.²³⁸ Horný Waldorf, ktorý bol v tomto prípade väčší je v rokoch 1332 a 1413 doložený ako *Villa Latina*. V roku 1413 tu nachádzame toponymum *Monte Gallorum*.

Obe dediny pretrvali aj osmanskú expanziu. Nachádzame ich, tentokrát však už ako jednu dedinu, na mapách z vojenského mapovania z rokov 1763-1787 pod spojeným názvom *Aldorf-Walldorf*.²³⁹

²³⁴ VARSÍK, Branislav. *Z osídlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku*. Bratislava: Veda, 1984, s. 158.

²³⁵ VARSÍK, Branislav. *Z osídlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku*. Bratislava: Veda, 1984, s. 158.

²³⁶ AMTF I., s. 557

²³⁷ AMTF I., s. 556

²³⁸ GÜNDISCH, Gustav. Die Patrozinien der sächsischen Kirchen Siebenbürgens. In: BENDA, Kálman et alii. *Forschungen über Siebenbürgen und seine Nachbarn*. München: Rudolf Trofenik, 1987, s. 96.

²³⁹

<http://mapire.eu/en/map/firstsurvey/?bbox=2724327.96395729%2C5966178.538102123%2C2737379.586536984%2C5971825.323566691> [cit 2016-05-04]

V nasledujúcich lokalitách historický výskum preukázal existenciu miestnych častí či ulíc, ktoré v stredoveku (i v novoveku) niesli toponymum *Olaszi*.²⁴⁰ Išlo zrejme o malé sídla alebo miestne časti s nízkym počtom obyvateľom. Pre prehľadnosť uvádzame súčasný maďarský názov i dnešnú rumunskú župu.

Santău (Tasnádszantó) – župa Satu mare

Tărcăia (Tarkány) – župa Bihor

Tărian (Köröstarján) – župa Bihor

Tauții de Jos (Misztótfalu) – župa Maramureș

Unguraș – (Balványosváralja) – župa Cluj

Urvind (Örvend) – župa Bihor

Tinăud (Tinód) župa Bihor

²⁴⁰ KRISTÓ, Gyula – MAKK, Ferenc a László, SZEGFŰ eds. *Adatok „korai“ helyneveink ismeretéhez I.* Szeged: Universitas Szegediensis de Atilla József nominatae, 1973, s. 30-31.

3.4 Toponýmia v Srieme

*Eng

Ide o zaniknutú lokalitu približne v susedstve dnešných srbských obcí Divoš a Bačinci. Dodnes nie je ujasnená lokalizácia.²⁴¹ Názov Eng nie je ľahko identifikovateľný. S podobným toponymom vo forme Engolaszi sme sa stretli v okolí Veľkého Varadína. Na základe rovnakého prefixu a historických okolností je veľmi pravdepodobné, že aj táto sriemska lokalita mala valónské osídlenie. Táto lokalita mala však sčasti odlišný vývoj od iných valónskych lokalít v Transylvánii.

Pôvod názvu Eng môžeme nájsť buď v maďarčine, odvodený od slovesa *engedni* vo význame povoliť, dovoliť alebo ako substantívum *engedélyt* vo význame povolenie. Tento výklad by korešpondoval s historickým vývojom hostčovských komunít v Uhorsku. Práve hostčom uhorskí panovníci darovali pozemok na živobytie. Panovník im udelil hostčovské práva – čo možno interpretovať aj tak, že im povolil užívať nielen darovanú pôdu, ale aj hostčovské výsady. Termín povolenie možno vykladať ako udelenie. Inou možnosťou je hľadať pôvod názvu Eng v románskej jazykovej oblasti. Podobné názvy – *Engis*, *Enghien* a *Engreux* nachádzame vo Valónsku neďaleko mesta Liège.²⁴² Iné možnosti nám poskytuje aj etymologický slovník holandčiny, ktorý udáva, že *eng* prípadne *enghe* znamená úzky (odvodené z latinského *angustus*) alebo je vo význame *orná pôda*.²⁴³ Predmetné toponymum však môže mať svoje korene v starej valónčine resp. francúzštine. Predpokladáme však, že názov *Eng resp. vo forme *Engolaszi (Eng-Olaszi) je skôr prebratým toponymom z Valónska v podobe prefixu *Eng-, či už priamo ako miestny názov alebo ako derivácia zo spomenutých názvov Engis či Enghien. Maďarský pôvod toponýmia Eng, ktoré je doložené v Srieme a v Transylvánii v spojitosti s Valónmi, považujeme však za menej pravdepodobný.²⁴⁴ Uhorský panovník udeľoval pozemky a dediny nielen hostčom, ale aj šľachte a cirkvi, preto by sa prefix *Eng v názvoch dotknutých darovaných lokalít do určitej miery premietol (napr. v podobe **Engfalu, **Engtelek a pod.)

Prvým prameňom dotýkajúcim sa sriemskej lokality Eng je listina pápeža Gregora IX. z roku 1240 adresovaná opátovi šomodského kláštora svätého Egídia (Somogyvár). Listina sa týka otázky ročného

²⁴¹ Prehľad prameňov uvádza aj JELAŠ, Danijel. *Gradovi Požeške, Vukovske i Srijemske županije u srednjem vijeku*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet (magistarski rad), s. 47-49.

²⁴² Michelin. Belgium South. 534 Regional Benelux. [1:200 000]. [s.l.] Michelin, 2013.

²⁴³ ČERMÁK, František a Zdenka, HRNČÍŘOVÁ. *Nizozemsko-český slovník*. Praha: Statní Pedagogické Nakladatelství, 1989, s. 277; VAN VEEN P.A.F. a Noline, VAN DER SIJS. *Etymologisch woordenboek: de herkomst van onze woorden*. Utrecht-Antwerpen: Van Dale Lexicografie, 1997, s. 259.

²⁴⁴ obec Iňa (okres Levice) je v roku 1156 doložená ako Eng, *CDH II.*, s. 142. Dnešný maďarský názov tejto obce je Ény. Možno predpokladať, že názov Ény (výslovnosť Éň), existoval aj vo forme *Engy (end). Názov tejto lokality vo forme Eng je možné považovať za prechodnú formu. V prípade sriemskej lokality Eng, často vo forme Engh (Eng s pridanou glotálnou frikatívou „h“ kvôli odlišeniu výslovnosti) zrejme išlo aj o odlišenie výslovnosti, t.j. na zdôraznenie od palatizovanej výslovnosti juhoslovenskej lokality Iňa (v maďarskom názve tu existovali/existujú maďarské digrafy –ny/-gy)

odovzdávania džberov vína kráľovskému dvoru. Z listiny sa dozvedáme, že Šomodský kláštor mal nové vinice pri dedine Eng na pozemku s kaplnkou svätého Mikuláša.²⁴⁵ Obsah listiny nám prezrádza viaceré zaujímavé skutočnosti. Zaujímavým je nepochybne fakt, že Šomodský kláštor mal vinice v Srieme v podhorí Frušky Gory pri valónskych sídlach. Práve tento benediktínsky kláštor mal silné väzby na Francúzsko a bol založený v roku 1091 uhorským kráľom Ladislavom I. ako filiácia juhofrancúzskeho kláštora Saint-Gilles.²⁴⁶ Z prameňov vyplýva, že Šomodský kláštor sa stal jedným z centier francúzskych mníchov v Uhorsku.²⁴⁷ Už samotný patrón – svätý Egídius, je v Uhorsku spojený s frankofónnym resp. románskym obyvateľstvom, ako sme na to poukázali pri analýze varadínskych Valónov. Druhým významným faktorom sú samotné vinice doložené už v dobe pred tatárskym vpádom (1241-1242), kedy boli zachované ešte niektoré staré uhorské štruktúry. Obdobný prípad distribúcie vína je známy aj medzi cirkevnou inštitúciou Spišskou kapitulou a valónskymi lokalitami v tokajskej oblasti – Olaszliszka a Sárospatak (Blatný Potok). Spomenuté lokality dodávali kapitule víno z viníc, ktoré v Tokaji vlastnila Spišská kapitula od roku 1248.²⁴⁸ Spiš vzhľadom na svoju podtatranskú lokalizáciu je regiónom s nevhodnými klimatickými podmienkami pre pestovania viniča. Inak prirodzeným dodávateľom vína by sa zrejme stali Valóni z blízkeho mesta Spišské Vlachy. Historický výskum už v uplynulých rokoch dokázal, že produkcia vína v Uhorsku je spojená s frankofónnym obyvateľstvom. Predovšetkým však ide o skutočnosť, že najvýznamnejšie uhorské vinárske oblasti sú spojené s románskym obyvateľstvom, resp. s Valónmi. Spomeňme napríklad Jáger či tokajský región.

Tretím významným ukazovateľom valónskej prítomnosti je patrocínium svätého Mikuláša, ležiace pravdepodobne v chotári predmetnej lokality Eng. Svätý Mikuláš patrí k ďalším svätcom, ktorý je spojený s románskym obyvateľstvom. Spomenuté faktory nás môžu len presvedčiť, že Eng bol lokalitou, kde v staršom období uhorských dejín žilo valónské obyvateľstvo. Na nasledujúcom priestore ešte osvetlíme historický vývoj tejto lokality, ktorý nemožno opomenúť.

Ďalším prameňom, ktorý sa čiastočne dotýka lokality Eng je listina z roku 1280. Jedná sa o tranzumpt Budínskej kapituly obsahujúci text listiny uhorského panovníka Ladislava IV., ktorý potvrdil testament komesa Moriana.²⁴⁹ Medzi majetkami v testamente sa nachádza aj istý majetok v lokalite Eng (*possessio*), ktorý komes Morian spolu so všetkými príslušnosťami zanechal svojej neteri. Za najdôležitejší prameň však možno považovať listinu Ondreja III. z roku 1298. Panovník v nej nariaduje obchodníkom a hosťom z Francavilly a Engu, aby platili budínske obchodné mýto kláštora

²⁴⁵ CDH IV/1, s. 188-189.

²⁴⁶ MÚČSKA, Vincent. *Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia*. Bratislava: Stimul, 2004, s. 94.

²⁴⁷ MAREK, Miloš. *Národnosti Uhorska*, Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej Univerzity v Trnave, 2011, s. 306-307.

²⁴⁸ LABANC, Peter. K majetkovým pomerom Spišského prepoštstva v Zemplínskej župe. In: Vladmír RÁBIK ed. *Studia Historica Tyrnaviensia XIII*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej Univerzity v Trnave, 2011, s. 111.

²⁴⁹ CDH V/3, s. 57-59.

Panny Márie na Budínskom ostrove, ktorému predmetné mýto patrí od dávna.²⁵⁰ Listina je cenným dôkazom o hostšovskom štatúte predmetných lokalít. Ako sme už spomenuli, išlo o skupinu obyvateľstva, ktoré malo výsady a nepodliehalo uhorskému obyčajovému právu. Niektoré z týchto výsad boli importom z domovskej lokality hostšov.²⁵¹ Tieto práva však boli aj chápané v zmysle mestského privilégia. Z predmetnej listiny z roku 1298 nie je jasné kedy tunajší hostia dostali tieto výsady. K tomu je potrebné bližšie preskúmať za akých okolností získal mýto kláštor na Budínskom ostrove. Vzhľadom na politicko-spoločenské pomery v Uhorsku však možno predpokladať, že získanie hostšovských výsad miest Eng a Francavilla sa udialo v rámci konsolidácie, ktorú po tatárskom vpáde realizoval Belo IV. (1235-1270). Listinu o (hostšovských) výsadách Engu teda možno považovať za deperditnú datovanú približne 1242-1270. Nemožno však vylúčiť existenciu starších výsad z doby pred rokom 1241, ktoré mohli existovať len nepísomnej (t.j. ústnej) podobe panovníckeho nariadenia. Mimoriadne dôležitou informáciou je zmienka o obchodníkoch. Táto zmienka dosvedčuje silný obchodnícky element oboch sriemskych lokalít. Fakt, že títo obchodníci museli platiť budínske mýto zároveň odhaľuje diaľkový obchod, na ktorom sa podieľali.

Neopomenuteľnou stránkou stredovekého vývoja sú cirkevné inštitúcie a s nimi spojené aspekty. Najstaršou sakrálnou stavbou v Engu je už spomenutá kaplnka svätého Mikuláša (1240). Hoci ďalšie údaje týkajúce sa cirkevnej oblasti pochádzajú až z tretiny 14. storočia, môžeme na základe aj týchto neskorších prameňov rekonštruovať skorší vývoj. Eng sa nachádza v súpise vyberačov pápežských desiatkov z 30. rokov 14. storočia. V lokalite nachádzame dokonca troch kňazov resp. tri farnosti, čo je veľmi nezvyčajné. Pravdepodobne bola niektorá z farností filiálnou. Práve záznamy pápežských vyberačov prezrádzajú cenné informácie o príjmoch farností, na základe ktorých je možné utvoriť si predstavu o ekonomickej sile mesta. Pápežské záznamy nás informujú, že tri engské farnosti spravovali kňazi Ján, Matej a Ondrej. Matej bol farárom v kostole Panny Márie, zatiaľ čo Ondrej bol farárom pri kostole svätého Leonarda. Patrocínium kostola, kde slúžil kňaz Ján nie je udané, predpokladáme však, že išlo o kostol svätého Mikuláša, ktorý sa v roku 1240 spomína ako kaplnka. Príjmy farárov sa v priebehu rokov 1332-1337 rôznili. Ako vyplýva zo záznamov, najväčšie benefícium poberal farár Ján a v roku 1333 jeho príjem činil približne 21,5 budínskych hrivien jemného striebra (v prepočte približne takmer 5,5 kg).²⁵² Najnižší zaznamenaný príjem farára Jána predstavuje suma 15,625 hrivien (k roku 1335).²⁵³ Pre porovnanie môžeme uviesť príjmy niektorých farností na Slovensku: Kremnica – 20 hrivien, Trnava – 30 hrivien, Banská Štiavnica – 48 hrivien, Trenčín – 5

²⁵⁰ CDAC X., č. 273, s. 413-414.

²⁵¹ Podobne sa tak stalo v prípade Blatného Potoka.

²⁵² MVH I/1, s. 269.

²⁵³ MVH I/1, s. 304, 307. Farár Ján zaplatil desiatok v dvoch splátkach (40 a 60 grošov). Jeho príjem na základe tohto desiatku bol 1000 grošov, čo pri prepočte 64 grošov na hrivnu zodpovedá 15,625 hrivnám.

hrivien, Bardejov – 3,75 hrivien, Žilina – 3,6 hrivien.²⁵⁴ Ostatné engské farnosti mali menšie príjmy. Farár Matej v priemere 4,76 hrivny a farár Ondrej v priemere 5,39 hrivien. V prameňoch nie je osvetlený vzájomný vzťah farností v Engu a prípad troch farností je v jednej lokalite je mimoriadne neobvyklý.

Na základe odovzdaného desiatku sa možno dopracovať aj k približnému počtu obyvateľstva. Najľudnatejšou v tomto prípade bola engská farnosť svätého Mikuláša s približne 2500-3000 obyvateľmi.²⁵⁵ Počet obyvateľov farnosti Panny Márie (farár Matej) kolísal v počte 450-950 obyvateľov.²⁵⁶ Engská farnosť sv. Leonarda mala v 30. rokoch 14. storočia približne 650 až 850 obyvateľov.²⁵⁷ Celkovo mesto Eng mohlo mať v tomto období takmer 4000 obyvateľov

Z hľadiska výskumu valónskeho osídlenia je pre nás zaujímavý kostol zasvätený svätému Leonardovi. Svätý Leonard bol natoľko významným miestnym patrónom, že v pápežských záznamoch sa najskôr táto farnosť objavuje práve pod svätcovým menom ako *Sanctus Leonardus*.²⁵⁸ Svätý Leonard bol pomerne známy svätcom až od prelomu 11. a 12. storočia. Tento svätec žil v 6. storočí vo Franskej ríši, väčšinu života prežil ako pustovník a žil v Noblacu neďaleko Limoges. Obe mieste sa stali strediskom jeho kultu. Ten vzrástol najmä na začiatku 12. storočia a je spojený s osobou Bohemunda z Tarentu.²⁵⁹ Podobne sa stretávame s kostolmi a kaplnkami svätého Leonarda aj v Transylvánii. Historický výskum preukázal, že v prípade Leonarda ide o svätca spätého v staršom období najmä s románskym obyvateľstvom. V Uhorsku sú kostoly alebo kaplnky svätého Leonarda späté s valónskymi lokalitami – okrem Engu, to boli Brašov či Spišské Vlachy.²⁶⁰ Leonardovo patrocinium sa neskoršie objavuje aj v mestách s nemeckým patriciátom, resp. v lokalitách ležiacich na hlavných obchodných – teda znova možno uvažovať o Brašove, ďalej sa jedná o Košice, Bardejov, Prešov či Trenčín.²⁶¹ Všetky uvedené mestá ležali na dôležitých obchodných trasách. Významné postavenie mal

²⁵⁴ ŠTEFÁNIK, Martin – Ján, LUKAČKA a kol. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010, s. 231 (Kremnica), s.518 (Trnava), s. 69. (Banská Štiavnica), s. 518 (Trenčín), s. 91 (Bardejov), s. 581 (Žilina). Príjmy farárov dokladajú ekonomickú silu miest, avšak kvôli zložitému uhorskému menovému systému však nie je možné s absolútnou presnosťou porovnávať farnosti z rôznych uhorských regiónov. Takisto treba zohľadniť špecifickú cirkevnú situáciu, keď išlo o sídelne mesto biskupa, prepošta či archidiacona, a tiež keď bola farnosť exemptná a platila len upravený desiatok ostrihomskému arcibiskupovi, či už v peňažnej forme alebo vo forme naturálií, čo bol napríklad prípad Trnavy, kde patronátne ako aj vlastnícke právo nad kostolom sv. Mikuláša mal ostrihomský arcibiskup.

²⁵⁵ viď aj príloha č.2, tabuľka č. 7

²⁵⁶ K tomu aj príloha č.2, tabuľka č. 8

²⁵⁷ príloha č.2, tabuľka č. 9

²⁵⁸ *MVH I/1*, s. 287, 300.

²⁵⁹ CROSS, F. L. a E. A. LIVINGSTONE. *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. Oxford: Oxford University Press, 1983, s. 814; LAPPIN, Anthony. *The Medieval Cult of Saint Dominic of Silos*. Leeds: Maney Publishing for the Modern Humanities Research Association, 2002, s. 180.

²⁶⁰ MEZŐ, András. *Patrociniumok a középkori Magyarországon*. Budapest: Metem, 2003, s. 229; ŠTEFÁNIK, Martin – Ján, LUKAČKA a kol. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010, s. 476 (Spišské Vlachy)

²⁶¹ ŠTEFÁNIK, Martin – Ján, LUKAČKA a kol. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010, s. 198 (Košice), s. 91 (Bardejov), s. 344 (Prešov), s. 514 (Trenčín). Leonardovo patrocinium

Brašov. Tunajšia kaplnka svätého Leonarda a tiež kaplnka svätého Jakuba sú dôležitým spojivom mesta so západoeurópskym prostredím.²⁶² Zároveň to dokazuje, že brašovský patriciát nebol tvorený len germanofónnym obyvateľstvom.

Na základe uvedených faktov môžeme čiastočne rekonštruovať historický vývoj lokality Eng. Predpokladáme, že niektorá z početných valónskych skupín emigrujúcich do Uhorska v priebehu 11. či 12. storočia založila mesto Eng a pomenovala ho podľa svojej valónskej domoviny. V prvej fáze tu zrejme vznikli cirkevné stavby zasvätené svätým Mikulášovi a Leonardovi. Zrejme sa tak stal v prvých desaťročiach 12. storočia. Pravdepodobne sa tiež javí príchod Valónov do Sriemu počas panovania Gejzu II. (1141-1162), kedy sa datuje prevažná väčšina príchodu cudzích hostí či už románskeho alebo germánskeho pôvodu. Podľa vzoru iných miest (Sibiu, Blatný Potok) možno predpokladať, že Valóni dostali prvé výsady, predovšetkým hostovské práva, hoci v tejto dobe sa výsady ešte nespísomňovali. S postupnou urbanizáciou spojenou s politicko-spoločenskými pomermi od začiatku 13. storočia, dochádza k nárastu významu uhorských miest. Najmä počas panovania Bela IV. (1235-1270) bolo snahou panovníka podporiť tento rozvoj. Narušenie tohto pozitívneho vývoja priniesol Tatársky vpád. Zrejme v konsolidačnom období po roku 1242 získal Eng mestské výsady v písomnej podobe a nadobudol tak plnoprávny status mesta. Z nejasných príčin tu došlo k vytvoreniu troch farností, pričom možno uvažovať o jednej hlavnej farnosti a dvoch filiálnych ležiacich v predmestí. Predpokladáme, že jeden z týchto kostolov mohol byť archidiakonský alebo vlastnícky.²⁶³ O ekonomickej sile mesta svedčia práve farské príjmy dosahujúce výšky významne prosperujúcich slovenských miest (Kremnica, Žilina či Bardejov). Kvôli postupujúcej osmanskej expanzii na konci 14. storočia a v prvej polovici 15. storočia mesto Eng postupne upadlo a úplne zaniklo, zanechajúc nám po sebe len niekoľko zmienok v prameňoch.²⁶⁴

často niesli špitále pre malomocných, ide však zrejme aj až o neskorostredovekú tradíciu, možno v rámci kultu Štrnástich svätých pomocníkov.

²⁶² KAKUCS, Lajos. Der mittelalterliche Jakobskult in Ungarn. In: HERBERS, Klaus a Dieter R. Bauer, eds. *Der Jakobskult in Ostmitteleuropa*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2003, s. 331-332.

²⁶³ Engský archidiakonát (? Sriemskeho biskupstva) je doložený až v 1413. MÁLYUSZ, Elemér – Iván, BORSA eds. *Zsigmondkori oklevéltár IV*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994, č. 1068, s. 248.

²⁶⁴ V roku 1570 už bol Eng väčšinou osídlený Srbmi a v osmanských prameňoch sa objavuje pod názvom Vengince. JELAŠ, Danijel. Gradovi Požeške, Vukovske i Srijemske županije u srednjem vijeku. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet (magistarski rad), s. 49; ENGEL, Pál. *The Realm of St. Stephen. A History of Medieval Hungary 895-1526*. New York, London: I.B. Tauris & Co Ltd, 2001, s. 332.

Francavilla, Nagy Olaszi – súčasný názov Mandelos

Mandelos v stredoveku patril k popredným sídlam románskeho a zvlášť valónskeho obyvateľstva v Uhorsku. Dejinám tejto lokality sa už venovalo niekoľko historikov, najobširnejšie zatiaľ chorvátsky historik Stanko Andrić.²⁶⁵ Niektoré aspekty vývoja však boli opomenuté a takisto nenachádzame možnú komparáciu s inými uhorskými valónskymi lokalitami.

Popri Pätkostolí bol iba Mandelos jediným mestom na juhu Uhorska s výraznou románskou etnickou zložkou.²⁶⁶ Podľa nášho názoru, išlo o mesto založené a fungujúce výhradne na valónskej (románskej) etnicite. Predpokladáme, že toto mesto bolo dokonca založené priamo Valónmi, ktorí odišli z Valónska kvôli nepriaznivej hospodárskej situácii do Uhorska, kde bol dostatok pôdy aj surovín, ako to dosvedčujú viaceré pramene.

Súčasný názov tejto srbskej obce je deriváciou maďarského miestneho názvu *Nagy Olaszi*. Ako sme už uviedli pomenovanie *Olaszi* označovalo románske (v dnešnej maďarčine talianske) v staršej dobe však prevažne valónske obyvateľstvo v Uhorsku. Pripojené adjektívum *nagy* (maď. veľký) zvyšovalo význam tohto sídla. Poprední maďarskí historici Pál Engel a István Petrovic interpretujú názov Nagy Olaszi ako „veľká valónská dedina.“²⁶⁷ V rámci názvoslovia uhorských miest tu bol teda kladený dôraz na dôležitosť tejto lokality a jej odlišenie od iných rovnomených sídiel (zvyčajne dedín) s názvom *Olaszi*.

Dodajme ešte, že Mandelos sa v starších prameňoch do prvej tretiny 14. storočia objavuje výhradne pod názvom *Francavilla*. Toto toponymum môže mať dva výklady. Prvý spočíva v chápaní výrazu *Francavilla* ako „*Villa Francorum*“, teda dedina Frankov, čo zodpovedalo tamofšiemu etnickému elementu. Iný výklad vychádza zo zaujímavého západoeurópskeho fenoménu slobodných sídiel (dedín/miest). Adjektívum *Francus* resp. *Franca* pochádza zo stredovekej latinčiny a nahradilo pôvodný termín *liber* vo význame slobodný/-á. Termín bol odvodený od Frankov, pretože predstavovali vládnucu a slobodnú aristokraciu.²⁶⁸ Termín *Francavilla* má vo francúzštine podobu *villè franchè*, teda vo význame *village libre*.²⁶⁹ Ako sme už spomenuli, sídla s týmto názvom, ktorý indikoval špeciálne postavenie predmetných lokalít, boli rozšírené v západnej Európe, najmä vo

²⁶⁵ ANDRIĆ, Stanko. Samostan Svetog Križa u Frankavili (Mandelosu). *Istorijski časopis*, 2005, č. 52, s. 33-82.

²⁶⁶ PETROVIC, István. Foreign Ethnic Groups in the Towns of Southern Hungary. In: D. KEENE, B. NAGY, K.SZENDE, eds. *Segregation-Integration-Assimilation. Religious and Ethnic Groups in the Medieval Towns of Central and Eastern Europe*. Farnham: Ashgate, 2009, s. 73.

²⁶⁷ ENGEL, Pál. *The Realm of St. Stephen. A History of Medieval Hungary 895-1526*. New York, London: I.B. Tauris & Co Ltd, 2001, s. 60; PETROVIC, István. Foreign Ethnic Groups in the Towns of Southern Hungary. In: D. KEENE, B. NAGY, K.SZENDE, eds. *Segregation-Integration-Assimilation. Religious and Ethnic Groups in the Medieval Towns of Central and Eastern Europe*. Farnham: Ashgate, 2009, s. 73.

²⁶⁸ TAGLIAVINI, Carlo. *Originile limbilor neolatine*. București: Științifică și enciclopedică, 1977, s. 125 Tagliavini uvádza opačný príklad Slovan – *esclave* (anglicky *slave*) teda otrok, sluha.

²⁶⁹ SZÉKELY, György. Wallons et Italiens en Europe centrale aux XIe – XVIe siècles, *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis. Sectio Historica* 6, 1964, s. 16.

Francúzsku.²⁷⁰ Toto toponymum však nachádzame aj v Belgicku, Taliansku a Španielsku. V rámci Uhorska sa s názvom *Francavilla* stretávame pri dvoch lokalitách. Okrem dotknutého sriemskeho mesta, bol tento výraz použitý pre tokajskú lokalitu Bodrogolaszi v listine Ondreja II. z roku 1224.²⁷¹ V roku 1409 už táto lokalita vystupuje pod dvojítm názvom „*Olaz alio nomine Frankfalva*“²⁷² Názov *Olaz* (resp. *Olaszi*) korešponduje s tradičným maďarským označením románskych lokalít. *Frankfalva* je takisto maďarský výraz, ktorý možno preložiť ako *dedina Frankov*. Ide o zloženinu prefixu *Frank-* a substantíva *falva* v zmysle dedina, usadlosť alebo obec. V tomto prípade teda výraz *Frank* označuje franské obyvateľstvo tvorené hosťami, ktoré však malo isté výsady a medzi ne patrila aj sloboda či prípadne oslobodenie od istých poplatkov. Tento istý záver je možné aplikovať aj na sriemsku Francavillu, ktorá existovala aj v zmysle *villè franchè*, t.j. ako slobodné mesto, kde hostia mali istý rozsah osobnej slobody či boli oslobodení od poplatkov a takisto tu žilo franské obyvateľstvo. Teda tu platí aj výklad vo význame *Villa Francorum*. Možno predpokladať, že Valóni do Sriemu prišli z Francavilly vo Valónsku. Francavilla vo Valónsku sa nachádza blízka mesta Stavelot, kde existovalo významné ríšske opátstvo. Takisto mohlo ísť o francúzske obyvateľstvo z niektorého sídla *Francheville* v dnešnom Francúzsku. Pôvodné obyvateľstvo si teda mohlo preniesť názov svojej domovskej lokality do Uhorska, ako sa to bežne aj stávalo.

Prvýkrát sa so sriemskou lokalitou Francavilla stretávame v kronike Alberta z Aachenu, ktorý referuje o udalostiach počas I. križiackej výpravy a je ja zároveň hlavným prameňom k prechodu križiackych vojsk cez Uhorské kráľovstvo. Francavilla sa spomína pri putovaní dolnolotrinského vojvodu Godfreya z Bouillonu a jeho križiakov. Vojvodovo vojsko sa dostalo k uhorskej hranici v októbri 1096. Po úvodných rokovaniach im uhorský panovník Koloman udelil povolenie na cestu Uhorskom a takisto na nákup zásob. Vo vojvodom sprievode sa nachádzal aj Godfrey z Eschu, ktorý bol kráľovi Kolomanovi už známy. Na základe dohody, vojvodov brat Balduin (neskorší jeruzalemský kráľ) s rodinou zostali v sprievode kráľa Kolomana ako záruka. Obe vojská prišli až do nám už známej lokality Francavilla, kde sa zdržali tri dni a križiaci si nakúpili potrebné zásoby. Odtiaľto potom križiaci pokračovali k uhorskej pohraničnej pevnosti Zemun a potom zrejme ďalej po *Via Militaris*.²⁷³ Pre nás je dôležité, že samotná lokalita sa nachádzala na križiackej ceste, v tom čase išlo o jednu z najdôležitejších trás v Európe. Táto trasa vedúca cez uhorské územie sa otvorila približne v roku 1018 a v priebehu 11. storočia ňou putovalo značné množstvo pútnikov zo západnej Európy. Podľa nášho názoru, sa časť lokality Francavilla tvorilo aj západoeurópske obyvateľstvo späť s púťami.

²⁷⁰ LE GOFF, Jacques. *Kultura stredoveké Evropy*. Praha: Vyšehrad, 2005, s. 138.

²⁷¹ RA I/1 č. 411

²⁷² MOL DL 31 372

²⁷³ EDINGTON, B. Susan ed. *Albert of Achen. Historia Ierosolimitana. History of the Journey to Jerusalem*. New York: Oxford University Press, 2007, s. 70-71. Niekedy sa ako Francavilla interpretuje i výraz v súvislosti s cestou Petra Pustovníka „*de villa advenarum Francorum*“. Súhlasíme s editorkou kroniky, ktorá tento výraz preložila ako „z dediny neznámej Frankom“. Sám kronikár by iste už používal zaužívaný názov „Francavilla“ namiesto zložitého opisu. Viď k tomu aj popis cesty Petra Pustovníka.

Sčasti však mohlo ísť aj o emigrantov z Valónska, ako to dokladajú početné kroniky, pričom ide tiež o 11. storočie. Vznik Francavilly teda možno datovať rokmi 1018-1096. Ako sme už predznačili frankofónne obyvateľstvo dalo svojej domovskej lokalite názov *Francavilla*, ktorý reflektoval etnickú príslušnosť jej obyvateľ (*Villa Francorum*), ale i určitý stav osobnej slobody (teda *villè franchè*). Títo frankofónni emigranti získali štatút hostí a takisto „*loca ad habitandum*“, teda miesto na bývanie, ako to máme priamo doložené v prípade jágerských Valónov.²⁷⁴ Hostia sa v Srieme mohli usadiť i na pozvanie uhorského kráľa. Z uvedeného vidíme, že uhorský panovník udelil valónskym hostom pozemky aj hostovské práva. Nevieme však o akého panovníka sa jednalo. Možno išlo o Ondreja I. (1046-1060), ktorý mal dobré vzťahy s biharským biskupom Leodvinom, pôvodom z Liège. Z prameňov máme informáciu, že Leodvin daroval namurskému kostolu svätého Albana relikvie svätých Juraja a Mikuláša, ktoré získal uhorský kráľ svätý Štefan.²⁷⁵ Tieto relikvie bolo zrejme súčasťou kráľovského pokladu alebo katedrálnej klenotnice stoličnobelehradskej baziliky. Preto je i pravdepodobné, že kráľ Ondrej musel dať súhlas na venovanie týchto relikvií a musel mať na to aj pádny dôvod. Počas panovania Ondreja I. v Uhorsku našlo svoju novú domovinu i dvadsaťštyri verdunských kanonikov.²⁷⁶ Po smrti Ondrejovho brata Bela I. v roku 1063 nastali v Uhorsku dynastické nepokoje, ktoré ustali až v roku 1074, kedy na trón nastúpil Belov syn Gejza I. Posledná štvrtina 11. storočia sa teda znova niesla v znamení stability a bezpochyby určitej prosperity počas panovania svätého Ladislava (1077-1095). Preto predpokladáme, že kráľom ktorý daroval románskym hostom pozemky vo Francaville, kde si založili nové sídlisko mohol byť Ondrej I., Gejza I. alebo sv. Ladislav.

Druhá zmienka o lokalite Francavilla sa nachádza v geografickej práci moslimského vzdelanca Al-Idrísiho, ktorý pôsobil na dvore sicílskeho kráľa Rogera II. Podľa Al-Idrísiho je Francavilla („f.r.n.k. b.y.l.h“) veľkým a bohatým mestom, kde miestni obyvatelia majú vlastný prameň vody a pestujú rôzne plodiny.²⁷⁷ Dodajme, že Al-Idrísí sa do Uhorska mohol dostať vďaka fungujúcim uhorsko-sicílskym vzťahom počas vlády Gejzu II. (1141-1162). Uhorsko dokonca malo na Sicílii svojho vyslanca Adalberta.²⁷⁸

Zaujímavým prameňom je nepochybne kronika Tolosana z Faenzy. Kronikár píše, že v roku 1162 niektorí Milánčania opustili svoje rodné mesto po útoku cisára Fridricha Barbarossu a hľadali útočisko v Uhorsko. Tu ich úctivo prijal panovník. Udelil im slobodu, oslobodil ich aj od poplatkov. Z vôle kráľa založili dediny Frankavilla a Cadabul, obe v kaločskom komitáte. Panovník však týmto hostom

²⁷⁴ *Adrian de Veteribusco, Chronicon Leodiense*, In: CFHH I., s. 17

²⁷⁵ *Fundatio ecclesiae s. Albani Namucensis*. In: CFHH II., s. 969-970

²⁷⁶ *Laurentius de Leodio*. In: CFHH II., s. 1395

²⁷⁷ ANDRIĆ, Stanko. Samostan Svetog Križa u Frankavili (Mandelosu). *Istorijski časopis*, 2005, č. 52, s. 35; PETROVIC, István. Foreign Ethnic Groups in the Towns of Southern Hungary. In: D. KEENE, B. NAGY, K.SZENDE, eds. *Segregation-Integration-Assimilation. Religious and Ethnic Groups in the Medieval Towns of Central and Eastern Europe*. Farnham: Ashgate, 2009, s. 75.

²⁷⁸ GYÖRFFY, György ed. *Árpád-kori oklevelek*. Budapest: Balassi, 1997, č. 25, s. 63-64.

nariadil, aby nezabúdali na svoj rodný jazyk. Hostia si v oboch lokalitách postavili aj kostoly zasvätené milánskemu patrónovi, svätému Ambrózovi.²⁷⁹ V prameni nachádzame viaceré prekvapivé momenty. Vieme, že Frankavilla existovala už pred rokom 1096, informácia o jej založení v roku 1162 je pomerne mäťúca. Pri analýze toponyma Frangochorion sme však uviedli, že tento región bol dobytý byzantským cisárom Manuelom v roku 1150 a taktiež, že cisár tu zajal niekoľko tisíc ľudí. Táto udalosť teda mohla narušiť dovtedy progresívny vývoj Francavilly. Druhá lokalita nazvaná Cadabul nie je jednoznačná. Stanko Andrić ju identifikoval ako Kovilj neďaleko Nového Sadu.²⁸⁰ Je pravdepodobné, že obyvatelia Milána mohli utiecť do Uhorska a do istej miery obnoviť Francavillu po byzantskom útoku. Konštatujeme tak na základe podrobných informácií kronikára. Bolo by aj logické pre obyvateľstvo hovoriace románskymi jazykmi hľadať lokalitu (v Uhorsku), kde sa podobnými jazykmi už hovorí. Sakrálne stavby s patrocíniom svätého Ambróza však v predmetných lokalitách nenachádzame. Neuvádza ho ani súpis uhorských patrocínií.²⁸¹

Francavilla sa aj v nasledujúcom období dostala do súvisu s križiackou výpravou. Tento krát ide o III. križiacku výpravu a cestu cisára Fridricha Barbarossu v roku 1189. Podrobnosti o ceste nachádzame najmä v kronike rakúskeho kronikára Ansberta. Kronikár podrobne líči putovanie cisára cez uhorské územie od dnešnej Petržalky (mestská časť Bratislavy na pravom brehu Dunaja) až po uhorsko-byzantskú hranicu pri Braničeve. Podľa kroniky bol cisár veľmi úctivo prijatý uhorským kráľom a kráľovnou v Ostrihome a neskôr sa zúčastnil poľovačky na Budínskom ostrove. 24. júna sa križiacke vojsko dostalo do Marky, .t.j. do Sriemu, konkrétne do bližšie neurčenej svätého Juraja jednu míľu od Francavilly. Odtiaľto križiaci pokračovali cez Sirmium, Belehrad a Braničevo.²⁸² Lokalitu „*Vicus ad sanctum Georgium*“ sa nepodarilo bližšie objasniť.²⁸³ Zaujímavé je však, že kronikár vedel o existencii Francavilly a možno sa domnievať, že sám cisár sa chcel tejto lokalite vyhnúť, nakoľko tu boli usadení niektorí Milánčania, ktorí pred ním utiekli. III. križiacka výprava smerovala teda inou trasou ako výprava z roku 1096. Nemecký kronikár Arnold z Lübecku dokonca opisuje cisárovi cestu cez dnešnú srbskú lokalitu Stari Slankamen.²⁸⁴

Prvý prameň uhorskej proveniencie, ktorý spomína Francavillu je listina Bela III. z roku 1193, ktorou panovník potvrdil donácie svojich rodičov, Gejzu II. a kráľovnej Eufrozíny pre johanitský konvent v Stoličnom Belehrade.²⁸⁵ Okrem početných majetkov v okolí Stoličného Belehradu sa spomínajú tri vinice vo Francaville, z ktorých najväčšiu daroval konventu istý Boronch. Stanko Andrić sa domnieva, že v tomto prípade nejde o sriemsku Francavillu, ale o tokajskú lokalitu Bodrogolaszi,

²⁷⁹ Tolosanus, canonicus Faventinus, *Chronicon*, In: CFHH III., s. 2257-2258.

²⁸⁰ ANDRIĆ, Stanko. Samostan Svetog Križa u Frankavili (Mandelosu). *Istorijski časopis*, 2005, č. 52, s. 36

²⁸¹ MEZŐ, András. *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*. Budapest: Metem, 2003, s. 33-34.

²⁸² MORAVOVÁ, Magdaléna – Anna, Kernbach eds. *Milevský letopis: zápisky Vincencia, Jarlocha a Ansberta*. Praha: Argo, 2013, s. 143-144.

²⁸³ ANDRIĆ, Stanko. Samostan Svetog Križa u Frankavili (Mandelosu). *Istorijski časopis*, 2005, č. 52, s. 39.

²⁸⁴ *Arnoldus Lubecensis Chronicon*, In: CFHH I., s. 305.

²⁸⁵ CDH II., 283-289; MOL DL 27

ktorá sa v listine z roku 1224 objavuje tiež pod menom Francavilla.²⁸⁶ Maďarský historik Zsolt Hunyadi, ktorý skúmal vývoj johanitov v Uhorsku, určil aj všetky majetky zmienené v predmetnej listine z roku 1193. Podľa jeho výskumu vidíme, že všetky majetky sa nachádzali v Zadunajskej v blízkosti Stoličného Belehradu a ležali na dôležitých obchodných trasách spájajúcich Ráb, Stoličný Belehrad a Somogyvár.²⁸⁷ Na dôležitej, v tomto prípade na pútnickej či križiackej ceste ležala aj Francavilla v Srieme. Bolo by zvláštne, ak by stoličnobelehradský konvent dostal vinice v Tokaji, vzdialené od ostatných majetkov v úplne inej časti Uhorska (teda nie v zadunajskej oblasti). Johanitská rehoľa mala v Uhorsku svoje konventy často v mestách s výraznou románskou komunitou, boli to napr. Ostrihom a Stoličný Belehrad. Previazanosť rehole a románskeho etnika dokazujú i vinice vo Francaville. Už sme spomenuli, že románske/valónske lokality často produkovali víno pre cirkevné inštitúcie s románskym charakterom. Niektoré kláštory a konventy vlastnili vinice v takýchto lokalitách. Môžeme uviesť mesto Eng, kde svoje vinice mal kláštor v Somogyvári alebo Spišská kapitula, ktorá mala vinice v tokajskej lokalite Olaszliszka.

Ďalšou okolnosťou, ktorá sa dotkla Francavilly, tento krát znova negatívne, bol Tatársky vpád v rokoch 1241-1242. O tejto ničivej udalosti informuje najlepšie Rogerius svojim dielom *Žalostná pieseň (Carmen miserabile)*. Kumáni spolčení s Tatármi zaútočili na Sriem a podľa kronikára zničili Francavillu i blízku dedinu svätého Martina. Francavilla je v kronike zapísaná ako „*Franka villa sentoria*“.²⁸⁸ Tento názov nie jasný. Pravdepodobne sa vzťahuje na tunajšiu samosprávu, ktorú tvorili „senatores“.²⁸⁹ Napriek tomu Francavilla nezanikla a ako mnohé uhorské mestá poznačené Tatárskym vpádom, aj tomuto mestu sa podarilo naviazať na predchádzajúce progresívne obdobie. Veľkú zásluhu niesol práve panovník, v tomto prípade Belo IV., ktorý sa snažil systematicky posunúť uhorské sídla na mestskú úroveň udeľovaním privilégií. Predpokladáme, že aj Francavilla dostala mestské výsady po roku 1242, ktoré zároveň potvrdzovali staršie výsady, ktoré boli udelené ústne prvým hostom. Existenciu výsad predpokladáme z listiny Ondreja III. z roku 1298, ktorou nariaďuje kupcom a hostom z Engu a Francavilly platiť budínske mýto kláštor Panny Márie na Budínskom ostrove.²⁹⁰ Obe lokality nepochybne získali v 11. alebo v 12. storočí ústne výsady, ktoré boli rešpektované a k ich (už nutnému) spísomneniu došlo až počas konsolidačného obdobia po roku 1242. Ondrejova listina z roku 1298 však dokladá aj kupecký charakter oboch lokalít a to že tunajší kupci svoje tovary vozili až k Budínu.

²⁸⁶ ANDRIĆ, Stanko. Samostan Svetog Križa u Frankavili (Mandelosu). *Istorijski časopis*, 2005, č. 52, s. 41-42.

²⁸⁷ HUNYADI, Zsolt. *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary c.1150-1387*. Budapest: Department of Medieval Studies, Central European University, 2010, s. 29.

²⁸⁸ MAREK, Miloš ed. *Rogeriova žalostná pieseň*. In: MAREK, Miloš a Richard, MARSINA, eds. *Tatársky vpád*. Budmerice: Vydavateľstvo RAK, 2008, s. 89-90.

²⁸⁹ ANDRIĆ, Stanko. Samostan Svetog Križa u Frankavili (Mandelosu). *Istorijski časopis*, 2005, č. 52, s. 60.

²⁹⁰ CDAC X., č. 273, s. 413-414

Dôležité pramene týkajúce sa Francavilly pochádzajú zo 14. storočia. Krajinský sudca Lampert riešil v roku 1320 spor medzi Pavlom, Gregorom a Bekem z Francavilly proti hostovi Jánovi z Francavilly.²⁹¹ Zápis Jánovho mena je veľmi zaujímavý „*contra Gyan ospitem de predicta Nogholoz*“. Meno Ján nie je v listine deklinované v príslušnom páde a zároveň je uvedené v typickej forme, v ktorej písali uvádzali francúzske (či valónske) meno *Jean*. Zdôraznené je aj jeho špecifické postavenie hosta, ktorý mal osobné výsady aj istý rozsah slobody. Francavilla sa uvádza v tejto listine v maďarskej forme s použitím maďarského označenia pre románske obyvateľstvo – *Olaszi*. Názov *Nogholoz* je možné do súčasnej maďarčiny prepísať ako *Nagyolaszi*. Zmena názvu, čiže opustenie starého názvu Francavilla, súvisí zrejme s rastúcim maďarským vplyvom v lokalite ako aj s postupnou asimiláciou románskeho obyvateľstva. Rozvinutú samosprávu Francavilly dokladá aj listina krajinského sudcu Jakuba z roku 1375 týkajúca sa sporu opáta Mareka zo sriemskeho kláštora svätého Gregora s richtárom, prisažnými a hosťami z Francavilly (*de Nogolaz*).²⁹² 90. roky 14. storočia ako aj začiatok 15. storočia sa už niesli v znamení postupujúcej osmanskej expanzie. Už v tomto čase sa v Srieme pri Francaville „*civitasem Nogolaz*“ sa odohrali prvé vojenské strety s Osmanmi.²⁹³ V tomto sa rovnako objavuje Francavilla pod názvami *Mangyelosz* či *Magyerolaz*, čo sa podobá už dnešnému názvu Mandelos.²⁹⁴ V 15. storočí sa stredoveké mesto Francavilla stráca počas osmanského postupu v priestore juhovýchodnej Európy. Dnešná dedina Mandelos po svojom stredovekom predchodcovi zdedila len pomaďarčené meno, všetky tunajšie pamiatky boli zničené a nie jasné ani kde stáli.

V rámci cirkevných dejín tejto lokality je podstatné, že tu už v 12. storočí vznikol premonštrátsky kláštor. Niesol patrocínium svätého Kríža a jeho vznik odborníci kladú do rokov 1171-1179. Takisto je dôležité, že jeho materským kláštorom bol kláštor Rièval v Lotrinsku (dnes Ménil-la-Horgne, neďaleko Verdunu).²⁹⁵ Zakladatelia kláštora nie sú známi. Samotný kláštor je prvý krát doložený v bule pápeža Alexandra III. z roku 1179 pod názvom „*locum S. Crucis in Marcia, qui antiquitus Heremus vocabatur*“. Doslova „Miesto svätého Kríža, ktoré sa dávnejšie nazývalo Pustovňa“. V inej listine pápeža Lucia III. z roku 1182 je kláštor doložený ako „*locum Sancte Crucis in Marchia iuxta Francam villam, que antiquitus Eremus vocabatur*“.²⁹⁶ Pri oboch zmienkach je spresnená lokalizácia kláštora v Marke, teda v Srieme a doplnený starý názov miesta, kde sa nachádzal kláštor, v tomto prípade *Pustovňa*. Preklad slova *Heremus/Eremus* vo význame „pustina“ by nezodpovedal starému osídleniu vo Francaville. Pred príchodom románskych hostí žilo v Srieme zrejme slovanské obyvateľstvo a po tom ako sa región

²⁹¹ MOL DL 911 91

²⁹² CDZ III., č. 451, s.604

²⁹³ ANDRIĆ, Stanko. Samostan Svetog Križa u Frankavili (Mandelosu). *Istorijski časopis*, 2005, č. 52, s. 75.

²⁹⁴ SZÉKELY, György. Wallons et Italiens en Europe centrale aux XIe – XVIe siècles, *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis. Sectio Historica* 6, 1964, s. 17; CSÁNKI, Dezső. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában II.* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1894, s. 236.

²⁹⁵ BACKMUND, Robert. *Monasticon Praemonstratense. Id est Historia Circariorum atque Canoniarum Candidi et Canonici Ordinis Praemonstratensis. Tomi 1 Pars II.* Berlin: De Gruyter, 1983, s. 548

²⁹⁶ ANDRIĆ, Stanko. Samostan Svetog Križa u Frankavili (Mandelosu). *Istorijski časopis*, 2005, č. 52, s. 45.

dostal pod uhorskú správu, sem preniklo aj maďarské obyvateľstvo. Kontinuita z rímskych čias sa v tomto regióne nepredpokladá, hoci nie je vylúčené, že došlo k obnoveniu kultov a starých sakrálnych stavieb. Podobne sa tak stalo v južnom Zadunajsku v Päťkostolí a vo Fénekpuszte.²⁹⁷

Ako sme však už na inom mieste podotkli, premonštrátska (a cisterciácka) rehoľa bola v Uhorsku prepojená s románskym obyvateľstvom. Mníšske komunity týchto kláštorov boli často tvorené frankofónnym obyvateľstvom, prípadne tieto kláštory mali silné väzby na svoje materské kláštory v západnej Európe. I farský kostol vo Francaville indikuje valónsku prítomnosť. Kostol niesol patrocínium svätého Jána Krstiteľa.²⁹⁸ To isté zasvätenie nachádzame vo valónskej lokalite Spišské Vlasy, kde sa predpokladá (aj na základe názvu Vlasy/Olaszy) prítomnosť Valónov a Talianov.²⁹⁹ Ďalšie patrocínium zrejme späté s románskym etnickým živlom sa nachádza v Trnave a v ďalších početných miestach, kde pôsobil románsky živel (či už to boli hostia alebo cirkevné inštitúcie), napr. Ráb, Jasov, Kremnica, Päťkostolie, Sibiu, Veľký Varadín, Blatný Potok, Šoproň a Zsambék.³⁰⁰

Z hľadiska príjmov išlo o stredne bohatú farnosť. Tunajší farár Pavol poberal benefícium vo výške 5 až 7,5 hrivny.³⁰¹ Na základe odvodených desiatkov sa počet obyvateľov Francavilly pohyboval medzi 700-900. V porovnaní s Varád-Olaszi išlo približne o polovičnú farnosť.

Vývoj Francavilly je bezpochyby spätý s nárastom ľudovej zbožnosti v západnej Európe v priebehu 11. storočia. Uhorsko sa stalo zaujímavou krajinou nielen po otvorení križiackej trasy v roku 1018, ale aj kvôli dostatočnému množstvu pôdy a surovín na rozdiel od západnej Európy. Na základe početných doložených pútí, ako aj zmienok o emigrantoch z Valónska v 11. storočí možno konštatovať, že pôvodní hostia pozostávali z frankofónnych (valónskych) pútnikov a tiež z ľudí, ktorí nemali dostatok pôdy. Medzi nimi sa zrejme nachádzalo aj obyvateľstvo, ktoré sa vo svojej domovine venovalo vinohradníctvu. V tejto činnosti pokračovalo aj v Uhorsku. Novopríchodzím Valónom udelil uhorský panovník (pravdepodobne Ondrej I.) host'ovské výsady ako aj pozemky, kde sa môžu usadiť. Toto miesto v Srieame sa nachádzalo na strategickú cestu – pútnickej/križiackej trase vedúcej cez uhorské územie do Konštantínopolu a potom do Jeruzalema. Románski hostia si tu postavili kostol svätého Jána Krstiteľa, svätca populárneho predovšetkým na pomedzí románskej a germánskej oblasti, teda

²⁹⁷ DVORNÍK, František. *Byzantské misie u Slovanů*. Praha : Vyšehrad, 1970, s. 294-295, špeciálne k Zadunajsku s. 326-327. Zaiste ide o otázku hodnú ďalšieho výskumu.

²⁹⁸ vyplýva zo z desiatkového záznamu, *MVH I/1*, s. 412 (1338-1342)

²⁹⁹ LABANC, Peter. Spišské Vlasy. In: ŠTEFÁNIK, Martin – Ján, LUKAČKA a kol. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010, s. 474-475.

³⁰⁰ K tomu vid' doložené patrocínia MEZŐ, András. *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*. Budapest: Metem, 2003, s. 133 (Ráb – johanitský konvent), s. 134 (Jasov – premonštrátsky kláštor), s. 135 (Kremnica), s.137 (Päťkostolie – kolegiátna kapitula), s. 137 (Sibiu), s. 137 (Veľký Varadín - kaplnka), s. 138 (Šoproň – johanitský konvent), s. 143 (Zsambék – premonštrátsky kláštor). V Trnave sú okrem toho doložené aj toponymy Jeruzalem a Jericho, zrejme späté s pútnikmi (v historickej spisbe považované za relikty po činnosti johanitov). K tomu aj SLIVKA, Michal. Funkcia cirkevných inštitúcií pri urbanizácii Trnavy. In: J. ŠIMONČIČ ed. *Trnava 1988. Zborník materiálov z konferencie Trnava 1238-1988*. Bratislava: Obzor, 1991, s. 21-30.

³⁰¹ Vid' príloha č.2, tabuľka č., 9; desiatky z rokov 1333-1335 boli však zrejme znížené.

v blízkosti Valónska.³⁰² K valónskym hosťom sa ešte v roku 1162 pridali emigranti z Milána. Rovnako tu v rokoch 1171-1179 vznikol premonštrátsky kláštor s väzbami na Lotrinsko. Napriek tomu že, Francavillu postihol tatársky vpád v rokoch 1241-1242, lokalita získala v nasledujúcom období mestské výsady, ktoré posunuli sídlo na novú úroveň. Priaznivý vývoj však definitívne ukončila postupujúca osmanská expanzia, ktorá región Sriemu zasiahla už v 90. rokoch 14. storočia.

Frangochorion – dnešný názov Fruška Gora

Jedná sa o súčasný názov pohoria ležiaceho vo Vojvodine. Historici už poukázali na starobylosť tohto názvu. Pôvodne zrejme išlo o aj pomenovanie nielen pohoria, ale aj blízkeho regiónu siahajúceho až po riekú Sávu. Prvýkrát nachádzame tento názov v podobe *Frangochorion* resp. *Frangochorion* v byzantských kronikách Ioanna Kinnama a Niketa Choniata, v gréčtine ako Φρανγοχωριόν, vo význame *Franské hory*. Teda aj pôvodný názov v srbčine bolo pomenovanie *Franska Gora*, z ktorého sa dnes stalo Fruška Gora. Názov *Franska Gora* sa v tomto prípade vzťahoval na tu žijúce frankofónne obyvateľstvo, ktoré tu pestovalo vinič.³⁰³ Toto pomenovanie iste vzniklo v súvisi s Valónmi usadenými vo Francaville.

Frangochorion sa však stal exponovaným územím v rámci uhorsko-byzantských konfliktov v 12. storočí. Konflikt sa dostal do tohto regiónu okolo roku 1128. Vtedy Frangochorion zaujal byzantský cisár Ján Komnenos. Kronikár Nicetas Choniates označil pri tejto príležitosti celú oblasť za „*najbohatší kraj v Uhorsku*“.³⁰⁴ Nemalo by zmysel na tomto priestore detailne rozoberať genézu celého konfliktu, preto ho len stručne načrtneme. Začiatok konfliktu však siaha do čias bratskej nezhody medzi Kolomanom a Almóšom a potom ako Almóš našiel útočisko v Konštantínopole, čo bolo trňom v oku ostatným protibyzantsky naladeným Arpádovcom. Vojenský stret spočíval aj o ovládnutie kľúčových oblastí v dnešnej Vojvodine – predovšetkým išlo o Belehrad, Sirmium a Braničevo. Tento konflikt sa najviac rozohrel počas panovania Gejzu II. (1141-1162). Kvôli narastajúcej komnenovskej hegemonii na Balkáne sa Uhorsko spojilo s Normanmi na Sicílii, ale najmä so Srbmi v Raške. Napriek tomu cisár Manuel v októbri roku 1150 ovládol Frangochorion a z tohto územia zajal viac ako 10 000 obyvateľov, iste však ide o prehnané číslo.³⁰⁵ Nepochybne však oba útoky (1128, 1150) mali dopad na tunajšie románske obyvateľstvo. Po smrti Gejzu II. v roku 1162 sa Frangochorion stal žiadaným regiónom. Cisár Manuel chcel toto územie získať prostredníctvom

³⁰² Vid' aj NEMEŠ, Jaroslav. Nitriansky kódex a jeho posolstvo. Ružomberok: Katolícka Univerzita, Filozofická Fakulta, 2006, s. 27.

³⁰³ PETROVIC, István. Foreign Ethnic Groups in the Towns of Southern Hungary. In: D. KEENE, B. NAGY, K. SZENDE, eds. *Segregation-Integration-Assimilation. Religious and Ethnic Groups in the Medieval Towns of Central and Eastern Europe*. Farnham: Ashgate, 2009, s. 75.

³⁰⁴ MAGOULIAS, Harry ed. *O City of Byzantium, Annals of Nicetas Choniates*. Detroit: Wayne State University Press, 1984, s. 12.

³⁰⁵ STEPHENSON, Paul. *Byzantium's Balkan Frontier. A Political Study of the Northern Balkans, 900-1204*. New York: Cambridge University Press, 2006, s. 230-231

sobáša svojej dcéry Márie s uhorským dedičom Belom, ktorý mal byť podľa dohody vychovávaný a vzdelávaný v Konštantínopole a zároveň bol dedičom resp. vojvodom v Dalmácii a Srieme.³⁰⁶ Oba regióny zostali pod byzantskou správou až do cisárovej smrti v roku 1180. Krátko potom, Belo už ako uhorský kráľ, vojensky obsadil všetky oblasti, ktoré predtým prináležali uhorskej korune, dokonca prenikol až k Nišu a Sofii.³⁰⁷ Toponymum Frangochorion však už v ďalších prameňoch nenachádzame

Holasi – dnešný názov Srpska Crnja

Srpska Crnja je dnes obec na okraji Vojvodiny, neďaleko hraníc s Rumunskom. V pápežských záznamoch je doložená ako *Holasi* a *Huruzi*. Tunajší farár zaplatil desiatok tri groše.³⁰⁸ Názov tvorí toponymum *Olaszi* označujúce v maďarčine románske obyvateľstvo.

Dislokácia tejto obce od ostatných valónskych (románskych) sídiel je pomerne zvláštna. Zrejme však táto obec ležala na dôležitej obchodnej ceste (Oradea-Titel ?), zrejme preto sa tu Valóni usadili. V novoveku sa tu však začali usádzať Srbi.

³⁰⁶ STEPHENSON, Paul. *Byzantium's Balkan Frontier. A Political Study of the Northern Balkans, 900-1204*. New York: Cambridge University Press, 2006, s. 251

³⁰⁷ STEPHENSON, Paul. *Byzantium's Balkan Frontier. A Political Study of the Northern Balkans, 900-1204*. New York: Cambridge University Press, 2006, s. 281-283.

³⁰⁸ *MVH* I/1, s. 154-155

Záver

Románskej jazyky, ktoré sa ustálili v priebehu raného stredoveku, predstavujú značne heterogénnu jazykovú rodinu. Tieto jazyky sa navzájom ovplyvňovali a miešali. Dodnes sa vedú diskusie, či niektoré z nich sú samostatnými jazykmi alebo sú dialektmi iných jazykov. Takýmto sporným jazykom je aj valónčina, ktorej rodení hovoriaci sa v priebehu 11.-13. storočia rozšírili do priestoru strednej a juhovýchodnej Európy. Paradoxne aj do oblasti iného románskeho jazyka – rumunčiny, obklopenej slovanským elementom.

Príčiny rozšírenia románskeho obyvateľstva, väčšinou tvoreného Valónmi, do spomenutých oblastí Európy sú rôzne. Predovšetkým v dobe 10. či najmä 11. storočia dochádza k nárastu ľudovej zbožnosti spojenej s reformným pápežstvom a novými monastickými hnutiami. V rámci kresťanskej vierouky sa ustálil koncept púťí a tým pádom i najvýznamnejšie pútnicke miesta (Jeruzalem, Rím, Santiago de Compostela, Monte Gargano). Európske obyvateľstvo sa teda dostalo do pohybu vďaka púťiam. Tento pohyb však umocnil najmä významný stredoveký fenomén v podobe križiackych výprav. Druhým faktorom, ktorý stál za pohybom európskeho obyvateľstva boli nepriaznivé hospodárske pomery, predovšetkým v západnej Európe. Často krátko išlo o hladomory, neúrody a v konečnom dôsledku o nedostatok pôdy a surovín. Pre západoeurópske obyvateľstvo, ktoré sa potýkalo s týmito problémami sa zaujímavou krajinou stal priestor strednej Európy, v našom prípade Uhorské kráľovstvo. Na konci 10. storočia sa tu ustálila kresťanská viera. Prelomové obdobie však prišlo v roku 1018. Uhorský kráľ Štefan, neskorší svätec, sa podieľal na zničení Bulharskej ríše. Práve vtedy zrejme na základe dohôd uhorského panovníka a byzantského cisára došlo k otvoreniu pútnickej trasy, ktorá viedla cez uhorské územie a pokračovala po starobylej ceste Via Militaris. Práve po roku 1018 badať veľký nárast púťí využívajúcich túto trasu. 11. storočie je zároveň dobou, kedy sa v Uhorsku začalo usádzať valónske obyvateľstvo, a to najmä z hospodárskych dôvodov, ako to dokumentujú i početné pramene. Podľa nášho názoru za prílevom Valónov do Uhorska stáli oba zmienené faktory – ľudová zbožnosť manifestovaná púťami a zlé hospodárske pomery vo frankofónnej oblasti Európy. Maďarskí i slovenskí historici dospeli k záveru, že Valóni dominovali v rámci románskeho obyvateľstva v Uhorsku. V literatúre však dodnes neboli bližšie špecifikované okolnosti, za akých sa Valóni dostávali do Uhorska. Ich osídlenie však väčšinou možno lokalizovať pomocou toponým.

V našej práci sme sa sústredili na problematiku valónskych toponým, najmä v Rumunsku, to predovšetkým v Transylvánii a v srbskom regióne Sremu. Práve tieto regióny patrili k oblastiam so značným valónskym osídlením, hoci Valónov nachádzame i v priestore dnešného Maďarska (Ostrihom, Stoličný Belehrad, Päťkostolie, Blatný Potok, Jáger) či na Slovensku na Spiši a Liptove

(Spišské Vlachy, Vlachy). Zároveň sme si všimli ako sa Románi (Valóni) adaptovali v uhorskej cirkvi a spoločnosti. Často išlo o biskupov valónskeho pôvodu, pričom niektorí z nich pôsobili aj v Transylvánii. V Uhorsku nachádzame i viaceré cirkevné inštitúcie s väzbami na románske prostredie. V staršej dobe išlo o benediktínske kláštory, v 12. storočí to boli však kláštory nových reholí, premonštrátov a cistercitov. V rámci uhorskej spoločnosti Valóni zastávali tzv. status hostí. Išlo teda o výsadné obyvateľstvo s istým rozsahom osobnej slobody s ekonomickými výhodami. Týchto hostí často krát nachádzame aj v prostredí uhorských miest. V mnohých z nich tvorili meštiansku vrstvu. Valóni sa venovali diaľkovému obchodu a aj vinohradníctvu. Práve toto obyvateľstvo malo značný vplyv na formovanie uhorského stredovekého vinohradníctva. Zrejme ich úsilím sa dostali do popredia známe sriemske a tokajské vína.

Ako už bolo povedané, cieľom nášho výskumu bolo valónske osídlenie Transylvánie a Sremu. Chceli sme predovšetkým poukázať na vývin tohto osídlenia ako aj toponymá, ktoré tu po sebe zanechali Valóni. Oba regióny však v stredoveku i v novoveku prešli dramatickými zmenami. Predovšetkým hovoríme o Sreme, ktorá stredoveká topografia i demografia sa výrazne menili, nepochybne aj v dôsledku stáročného osmanského jarma. Regióny však výrazne postihla aj mongolská invázia, známy Tatársky vpád v rokoch 1241-1242. Valónske osídlenie prežilo, hoci už sa nedostalo do pôvodného stavu. V Transylvánii sa počet Valónov výrazne znížil, trvalé osídlenie zostalo zrejme len v okolí Veľkého Varadína. Valónov v okolí Sibiu neskôr prevrstvili noví hostia z nemeckojazyčnej oblasti. Treba však povedať, že na priestore Transylvánie už predtým žilo nemecké obyvateľstvo, ktoré dostali výsady od Ondreja II. a takisto tu žilo i flámske obyvateľstvo, ktoré sem prišlo v polovici 12. storočia. Druhá polovica 13. storočia však bola poznačená výraznou germanizáciou Transylvánie. Utvorila sa tu aj nemecká samospráva v podobe tzv. stolíc, čo sa neskôr premietlo i do špecifického názvu územia pod touto samosprávou – Sedmohradsko (Siebenburgen). V našej práci používame termín Transylvánia, pretože najlepšie reprezentuje celú oblasť v rámci uhorskej koruny, zatiaľ čo termín Sedmohradsko možno vzťahovať len vymedzenú oblasť s nemeckým osídlením.

Pri porovnávaní valónskeho osídlenia pozorujeme konvergentné, ale aj divergentné tendencie. Valóni sa v oboch regiónoch venovali vinohradníctvu i obchodu, pozorujeme aj výskyt rovnakých cirkevných inštitúcií (Premonštráti). Toponymia však boli väčšinou rozličné, ako aj historický vývoj daných lokalít. Valóni vo Varadíne či v Sibiu mali istú cirkevnú autonómiu, zatiaľ čo tento jav sa v Srieme nevyskytoval. Sremskí Valóni sa koncentrovali najmä v dvoch mestách, ktoré možno v rámci Uhorska považovať za valónske metropoly, ktoré prežili aj tatársky vpád. V Transylvánii sa Valóni vyskytovali najmä vo Veľkom Varadíne a jeho okolí v menších sídlach. Ďalšia oblasť sa nachádzala pri mestách Sibiu a Alba Iulia. Fungovali tu viaceré väčšie sídla s valónskou elitou, často krát išlo

o Valónov, ktorí získali uhorské šľachtictvo. V tejto zóne zároveň pozorujeme aj významné špecifikum – opevnené kostoly (*biserice fortificate*).

V rámci toponymie pozorujeme dve základné tendencie. V okolí Varadína je to častý výskyt toponyma Olaszi, ktorým maďarské obyvateľstvo označovalo Románov. Tento termín pochádza zo slovanského termínu Vlasi, slúžiaceho na označenie obyvateľstva z oblasti dnešného Talianska. I valónska štvrť vo Varadíne niesla meno Olaszi, resp. Varád-olaszi. V tejto oblasti to bolo najvýznamnejšie valónske sídlo. V blízkosti miest Sibiu a Alba Iulia dávali Valóni svojim tunajším sídlam mená svojich domovských lokalít vo Valónsku. Tieto transylvánske lokality tvorili bohaté farnosti, vo viacerých prípadoch so špecifickými patrocíniami importovanými z Valónska či Flámska. Ako sme už podotkli, mnoho tunajších Valónov bolo šľachticmi Uhorského kráľovstva. Neskôr sa tu z pochopiteľných dôvodov utvorili i rody valónskych šľachticov s rozsiahlymi majetkami. Podobnú tendenciu možno pozorovať i na Spiši, hoci v menšom meradle. V tejto oblasti sa vyskytovali i kostoly zasvätené valónskym a flámskym svätcom (Walburga, Servác, Hubert a pod.), hoci sa tu vyskytujú i patrocínia rozšírené vo valónskych lokalitách na iných miestach v Uhorsku (napr. Egídius, Mikuláš, Jakub, Ján Krstiteľ). Je zrejmé, že nemecké obyvateľstvo, ktoré sem prišlo v priebehu 13. storočia, či už v dobe pred alebo po tatárskom vpáde, by nezasväcovalo svoje kostoly natoľko špecifickým svätcom.

Základné východisko našej práce tvorili najmä historické miestopisy maďarských historikov, ako aj početné práce zamerané na problematiku románskeho obyvateľstva v Uhorsku od maďarských a slovenských medievalistov. Takisto sme využili aj početné pramene. Zväčša išlo o edované naračné pramene uhorskej či západoeurópskej proveniencie. Použili sme aj diplomatický materiál, predovšetkým listiny uhorskej či pápežskej proveniencie, pričom išlo aj o needované listiny deponované v Maďarskom krajinškom archíve. Ako štatistický prameň sme využili záznamy vyberačov pápežských desiatkov z rokov 1332-1337. Výsledky práce s týmto prameňom sme neskôr premietli do grafickej prílohy znázorňujúcu počet obyvateľov doložených lokalít.

Záverom možno konštatovať, že valónske obyvateľstvo zanechalo výraznú stopu v stredovekých dejinách Uhorského kráľovstva, ktorá však nie je vždy reflektovaná. Ich vplyv možno badať vo viacerých uhorských mestách, kde tvorili patriciát. Takisto zrejme Valóni stáli za produkciou tokajských vín. Valónske sídla ako aj pamiatky po nich boli zničené v priebehu dejín a dnes po nich nachádzame iba niekoľko zmienok v prameňoch.

Rezumat în limba română

Noi am prezentat în lucrarea noastră toponimele, pe care Valoni le-au lăsat în România și în Serbia. Deja cercetătorii maghiari și slovaci au dovedit evidență că populația romanică consta mai ales din valoni. Valoni au venit în Regatul Ungariei din multe cauze, pe care le-am explicat. Cauzele acestei mișcării constau din creșterea devoțiunii populare și din situație economică nefavorabilă în Europa de vest în secolele XI-XII. Devoțiunea a fost influențată de papalitatea reformată și de mișcarea monastică (Cluny). În secolele X-XI s-au format principalele locuri de hramuri (Ierusalim, Roma, Santiago de Compostela, Monte Gargano).

An de progres vedem în jurul anului 1018. În acest an, Ștefan I al Ungariei l-a ajutat lui Vasile al II-lea, împărat bizantin, cu distrugerea Imperiului Bulgar. După acorduri între Ștefan și Vasile, a venit la deschiderea drumului de hramuri prin teritoriul Ungariei continuând în Constantinopol și apoi în Ierusalim. Din sursele de proveniență de Europa de Vest vedem că mulți pelerini – din Franța, Anglia, Sfântul Imperiu Roman foloseau acest drum. Din 1095 s-a format fenomenul european medieval – Cruciade, mulțumită cărora Regatul Ungariei a venit în contact cu țările Europei de Vest. De asemenea în acest timp veneau mulți oameni din arie romanică. În multe cazuri erau valoni din arie orașului Liège, care au plecat din patria în special din cauza sărăciei și recoltei slabe. Majoritatea acestei populații se afla în Transilvania și în regiunea sârb Srem (Voivodina). Valoni sunt atestați și în teritoriul Ungariei și Slovaciei de astăzi. Dar avem multe surse despre romani (valoni) în Regatul Ungariei în sfera bisericească și în societate. Cel mai bun exemplu sunt episcopii din Liège – Franco în Alba Iulia și Leodvin în Bihar, alții din Italia – sf. Gerard, din Franța – Bonibert, episcop de Pécs. Chiar niște mănăstiri din Ungaria aveau o legătură cu Europa de vest, mai târziu trebuie să vorbim despre ordinul premonstratens și ordinul cistercian. În societatea Ungariei medievale valonii ocupau o poziție specială ca Oaspeți (*Hospites*). Acești Oaspeți au primit pământ de la rege Ungariei. În multe cazuri creau un cartier (*vicus*) și au încercat să creeze autonomie cu superiori proprii în biserică și în administrația regională. Cum a fost spus în lucrarea prezentată, Oaspeții s-au dedicat viticulturii și comerțului. Mai ales vedem urme de viticultură a valonilor în Tokaj, Srem și în jurul orașelor Oradea și Sibiu. Este probabil că soiul Furmint are o origine din Valonia. Reflecția influenței Valonilor poate fi văzută în patronii bisericilor. Este vorba despre sfinți populari în Europa de vest – sf. Egidiu (Gilles), sf. Nicolae, sf. Iacob și sf. Ion Botezătorul.

Toponimele valone se distribuie în două grupe de bază. Întîia grupă constă din nume generice ce sunt toponimele – Olaszi, Gyan, Talya, Villa Latina etc. Olaszi este cel mai frecvent toponim pentru populație romanică în Ungaria. Aceste nume vine din denumirea slavă pentru Italieni în secolul IX –

Vlasi. Mai târziu Ungurii au început să folosească acest nume și pentru francezi respectiv valoni. Alte toponime au venit din numele personale și din numele locale din Valonia.

Cercetarea noastră s-a concentrat pe așezările valone mai ales în Transilvania și în Srem. Din prezentate este clar că multe localități cu așezare săești aveau populație de oaspeți valone la început. Dar aceasta grupă a suferit mai ales în timpul Invației mongole în 1241-1242. După 1242 multe zone au colonizat Germani.

Valonii în Transilvania, vorbind în special despre epoca înainte de invazia mongolă, formau cel mai marea populație romanică în Regatul Ungariei. În cadrul toponimei vedem două tendințe principale. În jurul Oradei se afla frecvent toponim Olaszi. Mai ales a existat un cartier valon în Oradea cu mănăstire premonstratensă. Valonii de aici au produs vinuri. În zona orașelor Sibiu și Alba Iulia Valonii au dat numele localităților după locuri originale din Valonia. Aceste localități au avut poziție specială ca sedii ale nobililor valone, de exemplu – Călnic, Riutel (sic) și Văleni. Celelalte sate sau orașe (erau parohii bogate) aveau biserici cu sfinți foarte regionali – sf. Servatius, sf. Walburga etc., și aceste localități au biserici fortificate ceea ce este specific fenomen. După invazia mongolă (1242) Valonii s-au asimilat în noul grup de oaspeți germani. Zonă a Valonilor din Srem este cunoscută sub numele bizantin – Frangochorion. Oaspeții s-au concentrat în două orașe principale – Francavilla și Eng. Ambele au produs vinuri și facut comerț. Chiar Francavilla se afla la drumul de hramuri în Ierusalim. Aceste localități au suferit din cauza expansiunii Imperiului Otoman în secolele XIV-XV.

Valonii au fost un fenomen specific în regatul Ungariei, de la care avem aproape numai mențiuni izolate în actele medievale.

Zoznam použitých archívnych prameňov

MOL DL

27

248648

31372

91191

Zoznam použitých edícií prameňov

BORNET, Ad. ed. *Chronicon de Jean de Stavelot*. Bruxelles: M.Hayez, 1861, s. 597-598.

EDGINGTON, B. Susan ed. *Albert of Achen. Historia Ierosolimitana. History of the Journey to Jerusalem*. New York: Oxford University Press, 2007, 949 s., 978-0-19-920486-1.

ENDLICHER, Stephanus Ladislaus ed. *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*. Sangalli: 1849.

FEJÉR, Georgius ed. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I-XI*. Budae 1829-1844.

FÉJERPATAKY, László ed. *Monumenta Vaticana Hungariae I/1. Rationes collectorum pontificorum in Hungaria. Pápai tizadszedők számadásai. 1281–1375*. Budapest 1887

GOMBOS A. F. ed. *Catalogus fontium historiae Hungaricae*. Tomus I-IV. Budapestini: MCMXXXVII-MCMXXXVIII.

GYÖRFFY, György ed. *Árpád-kori oklevelek*. Budapest: Balassi, 1997

GYÖRFFY, Georgius ed. *Diplomata Hungariae Antiquissima accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia. Volumen I*. Budapest: Akadémiai Kiado, 1992, 544 s., ISBN 963-05495-22

HAVLÍK, Lubomír et al. eds. *Magnae Moraviae fontes historici II. Prameny k dějinám Velké Moravy*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1967

IVÁNYI, Béla ed. *A római szent birodalmi széki gróf Teleki-család gyömrői levéltára*. Szeged: Kiadja a gr. Teleki család gyömrői, 1931,

JAKÓ, Zsigmond ed. *Codex diplomaticus Transsylvaniae*. Tomus I-III. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1997-2008

KARBIĆ, Damir – Sokol Matijević Mirjana – Sweeney Ross James eds. *Thomae archidiaconi Spalatensis. Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum. Archdeacon Thomas of Split. History of the Bishops of Salona and Split*. Budapest – New York: Central European University, 2006, 404 s., ISBN 978-963-7326-59-2.

KNOLL, W. Paul a Frank SCHAER eds. *Gesta principum Polonorum. The Deeds of the Princes of Poles*. Budapest-New York: Central European University Press,

MAGOULIAS, Harry ed. *O City of Byzantium, Annals of Nicetas Choniates*. Detroit: Wayne State University Press, 1984,

- MÁLYUSZ, Elemér – Iván, BORSA eds. *Zsigmondkori oklevéltár IV*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994,
- MARSINA, Richard – MAREK, Miloš. *Tatársky vpád*. Budmerice: Vydavateľstvo RAK, 2008, 167 s., ISBN 978-80-85501-40-7.
- MARSINA, Richard ed. *Legedy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*, Budmerice: RAK, 1997, 412 s., ISBN 80-85501-08-02.
- MORAVOVÁ, Magdaléna – Anna, Kernbach eds. *Milevský letopis: zápisky Vincencia, Jarlocha a Ansberta*. Praha: Argo, 2013, 290 s., ISBN 978-80-257-0885-9
- MÚCSKA, Vincent ed. *Kronika anonymného notára kráľa Bela. Gesta Hungarorum*. Budmerice: Vydavateľstvo Rak, 2000, 159 s., ISBN 80-85501-17-1.
- NAGY, Imre - NAGY, Iván – VÉGHÉLY, Dezső eds. – *Codex diplomaticus domus senioris Zichy de Zich et de Vasonkeo*, Tomus III. Budapest 1874.
- NAGY, Imre ed. *Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis II*. Budapest 1882.
- NAGY, Imre et al. *Codex diplomaticus patrius IV*. Győr 1865
- PRAŽÁK, Richard. *Legedy a kroniky koruny uherské*. Praha: Vyšehrad, 1988, 389 s.,
- RÁBIK, Vladimír ed. *Mestská kniha príjmov trnavskej farnosti sv. Mikuláša z roku 1495*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2006, 366 s., ISBN 80-8082-100-3.
- SOPKO, Július ed. *Kroniky stredovekého Slovenska. Stredoveké Slovensko očami kráľovských a mestských kronikárov* Budmerice: Vydavateľstvo Rak, 1995, 383 s., ISBN 80-85501-06-6.
- SZENTPÉTERY, Imre ed. *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica I*. Budapest 1923.
- SZENTPÉTERY, Emericius ed. *Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae Gestarum. Volumen I-II*. Budapestini: Academia Litt. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica, MCMXXXVII-MCMXXXVIII.
- WENZEL, Gusztáv (ed.). *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. I-XII*. Pest:1860-1874

Zoznam použitej literatúry

- ANDRIČ, Stanko. Bazilijanski i benediktinski samostan sv. Dimitrija u Srijemskoj Mitrovici. In: *RADOVI - Zavod za hrvatsku povijest*, 2008, 40, s. 115-185.
- ANDRIČ, Stanko. Samostan Svetog Križa u Frankavili (Mandelosu). *Istorijski časopis*, 2005, č. 52, s. 33-82.
- BACKMUND, Robert. *Monasticon Praemonstratense. Id est Historia Circariarum atque Canoniarum Candidi et Canonici Ordinis Praemonstratensis. Tomi 1 Pars II*. Berlin: De Gruyter, 1983, s.275-584.
- BEREND, Nora. *Christianization and the Rise of Christian Monarchy. Scandinavia, Central Europe and Rus' c. 900–1200*. New York: Cambridge University Press, 2007, 444 s., ISBN 978-0-521-87616-2.
- BREZOVÁKOVÁ, Blanka. K pokusu o erigovanie biskupstva na Spiši v polovici 14. storočia. *Historický časopis*, 2009, 57, č. 3, s. 415-443.
- CSÁNKI, Dezső. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában II*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1894, 860 s.,
- CROSS, F. L. a E. A. LIVINGSTONE. *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. Oxford: Oxford University Press, 1983, 1520 s.,
- CROSS, F. L. a E. A. LIVINGSTONE. *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. Oxford: Oxford University Press, 1997, 1786 s., ISBN 0-19-211655-X.
- ČERMÁK, František a Zdenka, HRNČÍŘOVÁ. *Nizozemsko-český slovník*. Praha: Statní Pedagogické Nakladatelství, 1989, 772 s.,
- DOMINÉ, André. *Víno*. Praha: Slovart, 2015, 919 s., ISBN 978-80-7391-701-2
- DVORNÍK, František. *Byzantské misie u Slovanů*. Praha : Vyšehrad, 1970, 393 s.
- ENGEL, Pál. *The Realm of St. Stephen. A History of Medieval Hungary 895-1526*. New York, London: I.B. Tauris & Co Ltd, 2001, 452 s., ISBN 1-85043-977-X.
- FEDELES, Tamás a László KOSZTA. Pécs (Fünfkirchen). Das Bistum und die Bischofsstadt im Mittelalter. Wien: Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien, 2011, 278 s., ISSN 2073–3054
- FÜGEDI, Erik. Der Stadtplan von Stuhlweissenburg und die Anfänge des Bürgertums in Ungarn. *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1969, 15, s.103-136

GYÖRFFY, György. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1987, 948 s., ISBN 963-05-4200-5.

GYÖRFFY, György. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza II.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1987, 666 s., ISBN 963-05-3533-5.

GYÖRFFY, György. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza III.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1987, 587 s., ISBN 963-05-3613-5.

GYÖRFFY, György. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza IV.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1998, 742 s., ISBN 963-05-7504-03.

GÜNDISCH, Gustav. Die Patrozinien der sächsischen Kirchen Siebenbürgens. In: BENDA, Kálman et alii. *Forschungen über Siebenbürgen und seine Nachbarn.* München: Rudolf Trofenik, 1987, s. 93-103.

HALKIN, Joseph. Etude historique sur la culture de la vigne en Belgique. *Bulletin de la Société d'Art et d'Histoire du diocèse de Liège*, Tome IX, s.1-146.

HUNYADI, Zsolt. *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary c.1150-1387.* Budapest: Department of Medieval Studies, Central European University, 2010, 354 s., ISBN 978963966245-5.

CHARLIER, Simon. *Le redéveloppement de la vigne en Wallonie et en Région bruxelloise.* Liège: Université de Liège, Faculté des sciences, Sciences géographiques, 2007, 154 s.,

JELAŠ, Danijel. Gradovi Požeške, Vukovske i Srijemske županije u srednjem vijeku. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet (magistarski rad), 162 s.,

JOHNSON, Hugh. *Světový atlas vína.* Praha: Slovart, 2015, 400 s., ISBN 978-80-7391-978-8

KAKUCS, Lajos. Der mittelalterliche Jakobs kult in Ungarn. In: HERBERS, Klaus a Dieter R. Bauer, eds. *Der Jakobs kult in Ostmitteleuropa.* Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2003, s. 285-353, ISBN 3-8233-4012-3.

KAKUCS, Lajos. *Santiago de Compostela: Szent Jakab tisztelete Európában és Magyarországon.* Budapest: Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 2006, 382 s., ISBN 963-9662-04-6

KRISTÓ, Gyula – MAKK, Ferenc a László, SZEGFŰ eds. *Adatok „korai” helyneveink ismeretéhez I.* Szeged: Universitas Szegediensis de Atilla József nominatae, 1973, 95 s.,

KRISTÓ, Gyula. *Early Transylvania 895-1324.* Budapest: Lucidus Kiadó, 2003, 264 s., ISBN 963-9465-12-7

- KUBINYI, A. Urbanisation in the East-Central Part of Medieval Hungary. In: GEREVICH, László ed. *Towns in Medieval Hungary*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990, s. 103-149.
- KUTHAN, Jiří. *Benediktinské kláštery střední Evropy a jejich architektura*. Praha: Ústav dějin křesťanského umění, Katolická teologická fakulta, Univerzita Karlova v Praze, 2014, 360 s., ISBN 978-80-7422-334-1.
- LAPPIN, Anthony. *The Medieval Cult of Saint Dominic of Silos*. Leeds: Maney Publishing for the Modern Humanities Research Association, 2002, 445 s., ISBN 978-1902653914
- LABANC, Peter. K majetkovým pomerom Spišského prepoštvstva v Zemplínskej župe. In: Vladmír RÁBIK ed. *Studia Historica Tyrnaviensia XIII*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej Univerzity v Trnave, 2011, s. 111-126.
- LASZLOVSZKY, József. Nicholaus clericus: A Hungarian student at Oxford University in the twelfth century. *Journal of Medieval History*, vol. 48,3, 1988, s. 217-231.
- LASZLOVSZKY, József – Zoltán, SOÓS. Historical Monuments of Teutonic Order in Transylvania. In: HUNYADI, Zsolt – LASZLOVSZKY, József eds. *The Crusades and Military Orders. Expanding the frontiers of Medieval Latin Christianity*. Budapest: Department of Medieval Studies, Central European University, 2001, s. 317-336.
- LE GOFF, Jacques. *Kultura středověké Evropy*. Praha: Vyšehrad, 2005, 704 s., ISBN 80-7021-808-8.
- LOVELUCK, Christopher. *Northwest Europe in the Early Middle Ages, c.AD 600-1150: A Comparative Archaeology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, 492 s., 978-1107037632
- MAREK, Miloš. *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2006, 519 s., 978-80-7090-822-8
- MAREK, Miloš. K procesu zaraďovaniu príslušníkov cudzích etník do stredovekej uhorskej spoločnosti. In: DOBROTKOVÁ, Marta a Vladimír, RÁBIK eds. *Studia Historica Tyrnaviensia VI*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2006, s.110-133.
- MAREK, Miloš. *Národnosti Uhorska*, Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej Univerzity v Trnave, 2011, 459 s., ISBN 978-80-8082-470-9.
- MAREK, Miloš. Panstvo Tematín v stredoveku. In: DOBROTKOVÁ, Marta ed. *Studia Historica Tyrnaviensia VIII*. Trnava: Trnavská Univerzita, Filozofická Fakulta, 2009, s. 31-63.

- MAREK, Miloš. Postavenie hostov v stredovekom Uhorskom kráľovstve. *Historický zborník*, 2002, 12, s. 13-23.
- MAREK, Miloš. Románske obyvateľstvo na Slovensku v stredoveku (Valóni, Francúzi, Taliani, Španieli). *Historický časopis*, 2004, 52, č. 4, s. 601-630
- MEZŐ, András. *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*. Budapest: Metem, 2003, 546 s., ISBN 9638472782.
- Michelin. Belgium South. 534 Regional Benelux. [1:200 000]. [s.l.] Michelin, 2013.
- MRUŠKOVIČ, Viliam. *Európa jazykov a národov. Europa linguarum nationumque*. Martin: Matica Slovenská, 2008, 517 s., 978-80-7090-858-7
- MÚCSKA, Vincent. O prvých uhorských biskupstvách. In *Historický časopis*, 2003, 51,č.1, s. 3-22.
- MÚCSKA, Vincent. *Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia*. Bratislava: Stimul, 2004, 139 s. ISBN 80-8892-84-7.
- NEMERKÉNYI, Előd. *Latin Classics in Medieval Hungary. Eleventh Century*. Debrecen-Budapest: Department of Medieval Studies, Central European University, 2004, 283 s., ISBN 9637326049
- NEMEŠ, Jaroslav. *Nitriansky kódex a jeho poslanstvo*. Ružomberok: Katolícka Univerzita, Filozofická Fakulta, 2006, 143 s., ISBN 80-8084-116-0.
- NEUMANN, Jakub. Kostol sv. Jakub Staršieho. Príspevok k prítomnosti Valónov na území mesta v stredoveku. *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 17*. Trnava: Krajský pamiatkový úrad Trnava, 2014, s. 15-20.
- PETROVIC, István. Foreign Ethnic Groups in the Towns of Southern Hungary. In: D. KEENE, B. NAGY, K.SZENDE, eds. *Segregation-Integration-Assimilation. Religious and Etnic Groups in the Medieval Towns of Central and Eastern Europe*. Farnham: Ashgate, 2009, s. 67-88.
- POSPÍŠILOVÁ, Dorota - SEKERA, Daniel - RUMAN, Tibor. *Ampelografia Slovenska*. Modra: VŠSVVM, 2005, 368 s., 80-969350-9-7
- ROMHÁNYI, F. Beatrix. *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*. Budapest: Pytheas, 2000, 166 s., ISBN 963-7483-07-1
- ROMHÁNYI, Beatrix. The Role of Cistercians in Medieval Hungary: Political Activity of Internal Colonization? In: *Annual of Medieval Studies at the CEU 1993-1994*, s. 180-204.

- RUNCIMAN, Steven. *A History of the Crusades. Volume I. The First Crusade and the Foundation of the Kingdom of Jerusalem*. London: Penguin Books, 1991, 376 s., ISBN 978-0-14-013706-4.
- RUNCIMAN, Steven. *A History of the Crusades. Volume II. The Kingdom of Jerusalem and the Frankish east 1100-1187*. London: Penguin Books, 1990, 522 s.,
- SLIVKA, Michal. Funkcia cirkevných inštitúcií pri urbanizácii Trnavy. In: J. ŠIMONČIČ ed. *Trnava 1988. Zborník materiálov z konferencie Trnava 1238-1988*. Bratislava: Obzor, 1991, s. 21-30
- SCHUSTER, Hans-Werner. Zur Autonomie der Hermannstädter Propstei. *Ungarn-Jahrbuch. Zeitschrift für die Kunde Ungarns und verwandte Gebiete*. 16, 1988, s. 1-10.
- STACA, Jiří. Rumunsko-český slovník. Praha: SPN, 1961, 1032 s.,
- STEINHÜBEL, Ján. Zánik Nitrianskeho kniežatstva. *Historický časopis*, 2002, 50, č. 3, s. 385-405.
- STEPHENSON, Paul. *Byzantium's Balkan Frontier. A Political Study of the Northern Balkans, 900-1204*. New York: Cambridge University Press, 2006, 352 s., ISBN 0-521-02756-X.
- STOSSEK, Balázs. Maisons et possessions des Templiers en Hongrie. In: HUNYADI, Zsolt – LASZLOVSZKY, József eds. *The Crusades and Military Orders. Expanding the frontiers of Medieval Latin Christianity*. Budapest: Department of Medieval Studies, Central European University, 2001, s. 245-251.
- STRĂUȚIU, Eugen – Marius, HALMAGHI. *Țara Secașelor. Istorie – Cultură – Personalități*. Sibiu: Editura Etape Sibiu, 2007, 293 s., ISBN 978-973-84021-20-4.
- SZÉKELY, György. *A Székesfehérvári latinok és a vallonok a középkori Magyarországon*, In: A. KRALOVÁNSZKY, ed. *Székesfehérvári évszázadai 2*. Székesfehérvár: Fejér Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1972, s. 43-72
- SZÉKELY, György. Wallons et Italiens en Europe centrale aux XIe – XVIe siècles, *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis. Sectio Historica* 6, 1964, s. 3-71.
- ŠTEFÁNIK, Martin – Ján, LUKAČKA a kol. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010, 629 s., ISBN 978-80-89396-11-5.
- TAGLIAVINI, Carlo. *Originile limbilor neolatine*. București: Științifică și enciclopedică, 1977, 592 s.,
- TIPLIC, Marian Ioan. *Fortified Churches Of Transylvanian Saxons*. București: Noi Media Print, 2006, 127 s., 973-7959-47-7

VAN VEEN P.A.F. a Nicoline, VAN DER SIJS. *Etymologisch woordenboek: de herkomst van onze woorden*. Utrecht-Antwerpen: Van Dale Lexicografie, 1997, 1065 s.,

VAN DER ELST, Jean-Paul. *The Low Countries in Transylvania. The Dutch, the Flemings and the Walloons in the History of Transylvania (11th - 12th - 13th century)*. Merchtem: [s.n.], 2013, 142 s., 978-90-820-1130-2

VAN DER ELST, Jean-Paul. The Low Countries in Transylvania. The Dutch, the Flemings and the Walloons in the history of Transylvania. In: *Revista Transilvania*, 2013, č.3, s. 37-43.

VARSIK, Branislav. *Z osídlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku*. Bratislava: Veda, 1984, 256 s.,

VERHULST, Adriaan. *The Rise of the Cities in North-West Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999, 174 s., ISBN 0-521-46909-0

ZSOLDOS, Attila. *Magyarország világi archontológiája 1000-1301*. Budapest: MTA Történettudományi intézete, 2011, 382 s., ISBN 978-9627-38-3.

ZSOLDOS, Attila. Systém príbuzenských vzťahov latinských kupcov v Ostrihome a Stoličnom Belehrade v 13. - 14. storočí. *Forum Historiae*, 2012, roč. 6, č. 1

Zoznam internetových zdrojov

<http://mapire.eu/en/map/firstsurvey/?bbox=2668039.246739747%2C5742833.356995002%2C2681090.869319441%2C5748480.14245957>

<http://mapire.eu/en/map/secondsurvey/?bbox=2683704.063092538%2C5732648.1339029865%2C2690229.874382385%2C5735471.52663527>

<http://mapire.eu/en/map/firstsurvey/?bbox=2776609.6771065737%2C5772497.752334278%2C2783135.4883964206%2C5775321.145066561>

<http://mapire.eu/en/map/firstsurvey/?bbox=2724327.96395729%2C5966178.538102123%2C2737379.586536984%2C5971825.323566691>

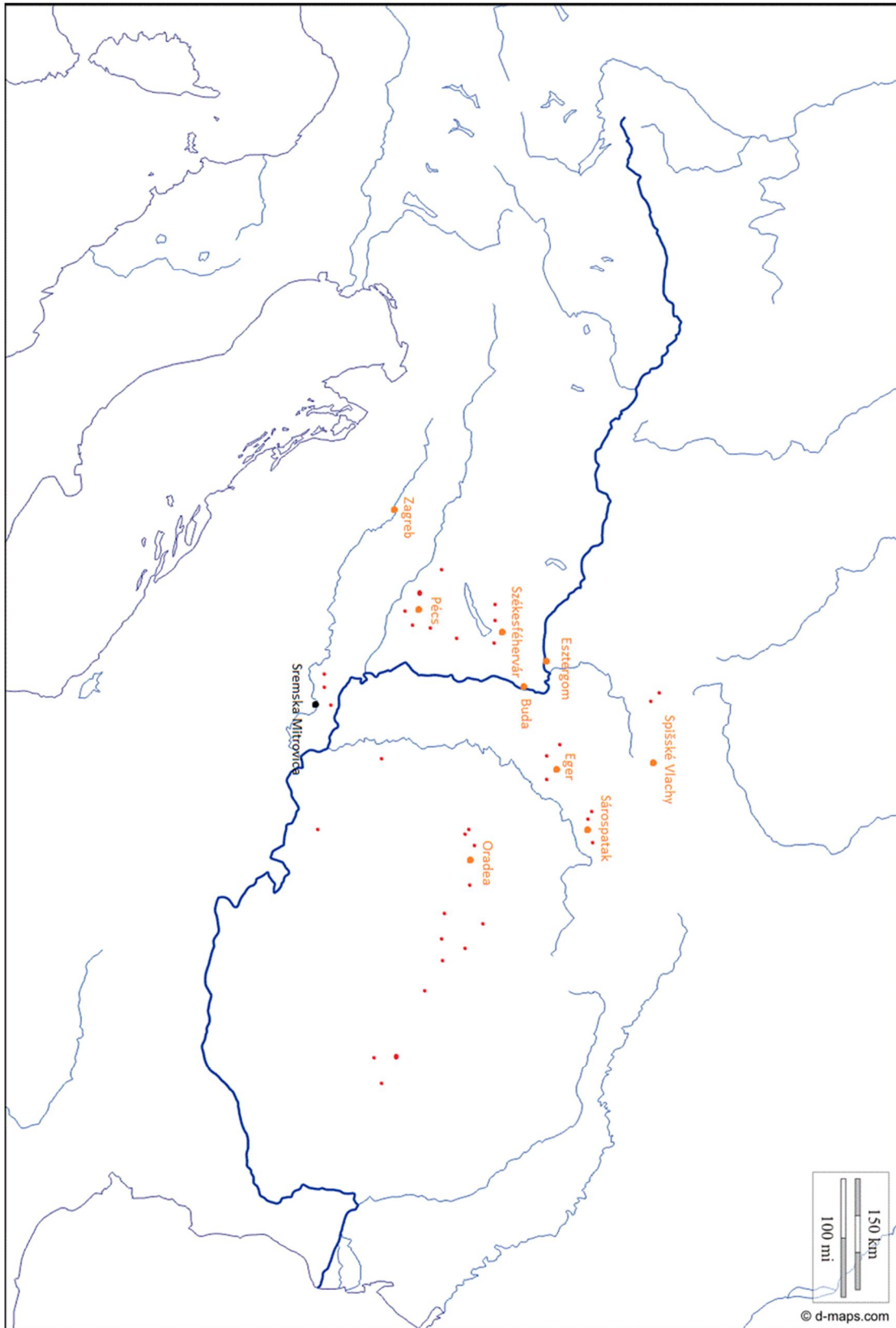
<http://micmap.org/dicfro/search/dictionnaire-godefroy/ruiot>

<http://micmap.org/dicfro/search/dictionnaire-godefroy/brai>

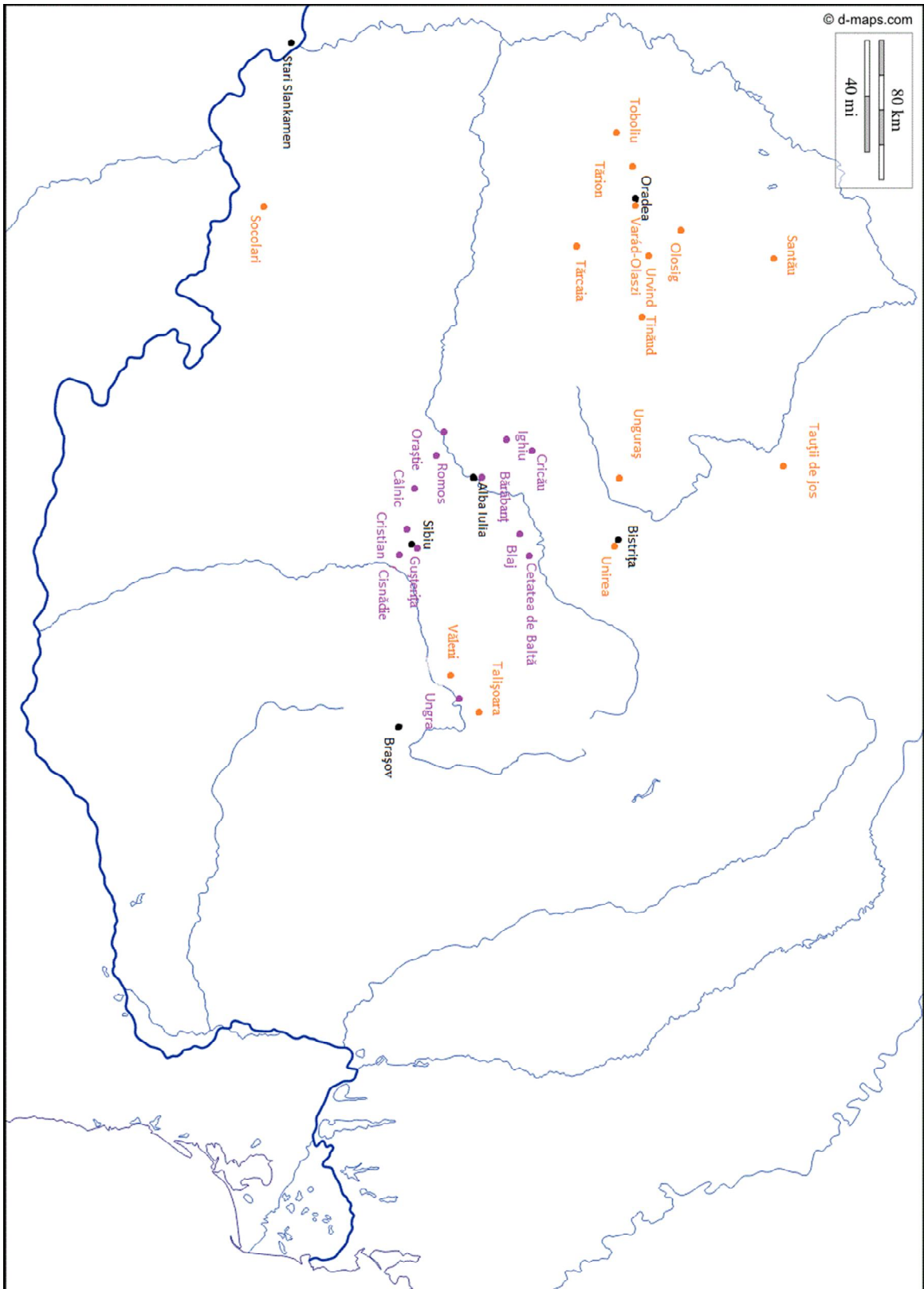
<http://urts81.uni-trier.de:8083/catalog/1286>

Príloha č. 1

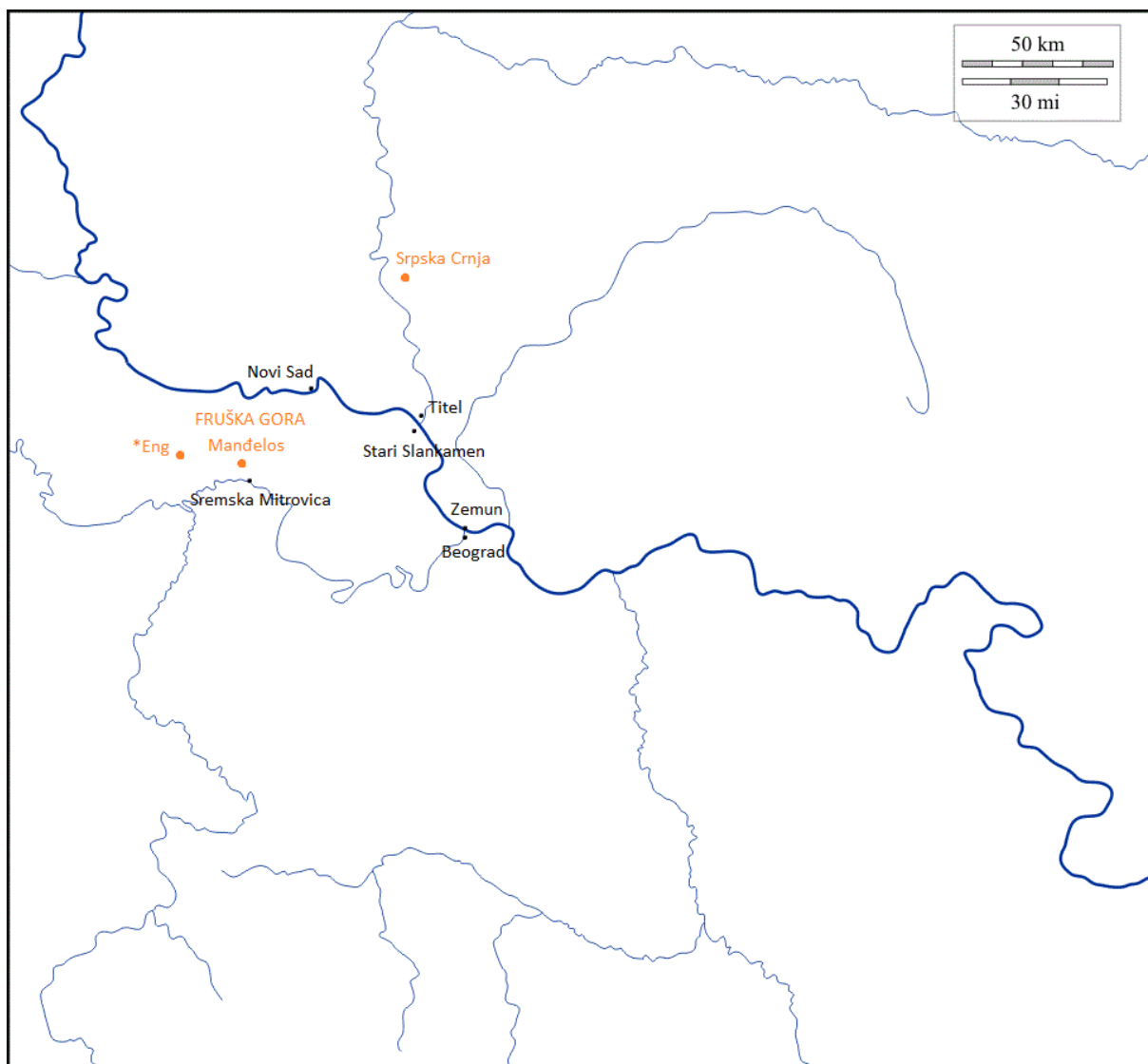
mapa č. 1 – Valónske osídlenie v Uhorsku, vyznačené mestá s valónskym patriciátom

Mapa č. 2 – Valonské toponymá v Rumunsku

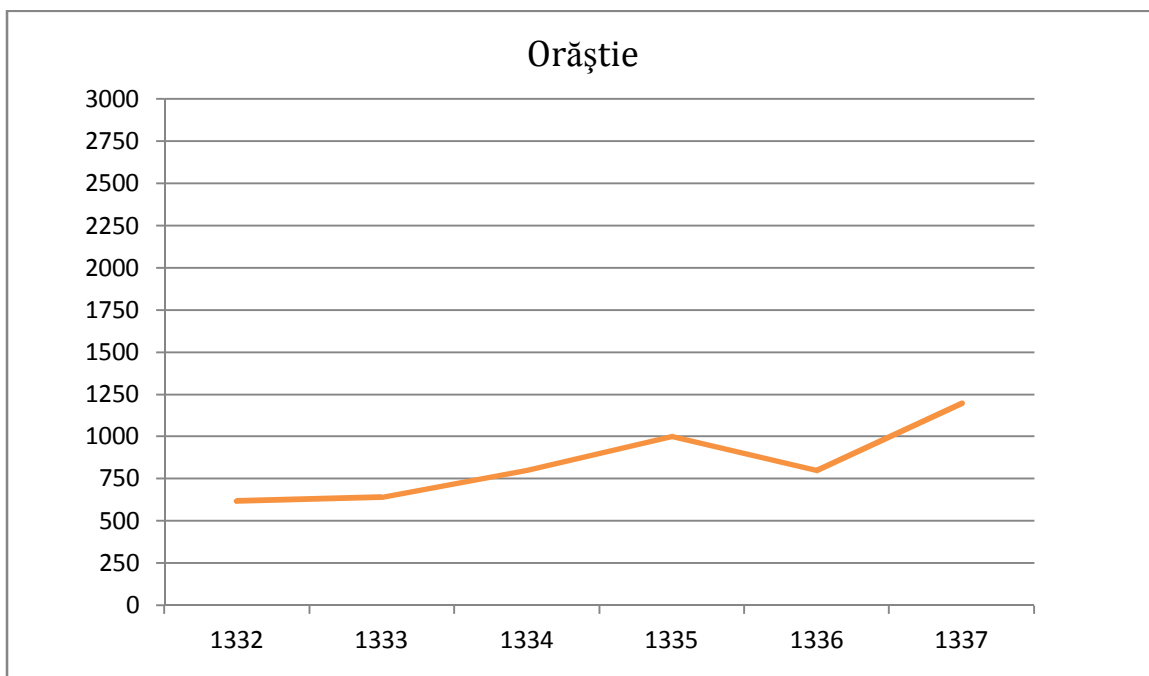

Mapa č. 3 – Valónske toponymá v Srieme

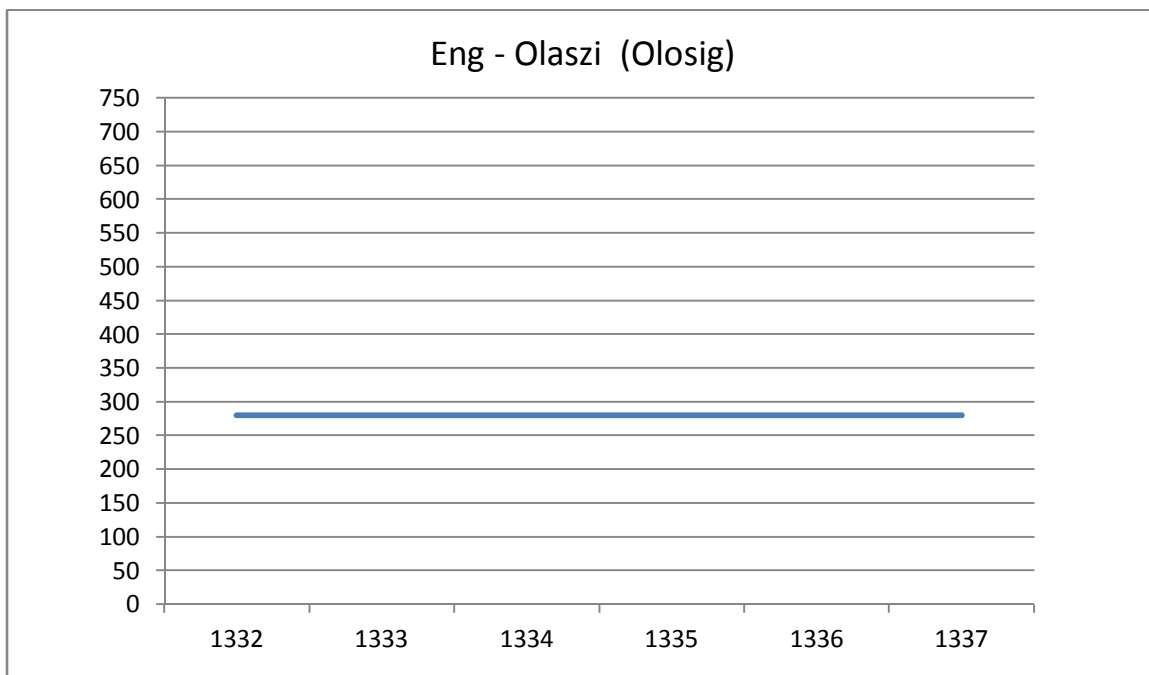

Príloha č. 2

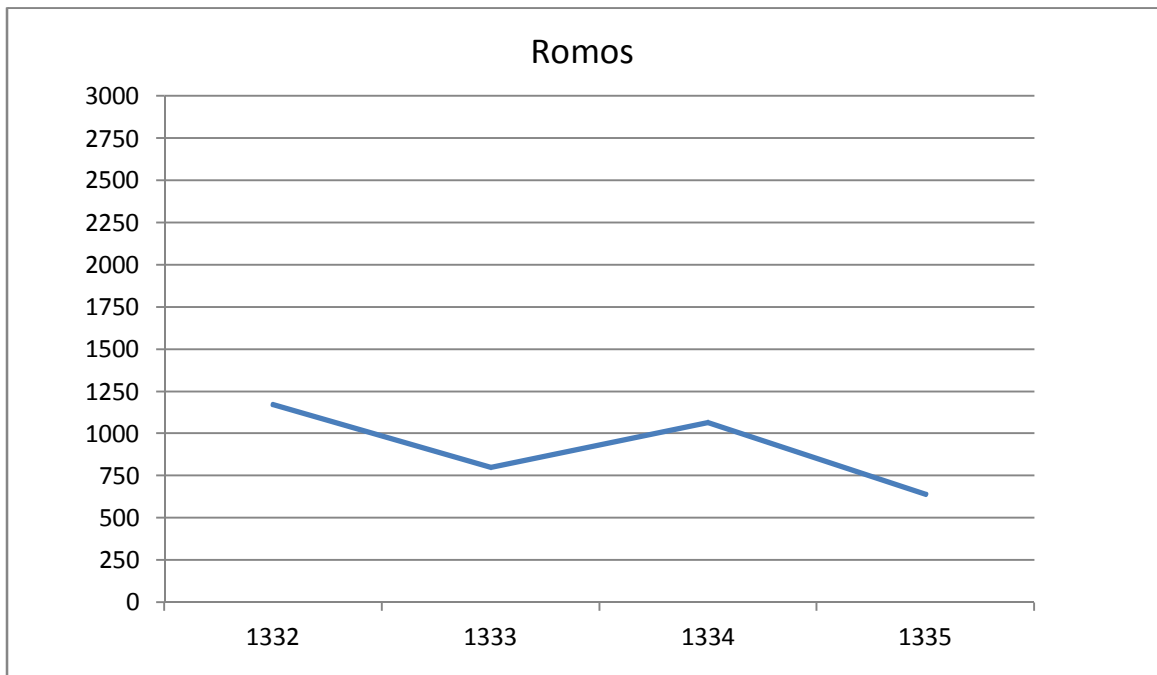
Tabuľka č.1 – Orăștie

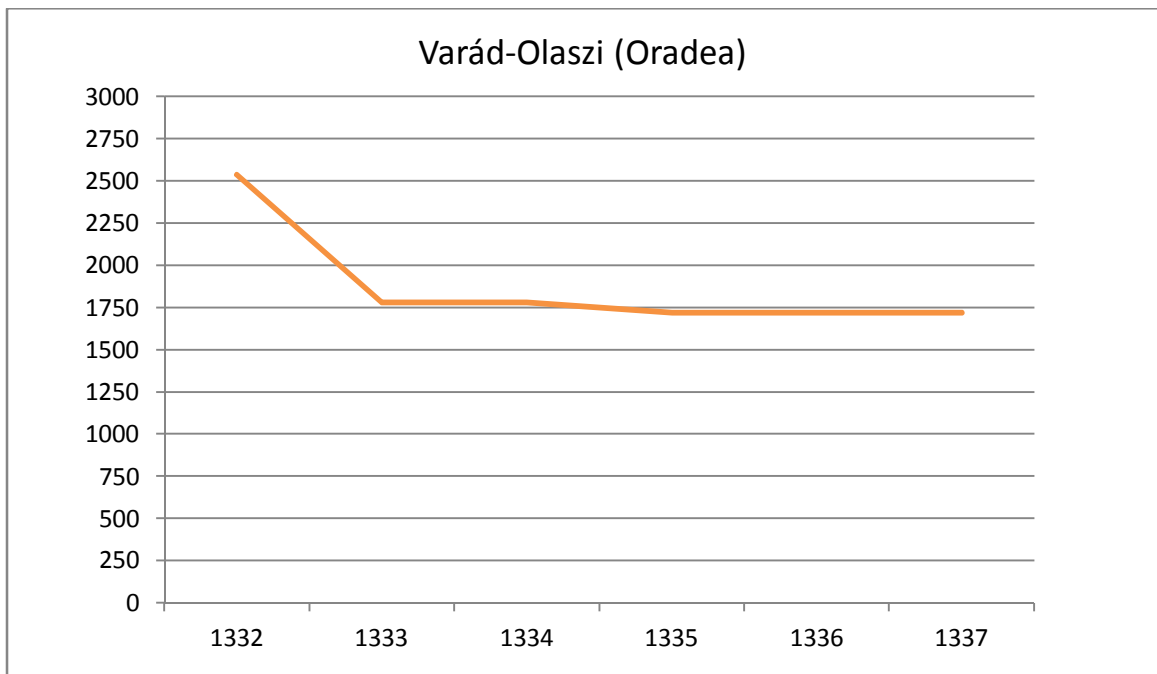
Tabuľka č.2 – Olosig

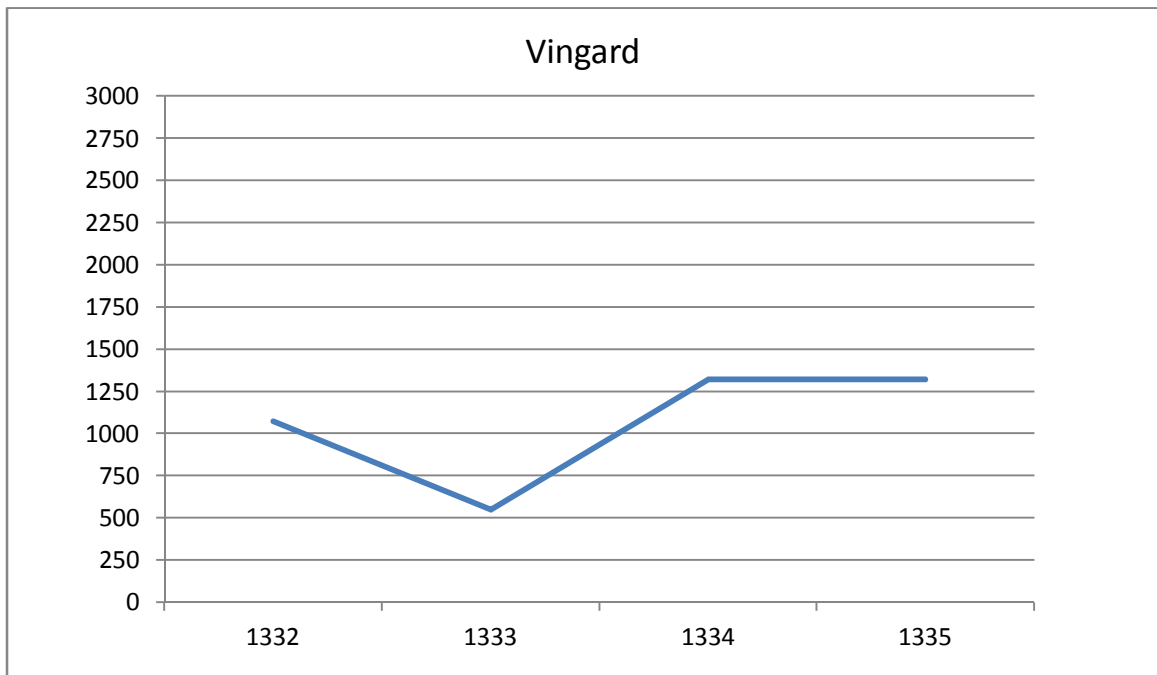
Tabuľka č.3 – Romos

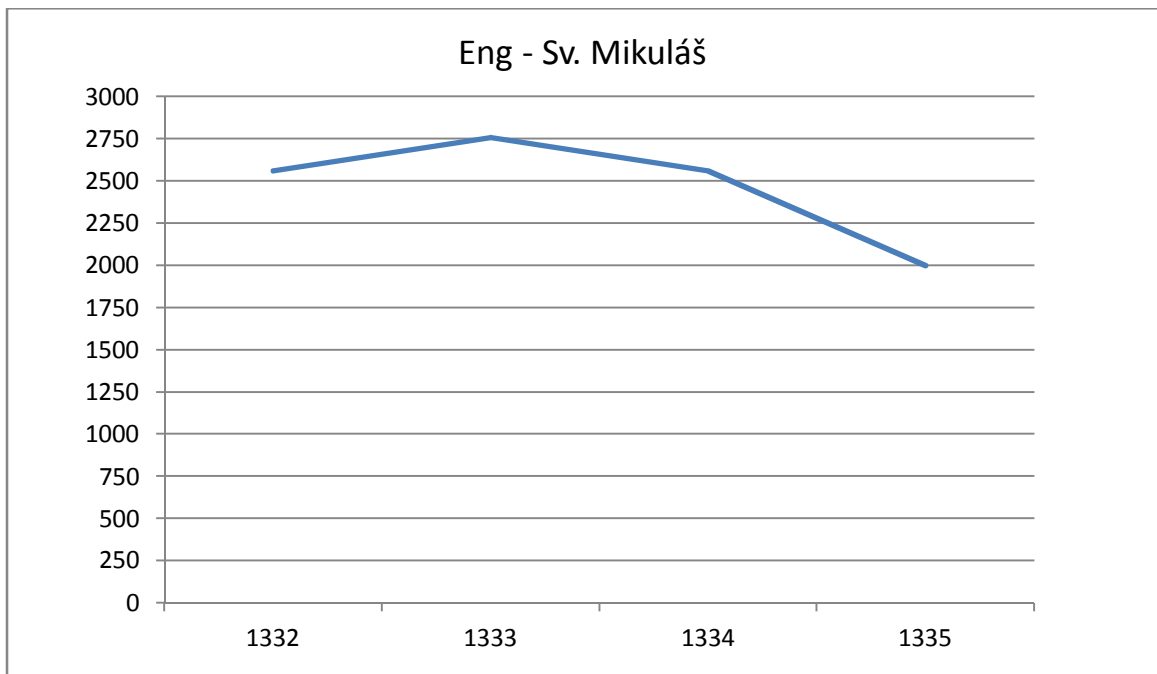
Tabuľka č.4 - *Varád-Olaszi

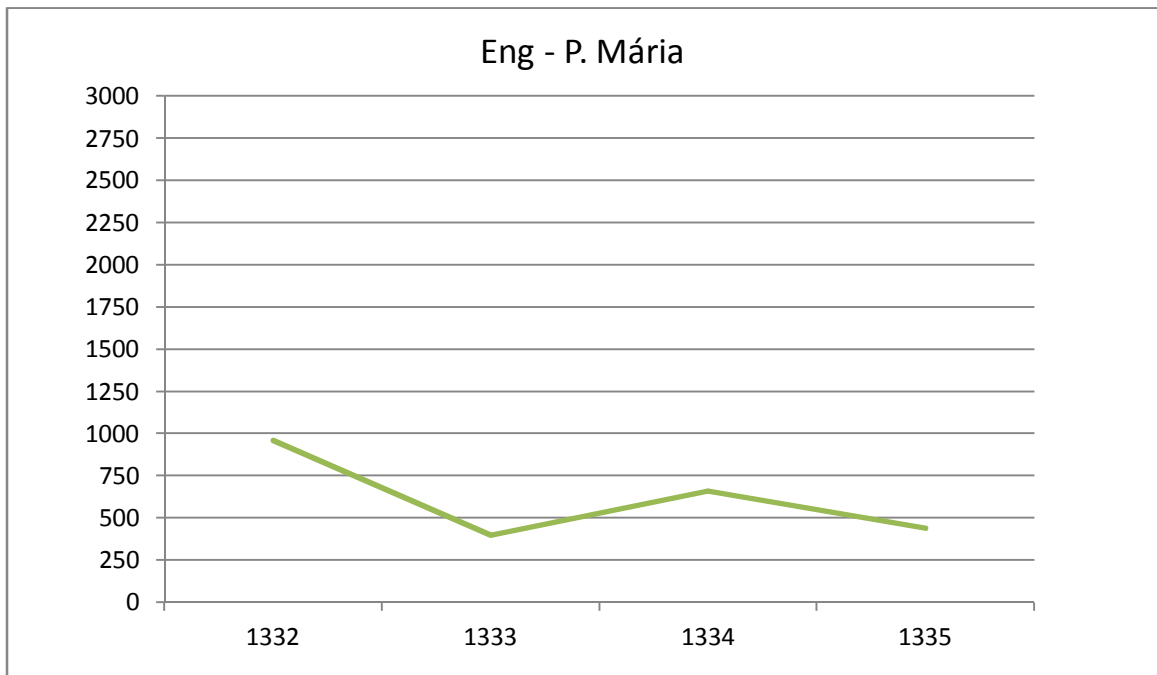
Tabuľka č.5 – Vingard

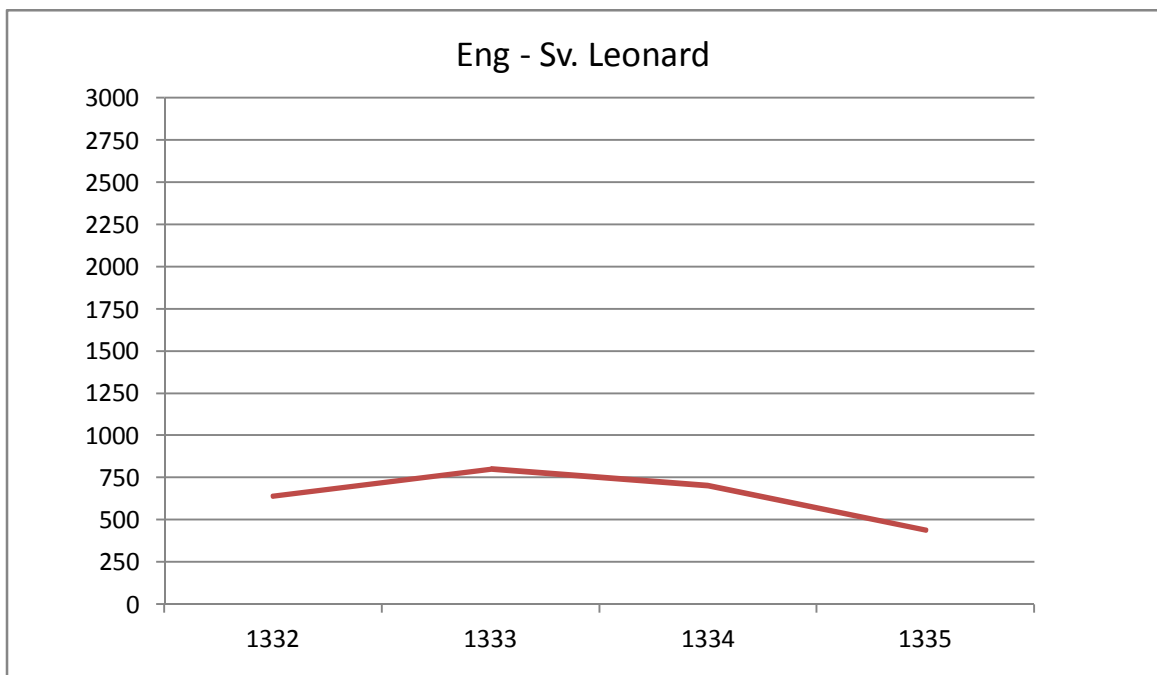
Tabuľka č.6 – Eng – farnosť sv. Mikuláša

Tabuľka č.7 – Eng – farnosť Panny Márie

Tabuľka č.8 – Eng – farnosť sv. Leonarda

Tabuľka č.9 – Francavilla

